

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Veronika Junková

Vězeňská zkušenost (1914-1918)

Vězeňská korespondence Cyrila Duška

The Prison Experience (1914-1918)

Cyril Dušek's correspondence from prison

Praha 2017

Vedoucí práce: doc. PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda vyjádřila poděkování pracovníkům Archivu Národního muzea a Literárního památníku národního písemnictví za jejich pomoc při výběru a hledání vhodných pramenů. Děkuji také své rodině za podporu po celou dobu studia. Největší poděkování patří doc. PhDr. Magdaléně Pokorné, CSc. za její odborné vedení práce, za všechny cenné rady a připomínky, za její trpělivost a věnovaný čas.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita k získání jiného či stejného vysokoškolského titulu.

V Praze dne

podpis:

Anotace

Diplomová práce *Vězeňská zkušenost (1914-1918). Vězeňská korespondence Cyrila Duška* se zabývá korespondencí jako historickým pramenem a prostředkem komunikace vězňů po stránce teoretické a metodické. Je soustředěna na období první světové války a problematiku korespondence politických vězňů. Korespondence z vězení představovala jediný komunikační prostředek vězňů s okolním světem, je tedy badatelsky velmi důležitá, jelikož poskytuje zajímavý vhled do vězeňské každodennosti. Odkrývá různé podoby vnímání této skutečnosti a vývoj myšlení jednotlivců ve vypjatých životních situacích. Základním cílem práce je analýza vězeňské korespondence odpovědného redaktora *Času* a domácího odbojáře Cyrila Duška (1881-1924), její význam v kontextu další zachované korespondence, cenzurní aspekty korespondence z vězení, dále zachycení každodenního života politických vězňů.

Klíčová slova: první světová válka, političtí vězni, korespondence, každodennost, Cyril Dušek

Abstract

The diploma thesis *The Prison Experience (1914-1918). Cyril Dušek's correspondence from prison* deals with the correspondence which theoretically and methodically considers to be a historical source and a mean of communication between prisoners and their families. It focuses on the political prisoner's correspondence during the World War I. Correspondence from prison was the only way to connect prisoners with their friends and families, thus it is very significant in research. It provides an interesting insight into the everyday life in prison, further it reveals the various individual perception manners and development of human thinking in the tense situations. The main aim of the thesis is to analyze a prison correspondence of Cyril Dušek (1881-1924) who was a responsible redactor of the magazine *Čas* and a member of the resistance movement, further to present its importance in the context of the other preserved correspondence, the censorship aspects of correspondence from prison and also to describe the everyday life of the political prisoners.

Key words: World War I., political prisoners, correspondence, everyday life, Cyril Dušek

Obsah

Úvod.....	7
1. Prameny osobní povahy.....	9
1.1 Korespondence.....	10
1.1.1 Uložení korespondence.....	11
1.1.2 Psaní dopisů a jejich charakteristika.....	12
1.1.3 Zpřístupňování pramene.....	17
1.2 Memoáry.....	18
1.3 Deníky.....	20
2. Cyril Dušek.....	22
2.1 Redaktorem <i>Času</i>	23
2.2 První světová válka.....	27
2.2.1 Knoflíková aféra a druhé zatčení.....	29
2.2.2 Činnost do konce války.....	33
2.3 Československým diplomatem.....	37
2.3.1 Ministrem v Bernu.....	41
2.3.2 Duškovi v Egyptě.....	44
2.3.3 Úmrtí Cyrila Duška.....	51
3. Perzekuce Čechů za první světové války.....	54
4. Prameny vězeňské každodennosti.....	58
4.1 Korespondence.....	58
4.2 Memoáry.....	62
5. Vězeňský systém během války.....	66
5.1 Češi v rakouských vězeních.....	69
6. Vězeňská zkušenost 1914-1917.....	74
6.1 První dojmy z „kriminálu“.....	74
6.2 Možnosti korespondence.....	77

6.3	Čeština a němčina v dopisech	82
6.4	Cenzura	83
6.5	Denní řád.....	91
6.6	Cely a životní podmínky	95
6.7	Stravování a návštěvy	100
6.8	Knihy.....	102
6.9	Sny v dopisech	107
6.10	Vánoce ve vězení.....	108
6.11	Duškoví spoluvězni	112
6.12	Reakce na smrt císaře	114
6.13	Role manželky	115
6.14	Poslední psaní z „kriminálu“	118
	Závěr	120
	Literatura a prameny	124
	Příloha.....	137

Úvod

Rozdílné zásluhy domácího a zahraničního odboje za první světové války podněcovaly diskuze již v době první republiky. Jedním z hlavních a opodstatněných argumentů představitelů zahraničního odboje byla paralyzace domácí odbojové skupiny Maffie v letech 1915-1917. V této době byla spousta jejích představitelů pozatýkána a zbylá část na svobodě, ze strachu z možného odhalení, nemohla vykonávat aktivní odbojovou činnost.

Fungování a činnosti domácího odboje se v minulém století věnovala nejvíce Mílada Paulová, z moderních děl zabývajících se problematikou odboje je možné zmínit jednu z posledních prací z pera Eduarda Kubů a Jiřího Šouši. S domácím odbojem jsou nezvratně spjaty perzekuce a procesy s českými odbojáři, kterým se tyto a další práce věnují. Následný vězeňský život je kvůli nedostatku pramenů v pracích tohoto typu většinou opomíjen. Výjimku tvoří biografie Radovana Lovčího mapující život Alice Masarykové či biografie Jany Čechurové zabývající se životem Aloise Rašína.

Poznání vězeňské každodennosti je možné díky subjektivním pramenům, jako jsou korespondence, memoáry či deníky. Následně je možné tyto prameny korigovat s dostupnými domácími řády věznic, které představovaly normu pro fungování vězeňských zařízení.

Předkládaná diplomová práce se zabývá dochovanou vězeňskou korespondencí odpovědného redaktora *Času* a aktivního člena Maffie Cyrila Duška, který se po první světové válce uplatňoval ve službách ministerstva zahraničních věcí. Duškova korespondence je svým rozsahem, vedle dochované korespondence Aloise Rašína a Alice Masarykové, unikátním pramenem dokumentujícím vězeňskou každodennost v rakouských trestnicích, což je mimo jiné způsobeno délkou jeho vazby a následného výkonu trestu.

Cílem této práce je analyzování odeslané vězeňské korespondence Cyrila Duška z let 1914-1917 v kontextu další dochované korespondence. Nejrozsáhlejší a tematicky nejbližší je konvolut dopisů Aloise Rašína. Rozsáhlá je i vězeňská korespondence Alice

Masarykové. V menším počtu jsou v příslušných osobních fondech k dispozici vězeňské dopisy Viktora Dyka a Aloise Václava Prágra.

Na základě těchto dopisů budou specifikovány možnosti výpovědi vězeňské korespondence podrobované cenzuře ve srovnání s cenzurou vězeňské korespondence v Československu na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století. Dále se práce bude věnovat vězeňské každodennosti, kterou dopisy odkrývají, ve srovnání s dochovanými Předpisy vojenské trestnice ve Vídni, které jsou uloženy v Archivu Národního muzea ve fondu Aloise Rašína. Přes obecnější témata týkající se možností korespondence a vězeňské každodennosti se nabízí i další konkrétnější otázky. Do jaké míry byl vězeň ovlivněn vědomím cenzury dopisů? Jak velkou roli sehrálo při psaní dopisů nové prostředí, v němž se nacházel? Uvědomoval si mimo vlastní společenské izolace i další změny, které přinesla válka?

Práce je rozdělena do šesti kapitol s různým zaměřením. První kapitola po obecné stránce přibližuje přínosy a limity ego-dokumentů s důrazem na užívání korespondence jako historického pramene. Druhá kapitola v návaznosti na bakalářskou práci *Cyril Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii* přibližuje život Cyrila Duška, mimo zaměření na první světovou válku, je věnována podstatná část této kapitoly také Duškovu poválečnému působení v diplomatických službách, na něž nebyla v bakalářské práci soustředěna pozornost. Třetí kapitola se věnuje konkrétním perzekucím za první světové války. Na jejím základě se čtvrtá kapitola zabývá dochovanými prameny vězeňské každodennosti se zaměřením na korespondenci a vydanou memoárovou literaturu. V páté kapitole je nastíněno fungování vězeňského systému v Rakousko-Uhersku v době první světové války a poslední kapitola se zabývá fungováním a možnostmi vězeňské korespondence a různými aspekty vězeňské každodennosti.

1. Prameny osobní povahy

Prameny osobní povahy představují významný pramen nejen pro historiky, ale také pro jazykovědce, psychology nebo literární historiky. Střetává se zde několik významných rovin, které dokazují jejich nenahraditelnost jinými typy pramenů, na druhé straně s sebou využívání ego-dokumentů nese nemalá úskalí a paradoxy. K pramenům tohoto druhu řadíme korespondenci, memoárovou literaturu, autobiografie či deníky.

Prameny osobní povahy stály dlouhou dobu v pozadí historického výzkumu, protože byly považovány za příliš subjektivní a nespolehlivé. Přihlíželo se většinou pouze k ego-dokumentům význačných politických nebo společenských osobností. K zásadní změně došlo v sedmdesátých letech, kdy nastal tzv. antropologický obrat.¹ V této době došlo k vývoji historických metod a k rozšíření historického výzkumu o témata, která byla doposud považována za nepřilíživě důležitá, jako jsou dějiny mentalit, postoje, přesvědčení a chování obyčejných lidí.² Koncept ego-dokumentů spočívá v tom, že se na rozdíl od výzkumu tradiční lidové kultury zaměřuje na individuální vnímání lidského života.³ Dnes se tyto prameny díky své vysoké výpovědní hodnotě běžně využívají i při výzkumech politických dějin.

Korespondence, deníky a memoáry jsou v první řadě prameny subjektivní, které podávají osobitou reflexi vnitřního světa pisatele.⁴ Poskytují unikátní vhled do dobové každodennosti, odráží reakce na události, které dnes mohou působit marginálně, odkrývají utajené touhy, postoje, spory, popřípadě návrhy pisatelů. Nabízejí celou škálu ojedinělých svědectví, která by se v úředních dokumentech hledala jen těžko.⁵

---

¹ Více: Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2002; Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2004.

² Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „EGO-DOKUMENTE“*, Homburg, Werner-Reimers-Stiftung Bad, 1992, s. 12.

³ Tamtéž, s. 13.

⁴ Milena LENDEROVÁ, *A ptáš se, knížko má...*, Praha, Triton, 2010, s. 15.

⁵ Magdaléna POKORNÁ, *Korespondence – meze a možnosti využití historického pramene*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2014, s. 287.

Tento druh pramenů má také určité limity, s nimiž je třeba počítat. Základním limitním prvkem je subjektivita, snaha pisatele budit zdání objektivní reprodukce skutečnosti, ale nelze se zcela oprostít od osobního hodnocení, autostylizace do určité role, obzvláště pokud se ho skutečnost, o níž píše, osobně dotýká, tak se nelze ubránit spontánním až emočním soudům, rozhořčení, radosti apod.⁶ Tyto prameny jsou v podstatě odrazem autorova života a díla. Je tedy nezbytné provádět jejich kritiku a korigovat je také s dalšími dostupnými prameny.

1.1 Korespondence

Korespondence fungovala od raného novověku jako jediný komunikační prostředek v době odloučení dvou či více osob. Zpočátku byla sice užívána spíše společenskými elitami, ale s přibýváním gramotnosti se dostala do všech vrstev společnosti a stala se běžnou součástí života, která se v tradiční, ale i v různě modifikované podobě užívá i v dnešní době.

Korespondenci můžeme dělit dle jejího obsahového charakteru na osobní, úřední a vědeckou, dále dle určení čtenářského publika na soukromou, tedy určenou jedné osobě, popřípadě užšímu kruhu osob (rodině, přátelům apod.) a na „otevřenou“, tedy určenou širšímu publiku.⁷ Otevřený dopis může být adresován redakci novin a následně publikován v tisku.

Korespondence přibližuje pisatelův život, práci, dílo, společenskou aktivitu, názory, postoje k událostem, záměry a cíle. Většinou se jedná o bezprostřední reakci na něco, co autora zaujalo, či o záležitost, k níž měl potřebu se vyjádřit.⁸

Korespondence představuje formu písemné komunikace, nelze ji však chápat jako objektivní historický text, takže se badatel nemůže spokojit pouze s pozitivistickou textovou kritikou.⁹ Historik v rozboru korespondence musí prokázat znalost paleografie,

---

⁶ Jana HOFFMANNOVÁ, *Paradoxy deníkové a memoárové literatury*, in: Jiří NOSEK – Jiřina STACHOVÁ (edd.), *Myšlení v paradoxu, paradox v myšlení*, Praha, Filosofía, 1998, s. 270-271.

⁷ Magdaléna POKORNÁ, *Korespondence – meze a možnosti využití historického pramene*, s. 286.

⁸ Robert KVAČEK, *Písemné prameny*, in: Miroslav HROCH a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 155.

⁹ Tomáš W. PAVLÍČEK, *Korespondence jako pramen. Komunikační strategie a (sebe)stylizace pisatelů dopisů. Rozbor korespondence Josefu Hlávkoví*, in: *Historie 2006. Sborník prací z 12. celostátní studentské vědecké konference konané 7-8. prosince 2006 v Ostravě*, Ostrava, Ostravská univerzita, 2007, s. 122.

diplomatiky, epistolografie, ale interdisciplinárně se musí opírat i o textologii, epistemologii, hermeneutiku, psychologii a teorii komunikace.¹⁰

Každý dopis vznikl s předem jasným komunikačním záměrem. Obsahoval subjektivní aspekt komunikace a byl určen k odeslání. Historik musí tedy dobře zvážit možnou interpretaci, musí být obeznámen s dobovými komunikačními normami, s kontexty času, vztahy a s prostředím, v němž dopis vznikl.¹¹

1.1.1 Uložení korespondence

Pro potřeby této práce je třeba více přiblížit zejména korespondenci osobní a soukromé povahy. Tento druh korespondence představuje zpravidla nejvíce ceněnou část osobních fondů.¹² Soupisu osobních písemných pozůstalostí v České republice se věnuje práce Jarmily Hanzalové, která ovšem neeviduje fondy Literárního archivu Památníku národního písemnictví, pokud nejsou součástí jiných fondů.¹³ Sbírkou Literárního archivu Památníku národního písemnictví tvoří podstatnou součást národního kulturního dědictví a evidují velké množství osobních fondů zejména nestátní provenience.¹⁴ Dalším velmi důležitým archivem, který se mimo jiné soustřeďuje na akvizici osobních fondů, je Archiv Národního muzea.¹⁵ Získávání osobních fondů veřejných představitelů do Archivu Národního muzea je spojeno se jménem Aleše Chalupy, který zde působil v letech 1959-1984 a výrazně přispěl ke změně orientace tohoto archivu právě na získávání osobních fondů.¹⁶ Cenné osobní fondy jsou uloženy i v moravském a slezském zemském archivu, v Archivu Univerzity Karlovy či v Archivu Akademie věd České republiky.

V osobních fondech se korespondence řadí k písemné pozůstalosti původce fondu a je dělena na rodinnou, osobní s jednotlivci, mohou zde být zařazeny také

---

¹⁰ Tamtéž, s. 126.

¹¹ Tamtéž.

¹² Robert KVAČEK, *Písemné prameny*, s. 155.

¹³ Jarmila HANZALOVÁ, *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České Republice*, Praha, Archivní správa MV ČR, 1997.

¹⁴ *Průvodce po fondech literárního archivu: Stav k 30. 6. 2003*, Praha, Památník národního písemnictví 2003. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/pnp-pruvodce/>.

¹⁵ Aleš CHALUPA – Milena BĚLIČOVÁ – Jaroslav ČECHURA – Marie RYANTOVÁ, *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea*, Praha, Národní muzeum, 1998.

¹⁶ Alexandra BLODIGOVÁ – Jana ČECHUROVÁ, *Osobní fondy – pozůstalosti*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, s. 277.

anonymní dopisy, dopisy blíže neurčené, koncepty dopisů původce fondu neidentifikovatelným osobám, poté se sem řadí osobní korespondence s institucemi, popřípadě institucionální, vyplývající z oficiálního postavení osoby v instituci, dále blahopřání a kondolence, vizitky a pozvánky na oslavy, výstavy, přednášky apod.¹⁷

Korespondence se také může dělit na přijatou a odeslanou, přičemž ve většině případů převažuje počet přijatých dopisů. Originály odeslaných dopisů se mnohdy vracely autorům po smrti příjemce či vzájemné roztržce,¹⁸ nebo se dochovaly v rámci rodinné korespondence, zpravidla se ale odeslané dopisy vyskytují méně, v některých fondech dokonce vůbec. Některé soukromé dopisy, ať už odeslané nebo přijaté, mohly být také zničeny na přání původce fondu. Odeslaná korespondence se tak v lepším případě stává přijatou korespondencí v osobním fondu příjemce, kterou lze dohledat, pokud se jedná o „významnější“ osobu s dochovanou pozůstalostí, ani to ovšem není zárukou úspěchu.

Odeslanou korespondenci mohou částečně suplovat koncepty dopisů, pokud se v daném fondu nacházejí. Koncepty dopisů adresáti psali především v případech, kdy šlo o dopis, který pro ně měl větší význam, sledovali jeho prostřednictvím určité cíle nebo byl určen pro společensky významnější osobu. Jedná se tedy většinou o koncepty dopisů, které byly pro adresáta důležité, proto jim věnoval větší péči než běžné korespondenci. Nicméně definitivní verze odeslaného dopisu mohla být jiná než ta, kterou odhaluje koncept. Interpretace konceptů tak může být dost zavádějící a nepřesná.

1.1.2 Psaní dopisů a jejich charakteristika

Dopis je jakýmsi nositelem sdělení pisatele adresátovi, je to tedy záznam komunikace dvou, popřípadě více osob. Jak záznam komunikace, tak komunikace samotná obsahují několik rovin, které dohromady tvoří celek, ale je na ně třeba pohlížet z odlišných perspektiv. Jedná se o rovinu materiální, mediální, žánrovou, formální, jazykovou, obsahovou nebo stylizační. Každá z nich přináší řadu otázek, které badatel

---

¹⁷ Tamtéž, s. 281-282.

¹⁸ Robert KVAČEK, *Písemné prameny*, s. 155.

při výzkumu korespondence může sledovat, např. rukopis pisatele, stylizace okolního světa, událostí, sebe samého nebo adresáta či jak byla korespondence pravidelná.¹⁹

Materiální rovina se do jisté míry prolíná s rovinou formální. Mimo klasických dopisů řadíme ke korespondenci také pohlednice, zálepky (krátká zalepená sdělení), navštívenky (krátká otevřená sdělení, sloužící k vyjádření díků či gratulací), korespondenční lístky, vizitky, telegramy a další dokumenty psané vlastnoručně nebo vyhotovené z pisatelova podnětu.²⁰ Výběr korespondenční formy, ale také dopisního papíru, obálky, pera, volba rukopisu může být do jisté míry druhem komunikační strategie. Nejen materiální stránka, ale i formální prvky mohou odkrýt vztah pisatelů.

Každý ze zmíněných druhů korespondence by měl mít i určitou formu. Klasický dopis by měl obsahovat tituly, adresy, oslovení, datum a místo vzniku, vlastní text, v němž může být obsaženo poděkování za dopis předcházející a na konci psaní pisatelův podpis, kterým pisatel vlastnoručně stvrzuje „správnost“ obsahové stránky dopisu. Dochovaly se samozřejmě cílené anonymní dopisy bez podpisu, ale pro běžnou korespondenci bylo zejména v minulosti dodržení základních forem psaní dopisů nezbytností pro orientaci adresáta v korespondenci. Jejich pomocí také pisatel mohl s větší pravděpodobností uskutečnit svůj komunikační záměr.²¹ Zřejmě platí, že čím více dbá pisatel na dodržení norem v dopise, tím je vztah mezi ním a adresátem formálnější.²² Právě výběr oslovení, vyjmenování titulů nebo druh rozloučení může lépe rozkrýt komunikační záměr konkrétního pisatele, nebo jeho vztah k adresátovi.

Neméně důležitou roli hraje i výběr různých zdvořilostních frází, komunikačních formulí nebo skutečnost, zda pisatel adresátovi vyká nebo tyká. V tomto ohledu je třeba dbát především na období, které pisatelé reprezentují. Zatímco v 19. století bylo vykání běžnou praxí i v rámci rodiny, na jeho sklonku a na počátku 20. století se začíná stále více uplatňovat tykání. Velmi důležité bylo datum vzniku dopisu, protože podmínky pro zaslání dopisů byly dlouhou dobu omezeny a ne vždy dopis k adresátovi dorazil včas. K výraznému zlepšení dochází až v 19. století spolu s rozvojem železniční dopravy,

---

¹⁹ Tomáš W. PAVLÍČEK, *Korespondence jako pramen. Komunikační strategie a (sebe)stylizace pisatelů dopisů. Rozbor korespondence Josefu Hlávkoví*, s. 122.

²⁰ Tamtéž, s. 128.

²¹ Tamtéž, s. 129.

²² Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*, Praha, Karolinum, 2005, s. 43.

nicméně ani tehdy nebylo výjimkou, že se dopis po cestě opozdil. K opoždění nebo nedodání dopisů mohlo docházet také kvůli jejich cenzurování.

Jazyková rovina zahrnuje jak morfologickou, tak lexikální úroveň, důležité je tedy sledování bohatosti slovní zásoby, užívání odlišných jazykových prvků (např. germanismů) a stylistické úrovně dopisu. Zajímavé srovnání provedl Tomáš W. Pavlíček ve své studii zabývající se korespondencí Josefu Hlávkoví. Pokud byl pisatel literát, tak jsou jeho dopisy rozmanité, co do bohatosti slovní zásoby, barvitosti líčení jednotlivých skutečností, místy tíhnou až k beletrizaci.²³ Zde se tedy potvrzuje tvrzení, že dopisy literárně činných osob jsou do jisté míry výrazem jejich vlastního díla. Dopisy politiků či sekretářů jsou naopak velmi věcné, stručné a výstižné, bez emotivních a nepromyšlených soudů. Nejemotivněji laděné jsou pak dopisy umělců.²⁴

Zejména osobní dopisy jsou často poznamenány atributy mluveného textu, v dopisech osobám bližším se vyskytuje dialogizace, autor tedy píše tak, jakoby hovořil s dotyčným ústně. K těmto atributům můžeme přiřadit tematickou neuspořádanost (přeskakování od jednoho tématu k druhému), subjektivní zbarvení (emocionalita, expresivita), implicitnost (fragmentárnost, náznaky), hovorovost, někdy až nespisovné prvky.²⁵

K vykonávání komunikačního záměru nedochází samozřejmě pouze prostřednictvím materiálních, formálních a jazykových prvků, ale zejména obsahem dopisu. Výběrem tématu může narátor komunikaci formalizovat.²⁶ V dopisech formálních i přátelských se vyskytuje celá řada motivů a témat, které nelze obecně interpretovat. Ke konkrétním pokusům o interpretaci jednotlivých témat bude přistoupeno až v kapitolách věnujícím se vězeňské korespondenci. Nicméně lze obecně říci, že témata intimnějšího charakteru se spíše objevují v dopisech přátelských a zejména v rodinné korespondenci.

Vyznění dopisů je ovlivňováno i stylizační rovinou. „*V dopise nikdy nemůže být vnější svět zobrazen úplně, nelze jazykem vytvořit přesnou ‚repliku‘ světa*

---

²³ Tomáš W. PAVLÍČEK, *Korespondence jako pramen. Komunikační strategie a (sebe)stylizace pisatelů dopisů. Rozbor korespondence Josefu Hlávkoví*, s. 132-133.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Jana HOFFMANOVÁ, *Dopis jako text, metatext a kontext*, in: *Text a kontext: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Prešov 18.-19. novembra 1993*, Prešov, Pedagogická fakulta v Prešově UPJŠ V Košiciach, 1993, s. 153.

²⁶ Tamtéž, s. 133.

*mimojazykového. Vždy dochází k určitému výběru a uspořádání skutečnosti, k podřízení možností jazyka – a ke stylizaci.*²⁷ Autor stylizuje sebe, prostředí, události, ale i adresáta. Sebestylizace může být založená na roli, do níž autor pasuje sám sebe (role spisovatele, manžela), nebo na různé povaze vztahu k adresátovi (sociální postavení vůči adresátovi), může docházet také k sebestylizaci vlastností a dalších charakteristik (vlastenectví, rozhodnost). Podobně lze dělit i stylizace adresáta. Podrobněji se stylizací a sebestylizací v dopisech Boženy Němcové zabývala Lucie Saicová Římalová.²⁸

Korespondenci je možno chápat jako náhradu osobního rozhovoru v době odloučení. Nicméně vyznění, které dochovaná korespondence poskytuje, nemusí být definitivní. Jak již bylo zmíněno, některé dopisy se mohly ztratit, nebo nejsou dochovány, mohly být také cíleně zničeny. Nelze vyloučit, že došlo i k osobnímu kontaktu dopisujících si osob a z další korespondence to nemusí být patrné. Zejména v moderní době mohli odloučení pisatelé také přistoupit k rychlejší komunikační formě, a sice k telefonnímu hovoru.

Ač mají soukromé dopisy navenek podobu monologu, jedná se spíše o žánr hraniční. Jejich prostřednictvím pisatel zprostředkovává své soukromé kontakty a obrací se k nějakému „ty“, dopis tak supluje dialog mezi dvěma osobami. Korespondence stojí na hranici mezi mluveností, psaností, oficiálností a intimitou.²⁹ Jedná se o prameny čtivé, které se svou formou a charakterem mohou blížit k pramenům literárním.³⁰

Z předešlého textu je zřejmé, že každý dopis může být jiný, ať už s ohledem na momentální psychické rozpoložení autora, nebo na události, které ho ovlivňují. Neméně důležitou úlohu hraje osoba, jíž je dopis adresován. Dopisy tak odkrývají nejen síť pisatelových přátel a známých, ale do jisté míry také vztahy mezi nimi. Důležité je i vnímání životní etapy, v níž se pisatel nachází, každá etapa může být charakteristická jinými rysy a jiným typem dopisů. Jednotlivými dopisy je potřeba se tedy zabývat širěji, v kontextu celé dochované korespondence.³¹

Každý pisatel si vytváří svůj vlastní obraz adresáta, podle toho z jakých sociálních pozic ho zná, jak ukázal Tomáš W. Pavlíček na korespondenci Josefu

---

²⁷ Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*, s. 33.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Jaroslava JANÁČKOVÁ a kol., *Řeč dopisů Boženy Němcové: řeč v dopisech*, Praha, ISV nakladatelství, 2001, s. 9.

³⁰ Magdaléna POKORNÁ, *Korespondence – meze a možnosti využití historického pramene*, s. 287.

³¹ Tamtéž, s. 290.

Hlávkoví.³² Pisatelé uzpůsobovali podle vlastního vnímání adresáta i komunikační strategie. Téma komunikačních strategií v dopisech Boženy Němcové zpracovala v již zmiňované studii Lucie Saicová Římalová.³³

Součástí komunikačních strategií jsou i komunikační perspektivy, tzn. stejná témata, zpracovaná několikrát různým adresátům, a pokaždé jinak.³⁴ Záleží samozřejmě na citlivosti tématu, o němž autor píše. Zdraví, finanční záležitosti, problémy v zaměstnání, ale i běžné denní starosti mohly v korespondenci různým adresátům být zpracovány různě, volbou jiných jazykových prostředků, stylizací skutečnosti, adresáta či sebe sama. Záleží, jak si autor přál, aby adresát vnímal jeho život, či konkrétní skutečnost, o níž píše, nebo v jaké sociální roli byl vůči němu. Hrají zde roli nejen vztahové, ale i společenské a genderové rozdíly.³⁵

Jako zdánlivě marginální se může jevit prostředí, z něž autor píše. To je do jisté míry určující. Prostor na autora působí a většinou se v korespondenci nějakým způsobem promítne, obzvláště pokud se nachází v prostředí neobvyklém, tedy ne v prostředí domova. Nejzajímavější konvoluty dopisů vznikaly právě v neobvyklém prostředí. Člověk, nacházející se v novém prostředí, má větší potřebu udržet kontakt s prostředím domácím, s rodinou či přáteli. Mnohdy se nachází v nezvyklé nebo vypjaté situaci. Kvůli změně prostředí uvažuje a píše o záležitostech, které by v domácím prostředí považoval za bezvýznamné a příliš všední na to, aby se o nich rozepsal. Jako příklad dopisů z nového prostředí lze uvést samozřejmě vězeňskou korespondenci, ale také korespondenci z války³⁶ nebo z emigrace.³⁷ Každá z nich má svá obsahová ale i dobová specifika.

---

³² Tomáš W. PAVLÍČEK, *Formování kulturního mecenátu Josefa Hlávky v souvislosti s komunikačními strategiemi v osobní korespondenci*, Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011.

³³ Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*.

³⁴ Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, *Komunikační perspektiva v dopisech Boženy Němcové*, in: Jaroslava JANÁČKOVÁ a kol., *Řeč dopisů Boženy Němcové: řeč v dopisech*, s. 25.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Jaroslav BÍLEK (ed.), *My, nasazení na nucené práce ve druhé světové válce. Z dopisů, vyprávění a dokumentů některých nasazených získaných v roce 2003*, Žďár nad Sázavou, Svaz nuceně nasazených za druhé světové války, 2004; Adam BISCHOP – Mark BOSTRIDGE (edd.), *Letters from a Lost Generation: First World War Letters of Vera Brittain and Four Friends*, Boston, Northeastern University Press, 1998; Wilm HOSENFELD, „Ich versuche jeden zu retten“. *Das Leben eines deutschen Offiziers in Briefen und Tagebüchern*, München, Deutschen Verlags-Anstalt, 2004; Jirí KAREN, *Kdybych se snad nevrátil... Korespondence a deníky z totálního nasazení 1942-1945*, Praha, Prostor, 2006; Irena KOPECKÁ, *Stoleté svědectví*, Ostrava, Šmíra-Print, 2012.; Marie KRULICHOVÁ – Milan JANKOVIČ, *Zapomenuté hlasy. Korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války*, Hradec Králové,

1.1.3 Zpřístupňování pramene

Edice korespondencí se ve větším množství začaly vydávat již v 19. století a jejich vydávání pokračuje i dnes. Rozdělení zpřístupněných korespondencí je široké. Může se jednat o korespondenci jedné osoby s různými korespondenčními partnery, za zmínku stojí např. vydaná korespondence Boženy Němcové³⁸ nebo projekt vydávání korespondence T. G. Masaryka, poslední vydaná edice zprostředkovává Masarykovu korespondenci se Slovany.³⁹ Dalším typem může být vzájemná korespondence dvou osob, většinou politicky nebo společensky významnějších, do tohoto okruhu se ale dají zařadit i tematické edice. K těm patří edice dopisů manželských či milostných, ze starších edic jsou to např. dopisy Františka Ladislava Riegra Marii Palacké,⁴⁰ z novějších poté korespondence manželů Benešových.⁴¹ Dalším typem tematické edice mohou být dopisy rodinné,⁴² nebo již zmiňované edice korespondencí z vězení, války či emigrace.

Válečná korespondence blíže souvisí s tématem práce, tedy s vězeňskou korespondencí. Lze ji dělit na korespondenci mezi frontou a zázemím, mezi exilem a domovem a mezi politiky v exilu.⁴³ Nejpočetnější z nich je bezpochyby korespondence vojáků z fronty. Během první světové války bylo v Rakousku mobilizováno zhruba 7 500 000 mužů ve věku mezi 18 a 53 let.⁴⁴ Většina z nich byli otcové rodin, kteří byli vytrženi ze svých běžných denních povinností a měli na frontách Velké války hájit

---

Kruh, 1986; Marek VLHA, *Dopisy z války Severu proti Jihu. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce*, Brno, Maticе moravská, 2010.

³⁷ Bořivoj ČELOVSKÝ, „Emigranti“. *Dopisy politických uprchlíků z prvních let po „Vítězném únoru“ 1948*, Šenov u Ostravy, Tilia, 1998; Karel HAVLÍČEK BOROVSÝ, *Rodinné listy Brixenské* / Vydal V. V. Zelený, Kutná Hora, nákladem knihkupectví Karla Šolce, 1888; František KUTNAR, *Dopisy českých vystěhovalců v padesátých letech 19. století ze zámoří do vlasti*, in: *Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA. Česká a slovenská robotnícká emigrácia v období I. internacionály*, Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1970, s. 211-306.

³⁸ Robert ADAM – Jaroslava JANÁČKOVÁ – Magdaléna POKORNÁ – Lucie SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ – Stanislav WIMMER (edd.), *Božena Němcová. Korespondence I. 1844-1852; Korespondence II 1853-1856; Korespondence III. 1857-1858; Korespondence IV. 1858-1862*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2003-2007.

³⁹ Vratislav DOUBEK – Jan KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované: Poláci, Rusové a Ukrajinci. 1. svazek*, Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2015.

⁴⁰ Karel STLOUKAL (ed.), *Milostné dopisy Františka Ladislava Riegra a Marie Palacké*, Praha, Topič, 1932.

⁴¹ Jana ŠETŘILOVÁ – Jaroslav ČECHURA (edd.), *Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových*, Praha, Česká expedice, 1996.

⁴² Jan THON (ed.), *Rodinné listy Karla Sabiny*, Praha, Melantrich, 1947.

⁴³ Dagmar HÁJKOVÁ, *Velká válka (1914-1918) v korespondenci, korespondence za války*, in: *Masarykův sborník*, č. 11-12, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 1999-2003, [vyd. 2004], s. 559-561.

⁴⁴ Karel PICHLÍK, *Čeští vojáci proti válce (1914-1915)*, Praha, Naše vojsko, 1961, s. 29.

zájmy Rakousko-Uherska. Psaní dopisů bylo jedinou možností jak zůstat v kontaktu se svými blízkými. Dochovaná korespondence vojáků z fronty samozřejmě počtu mobilizovaných ani zdaleka neodpovídá, ale i tento dochovaný zlomek odkrývá zajímavá svědectví každodenního života na frontě. Edicí tohoto druhu může být již zmíněná práce Marie Krulichové a Milana Jankoviče, která mimo korespondence zpřístupňuje také části deníků a kreseb vojáků. Příkladem zajímavého objevu je frontová korespondence vojáka Rudolfa Kalmuse svému bratru Adolfu Kalmusovi, kterou vydala jeho neteř Irena Kopecká. Na tomto příkladu je vhodné poukázat, že tento druh korespondence se spíše než v archivech nachází v rodinách odvedených vojáků. Další prací tohoto druhu je kniha Pavly Horákové a Jiřího Kamene, v níž jsou mimo korespondence zpřístupněny také deníkové záznamy, paměti, ale i svědectví příbuzných ze zázemí.⁴⁵ Méně početná je válečná korespondence mezi exilem a domovem a mezi exilovými politiky, která spíše než válečnou každodennost odkrývá různé politické cíle pisatelů. Prací, která reprezentuje oba druhy korespondence, je práce Dagmar Hájkové a Ivana Šedivého, kteří v rámci projektu korespondence T. G. Masaryka edičně zpřístupnili jeho korespondenci s Edvardem Benešem z let 1914-1918.⁴⁶

1.2 Memoáry

Memoáry představují osobní výpovědi či autorská svědectví o době, událostech nebo vlastní činnosti, které byly zpravidla svým tvůrcem sepsány s cílem jejich zveřejnění nebo jiného způsobu rozšíření.⁴⁷ Odkrývají také mentality, postoje, myšlení, motivace, různé hodnotové parametry a vzory chování tehdejší doby.⁴⁸ Nelze s jistotou určit, zda je zařadit k pramenům historickým či literárním. Opět se jedná o prameny subjektivní, které podávají určité historické svědectví, ale svou strukturou se blíží pramenům literárním.

---

⁴⁵ Pavla HORÁKOVÁ – Jiří KAMEN, *Přišel befel od císaře pána: polní pošta – příběhy Čechů za první světové války*, Praha, Argo, 2015.

⁴⁶ Dagmar HÁJKOVÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1914-1918*, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2004.

⁴⁷ Robert KVAČEK, *Písemné prameny*, s. 158.

⁴⁸ Milan HLAVAČKA, *Memoárová literatura*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, s. 312.

Paměti historikům poskytují možnost proniknout do podrobností, které by jinak zůstaly skryty, nebo může být jejich prostřednictvím objeven pramen, literatura či periodikum jinak těžce dohledatelné. Konkrétní výpověď může přispět k rychlé orientaci v problému, k nalezení odpovědi na otázky dlouho nezodpovězené. Do jisté míry je pozitivem i to, že paměti většinou vznikaly s větším časovým odstupem, poskytují tedy na rozdíl od korespondence ucelený pohled do minulosti.⁴⁹

Memoárová literatura má ale i svá úskalí, která se značně podepisují na věrohodnosti výpovědní hodnoty těchto pramenů. Již zmiňovaným prvkem je subjektivita, stylizace nebo autostylizace. Autor se stává spisovatelem vlastního příběhu. Prvním úskalím může být cizost prostředí.⁵⁰ Pamětník k nám promlouvá z jiného kulturního prostředí, které z dnešní perspektivy může být těžko pochopitelné. Vzhledem k tomu, že paměti zpravidla vznikaly s větším časovým odstupem, tak se v nich střetává prostředí původní, tedy doba, kdy se psané události odehrály a prostředí nové, v němž autor píše. Prodleva mezi uskutečněním určité události a jejím sepsáním tak přispívá k menší věrohodnosti pramene. Pisatel je po celý život ovlivňován, ať už společenskými nebo kulturními trendy, médii, přáteli, rodinou. Tato deformace se projevuje i při vzpomínání, skutečnost psaná po letech může být vnímána jinak, než by ji stejný autor vnímal bezprostředně po jejím odehrání. Faktorům ovlivňujícím vzpomínání a zejména rodinné paměti se věnuje kniha Haralda Welzera a kolektivu, kteří ukázali, jak se mění paměť v čase na příkladu německých rodin.⁵¹

Dalším limitem je výběr zachycených skutečností a událostí. Autor přibližuje spíše vlastní životní svět, vlastní myšlenky a pohnutky, ale nepodává objektivní výpověď o pozorovaném.⁵² Selektivní výběr událostí může být podmíněn mnoha faktory. S odstupem času mohou některé události působit jako marginální, nebo má autor pocit, že jeho role v nich nepůsobí ve světle přítomnosti pozitivně, takže jejich opomenutí bylo cílené, roli hraje i deformace paměti prostřednictvím již zmíněných faktorů.

---

⁴⁹ Ivan JAKUBEC, *Paměti a vzpomínky jako prvořadý historický pramen?*, in: Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha, Národní technické muzeum, 2006, s. 72.

⁵⁰ Jan RANDÁK, *Životní světy, paměti a jejich interpretace*, in: Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, s. 84.

⁵¹ Harald WELZER – Sabine MOLLEROVÁ – Karoline TSCHUGGNALLOVÁ, *Můj děda nebyl nácek: nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Praha, Argo, 2010.

⁵² Jan RANDÁK, *Životní světy, paměti a jejich interpretace*, s. 85.

Paměti bývají sepisovány z různých důvodů, často na konci politické kariéry pisatele či na konci určité dějinné epochy. Důvody jejich vzniku jsou podle Jindřicha Garčice např. „osobní ješitnost autora, vylepšení svého vlastního obrazu, obrana jiných osob a jejich činů, oslava jiných osob a jejich činů, snaha utvářet osobnost čtenáře, snaha dokumentovat události a životní bilance nebo dosáhnout komerčního efektu“.⁵³ Někteří pisatelé pamětí mohou mít i literární ambice, takže tomu své dílo přizpůsobí.

Vzhledem k rozdílné motivaci autorů, vzdělání i prostředí, z něhož pocházeli, je třeba si ujasnit konkrétní cíl a okolnosti vzniku pamětí. Je nutné znát společenský, ideový i politický profil autora a určit důvody, které jej k sepsání pamětí vedly.⁵⁴

S memoáry se můžeme setkat jak v rukopisné, tak publikované formě. Záleží na ambicích, politické či společenské důležitosti pisatele. Paměti mohou být součástí osobních fondů,⁵⁵ několik tisíc memoárových záznamů obsahuje tzv. Klepova sbírka v Archivu Národního technického muzea.⁵⁶ Publikovaných memoárů či autobiografií lze najít spoustu, v rámci edice Paměť vychází vzpomínky pamětníků událostí dvacátého století.⁵⁷ Moderní metodou je i nahrávání vzpomínek současníků pomocí metody orální historie.⁵⁸ S touto metodou pracuje i projekt [politictivezni.cz](http://www.politictivezni.cz), který zachycuje vzpomínky vězňů z období komunistické diktatury.⁵⁹

1.3 Deníky

Deníky jsou dalším druhem pramenů subjektivního charakteru, které mají bezesporu svůj přínos pro dějiny každodennosti či antropologické výzkumy.

Deníky lze rozdělit na rukopisné a publikované. Nevydané deníky lze podobně jako memoáry najít především v osobních fondech či v rodinných archivech. Počet lidí,

---

⁵³ Cit. dle: Milan HLAVAČKA, *Memoárová literatura*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, s. 315-316.

⁵⁴ Robert KVAČEK, *Písemné prameny*, s. 158.

⁵⁵ Viz Jarmila HANZALOVÁ, *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České Republice*.

⁵⁶ Více: Milan HLAVAČKA, *Memoárová literatura*, Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, s. 322-323.

⁵⁷ Jean-Paul SARTRE, *Sešity z podivné války (září 1939 - březen 1940)*, Praha, Academia, 2012; Josef PIKL, *Paměti jihočeského odbojáře*, Praha, Academia, 2009.

⁵⁸ Více: Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, Praha, Karolinum, 2015.

⁵⁹ Více: [Politictivezni.cz](http://www.politictivezni.cz) [online], © 2008-2016. Dostupné z: <http://www.politictivezni.cz/>.

kteří si deník vedli, se zvyšoval spolu s úrovní gramotnosti obyvatelstva, stejně tak spektrum lidí píšících si deník, se postupem času rozšiřovalo. Nicméně deníky politicky nebo společensky marginálních osob nejsou dochovány v takové míře, jako deníky urozených osob či politiků. Touto problematikou se ve své práci zabývala Milena Lenderová,⁶⁰ v níž zkoumala ženské deníky 19. století. Pracovala zejména s deníky českých spisovatelek či vlastenek (Teréza Nováková, Libuše Riegrová, Sofie Podlipská) nebo s deníky šlechtičen (Marie Eleonora Schwarzenbergová, Anna Schwarzenbergová) a narazila tedy na problém malého počtu dochovaných deníků osob „malého významu“.

Zejména od druhé poloviny 19. století neměly deníky sloužit pouze k zachycení objektivní skutečnosti, ale zejména k zachycení co nejosobitější reflexe vnitřního světa jeho autora, popřípadě autorky.⁶¹ Obsah i styl samozřejmě závisí na povaze autora a jeho otevřenosti vůči sobě samému. Právě obracení se k sobě samému je typickým znakem deníků, které v pamětech většinou nenajdeme.

I u toho druhu pramenů je potřeba určit důvod a dobu vzniku. Při psaní deníků pisatel většinou nepočítal s tím, že by jeho myšlenky, dojmy a nálady v nich zachycené, byly určeny k četbě většímu počtu čtenářů. Často jsou psány v reakci na určité události či prožitky, které se autora osobně dotýkají. V tomto případě tedy většinou není ovlivňován obsah ani tvar deníků.⁶²

Pokud jsou deníky psány zpětně, může se stejně jako u pamětí vyskytnout celá řada problémů, které danou událost určitým způsobem zkreslují. Když je deník publikován svým autorem, je potřeba tuto skutečnost zohlednit při jeho zkoumání. Ve většině případů jsou ale deníky publikovány až po smrti svých autorů.⁶³

---

⁶⁰ Milena LENDEROVÁ, *A ptáš se, knížko má...*,

⁶¹ Tamtéž, s. 15.

⁶² Robert KVAČEK, *Písemné prameny*, s. 156.

⁶³ Více: Éric MENSION-RIGAU (ed.), *L'ami du Prince. Journal inédit d'Alfred de Gramont*, Paris, Librairie Arthème Fayard, 2011; Milena SECKÁ, *Deníky Josefy Náprstkové*, in: *Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře*. Literární archiv, č. 35-36, Praha, 2004-2005, s. 21-37; Milena SECKÁ – Martin ŠÁMAL, *Byl to můj osud: zápisky Josefy Náprstkové*, Praha, Národní muzeum, 2014; Martin ŠÁMAL (ed.), *Cestovní deník Zdenky Braunerové (1883)*, Roztoky u Prahy, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2003.

2. Cyril Dušek

Představení osoby Cyrila Duška je nedílnou součástí této práce, jelikož právě jeho vězeňské korespondenci bude věnována největší pozornost. Podrobnější zaměření této kapitoly se týká hlavně Duškova válečného působení, které je pro tuto práci stěžejní, a dále jeho poválečnému diplomatickému působení, kterému v bakalářské práci *Cyrill Dušek. V Čase a v Maffii*, byla věnována pozornost pouze okrajově. Právě Duškova protirakouská činnost a uvěznění během první světové války úzce souvisí s jeho uplatněním ve vznikající československé diplomacii.

Cyril Dušek se narodil jako čtvrtý syn Antonie Duškové, rozené Lustigové a Vavřince Duška 8. listopadu 1881 v Praze.⁶⁴ Přestože se jednalo o městskou rodinu střední třídy, počet sourozenců Cyrila Duška připomíná spíše rodinu venkovského typu. S předcházejícího manželství s Annou Duškovou, rozenou Křížkovou měl Vavřinec Dušek šest dětí. Po skonu své první manželky si Vavřinec Dušek vzal o dvacet let mladší Antonii, s níž měl dalších 7 synů. Nejstarší Vladimír se později stal účetním, Emanuel sloužil u vojenského námořnictva, poté se stal strojmistrem, Jiří pracoval jako kotlářský pomocník a později se stal hospodářem v Hranicích na Moravě. Cyril Dušek se narodil jako čtvrtý spolu s bratrem Metodějem, který ale zanedlouho zemřel.⁶⁵ Jako další se narodil Bohuslav Dušek, který později působil jako prokurista Živnostenské banky. Nejmladším Cyrilovým bratrem byl Bořivoj Dušek, který zpočátku pracoval také jako bankovní úředník, po první světové válce působil československé diplomacii.⁶⁶

Cyril Dušek navštěvoval od roku 1887 šestitřídní obecnou školu v Praze Bubnech, v letech 1891-1900 studoval na gymnáziu v Truhlářské ulici. Zde ho mimo jiné vyučoval jeho nevlastní bratr Vavřinec Josef Dušek a Jiří Stanislav Guth-Jarkovský.⁶⁷ Od roku 1900 se stal posluchačem právnické fakulty Karlo-Ferdinandovy

---

⁶⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, biografický materiál, životopis C. Duška psaný Bohuslavem Duškem, sig. 27.

⁶⁵ Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, Praha, Scriptorium, 2014, s. 43.

⁶⁶ Veronika JUNKOVÁ, *Cyrill Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii*, Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.

⁶⁷ Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 44.

univerzity, studia ukončil historicko-právní zkouškou v roce 1903, titul JUDr. získal až v roce 1919.⁶⁸ Právnícké praxi se věnoval od roku 1906 jako advokátní koncipient v kanceláři Václava Boučka, který patřil k zakladatelům realistické strany.⁶⁹

V roce 1910 se po jedenáctileté známosti oženil s učitelkou dívčího lycea Pavlou Smolíkovou. Z dostupných dokumentů není jasné, proč ke svatbě došlo až v roce 1910, důvodem mohlo být Pavlino povolání, které nejdříve vykonávala v Brně a jako učitelka tedy podléhala celibátu. Manželství trvalo 14 let, ale zůstalo bezdětné.⁷⁰

2.1 Redaktorem *Času*

Literární nadání se u Duška projevovalo už během studentských let, kdy přispíval do školních časopisů *Snaha* a *Mládí*. Na univerzitě pak redigoval *Studentské směry*. V jeho vlastní dochované tvorbě převažuje poezie nad prózou, k publikaci celých sbírek ale nikdy nedošlo.

Mimo literárních aktivit v časopisech, se zaměřoval na přednášky s národní tematikou v kroužku akademiků během studia nebo v literárním a řečnickém spolku *Slavia*, jehož byl členem od roku 1901, v roce 1906 se stal jednatelem spolku. Jeho činnost zde byla ukončena k roku 1913.⁷¹ Přednášel o českých osobnostech (Jan Hus, Jan Neruda, Josef Svatopluk Machar), o jazykové problematice, o ženské otázce nebo o problematice malých národů. Už jen výběr témat ho spojuje s představiteli *Herbenova Času* a *České strany lidové*.⁷²

Čas vznikl v roce 1886 jako měsíčník, který se měl věnovat hlavně kulturním otázkám. V roce 1888 byl však přeměněn na politický týdeník, který fungoval jako tribuna realistické skupiny osob kolem T. G. Masaryka.⁷³ V roce 1900 byl *Čas* přeměněn na deník, jedním z důvodů byla bezpochyby neschopnost redaktorů *Času* reagovat na antisemitské články probíhající hilsneriády, přeměna listu na deník měla

⁶⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, biografický materiál, doktorský diplom Cyrila Duška, sig. 14.

⁶⁹ Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 48.

⁷⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, biografický materiál, opis oddacího listu Cyrila Duška a Pavly Smolíkové, sig. 8.

⁷¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 6., veřejná činnost, *Slavia*, legitimace Cyrila Duška společenského klubu *Slavia*, sig. 296.

⁷² Více: Veronika JUNKOVÁ, *Cyrill Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii*, s. 12-13.

⁷³ Jana SPÁLENKOVÁ, *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel*, Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin, s. 42-62.

práci usnadnit. Mediální tlak na veřejnost se na přelomu století začal stupňovat. Masaryk se s podobnou situací setkal už během rukopisné aféry, kdy mu jeho kritická revue *Athenaeum* jako měsíčník nestačila pro odrážení útoků jeho odpůrců.

V souvislosti s přeměnou *Času* na deník bylo nutné řady redakce rozšířit. Součástí posílení redakce se stal i Cyril Dušek, na nějž se obrátil s nabídkou volného místa František Veselý,⁷⁴ tehdejší právní zástupce T. G. Masaryka, který se mimo jiné podílel na programu vznikající České lidové strany (realistické).

Od roku 1900 byl tedy Dušek ještě jako student právnické fakulty součástí redakce *Času*. Po opadnutí hilsneriády se deník dostal do finanční tísně, která v roce 1905 vyvrcholila tzv. Herbenovou aférou.⁷⁵ V době, kdy tato finanční aféra vrcholila, Dušek působil v redakci *Lidových novin* v Brně a pracoval jako korespondent *Času*. Do Prahy se vrátil v roce 1906, tedy v době, kdy už *Čas* opět fungoval běžným způsobem. Dne 25. ledna 1906 byl Dušek povýšen do funkce odpovědného redaktora, kterým zůstal až do svého prvního uvěznění v roce 1914. Povýšení do funkce bylo schváleno c. k. policejním ředitelstvím 6. února 1906.⁷⁶ Téhož roku došlo ke vzniku České strany pokrokové, která nahradila dosavadní Českou stranu lidovou.⁷⁷ Dušek se angažoval již v České straně lidové a podpořil stanovisko T. G. Masaryka o založení nové strany, po vzniku nové strany byla jeho nejčastějším stranickým tématem jazyková rovnoprávnost a boj za všeobecné volební právo.⁷⁸ Deník *Čas* se stal tribunou nově vzniklé strany.

Povýšení do funkce odpovědného redaktora by pro mnohé redaktory bylo velkým oceněním jejich práce. Nicméně tato funkce s sebou nesla také negativní stránku věci, která u Duška začala postupně převažovat. Odpovědný redaktor ručil za všechny rubriky šéfredaktorovi Janu Herbenovi. Vlastníkem listu bylo Masarykem zřízené družstvo *Pokrok*, Masaryk měl tedy velký vliv na výslednou podobu deníku. Ač je jasné, že pro Duška byl velkou morální autoritou, sám ho nazval „duševním vůdcem

---

⁷⁴ ANM, fond František Veselý, k. č. 29, veřejná činnost, korespondence, dopis Františka Veselého Cyrilu Duškovi z 20. června 1900, sig. 2734.

⁷⁵ Více: Martin KUČERA, *Herbenova aféra 1905*, in: *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století*, Praha, Historický ústav AV, 2008, s. 23-53.

⁷⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 6., veřejná činnost, *Čas*, sig. 302.

⁷⁷ Více: Martin KUČERA, *Realisté*, in: *Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. Díl: období 1861-1931*, Brno, Doplněk, 2005, s. 373-393.

⁷⁸ Více: Veronika JUNKOVÁ, *Cyrril Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffi*, s. 21-22.

pronikavé tvůrčí síly, kterého v jiné redakci nemají,⁷⁹ Masarykův autoritativní styl mu mnohdy nevyhovoval. Neshodovali se v např. v oblasti striktní parcelace rubrik, s čímž Dušek nesouhlasil. Masaryk i Herben Duškovi často vyčítali, že se v deníku objevuje málo jeho vlastních článků. Tyto neshody dokonce vyvrcholily Duškovou žádostí o zproštění funkce odpovědného redaktora k 5. červenci 1913, jelikož Masaryk ani Herben nebrali v potaz funkci odpovědného redaktora, kvůli níž Duškovi nezbýval čas na další aktivity v deníku.⁸⁰ Z korespondence Duška manželce Pavle nebo příteli Františku Veselému také vyplývá, že odpovědné redaktorství nebylo v jeho případě finančně ohodnoceno. Ke zproštění funkce ale nakonec nedošlo. Vztah Masaryka a Duška částečně ilustruje dochovaná korespondence, která je ale vesměs zaměřená na chod redakce a obsahuje Masarykovy rady a výtky k vedení redakce.⁸¹ „*Já posud s největší rezervou dával pokyny a rady, ale tento postup musím docela odsoudit a důrazně prosit, aby se budoucně nic takového nestalo.*“⁸² Kritizoval Masaryk stanovisko *Času* v jedné z žurnalistických afér v srpnu 1906.

O měsíc později vypukla další žurnalistická aféra. Tentokrát byl Dušek přímým účastníkem.⁸³ Na sjezdu slovanských novinářů v Uherském Hradišti v září 1906, kde reprezentoval *Čas*, se zúčastnil poutě žurnalistů na Velehrad. Na Velehradě se nechal jezuiti pohostit i přes protiklerikální agitaci strany i sebe samého. K protestu novinářů proti chování jezuitů se přidal opožděně a v následujících dnech ho k odpovědnosti za jeho chování hnaly listy jako *Samostatnost*, *Právo lidu*, *Čech* a další.⁸⁴

Dušek ručil za všechny články vydané v *Čase*. Konfiskace jednotlivých čísel byly tehdy celkem běžným jevem. Kvůli vypjatým střetům českého a německého nacionalismu, byly častější konfiskace českých listů a neperiodických tisků, než těch německých.⁸⁵ Vzhledem k protiklerikální agitaci strany, jejíž byl *Čas* tribunou, mohly

---

⁷⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 17, cizí materiály, materiály T. G. Masaryka, poznámky C. Duška o každodenních poradách *Času*, sig. 719.

⁸⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 6, veřejná činnost, *Čas*, dopis Cyrila Duška Janu Herbenovi s žádostí o zproštění funkce odpovědného redaktora z roku 1913, sig. 318.

⁸¹ Korespondence T. G. Masaryka Cyrilu Duškovi je k dispozici v ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 6, veřejná činnost, *Čas*, sig. 307.

⁸² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 6, dopis T. G. Masaryka Cyrilu Duškovi ze dne 11. srpna 1906.

⁸³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 6, *Čas*, aféra Cyrila Duška pro návštěvu na Velehradě – novinové výstřižky, sig. 304.

⁸⁴ Více: Veronika JUNKOVÁ, *Cyrill Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii*, s. 17-18.

⁸⁵ Michal CHARYPAR, *V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťánského liberalismu a modernismu*, in: Michal WÖGERBAUER a kol., *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace*

být důvodem např. články, které se dotýkaly katolické tematiky. Realisté rovněž prosazovali politickou nezávislost českého národa, i tato témata mohla být důvodem ke konfiskaci určitých čísel. Zakázány byly také články, které jakýmkoliv způsobem urážely císaře a jeho rodinu. Ve většině případů došlo pouze ke konfiskaci a k žádnému soudnímu řešení přistoupeno nebylo. Jiná byla situace v případě, že žalobu podala soukromá osoba.

V roce 1908 došlo k tzv. rourové afěře, což byla korupční aféra týkající se zprostředkování dodávek rour pro obecní vodovod v Praze. Karel a Jan Černohorští měli po *Pražské železářské společnosti* žádat provizi za možnost položení vodovodu v Praze.⁸⁶ Po provalení této aféry došlo k jejímu propírání v tisku zejména v souvislosti s jejími hlavními aktéry. I *Čas* se k ní postavil záporně a v souvislosti s tím byl Dušek jako odpovědný redaktor předvolán k soudu jako podezřelý za přečin urážky na cti Jana Černohorského. Jeho návrh na předvolání Viléma Kestránka, který s Černohorskými o dodávce potrubí jednal, byl 11. ledna 1909 zamítnut. K dalšímu předvolání Duška došlo 22. ledna 1909, k ukončení sporu došlo v září toho roku a Dušek byl odsouzen k pokutě 40 korun, pokud by je odmítl zaplatit, měl strávit čtyři dny ve vězení.⁸⁷ Karel Černohorský, který byl do této chvíle poslancem Říšského rady a Českého zemského sněmu a dokonce adeptem na pražského primátora, se po této afěře definitivně stáhl z politického života.

Peněžitá pokuta nebo několikadenní pobyt ve vězení byly běžnými tresty pro odpovědné redaktory. Situace se změnila po vypuknutí první světové války. Od té chvíle byly tresty pro redaktory mnohem přísnější a častější, jak mimo jiné ukazuje délka Duškova zatčení v roce 1914.

S Duškovou žurnalistickou činností také souvisí činnost *Syndikátu pražských denníkářů*. Původně to byl *Spolek pražského novinářstva*, který vznikl sloučením *Spolku českých žurnalistů* a *Jednoty českých novinářů* v roce 1909. Dušek se stal jeho prvním syndikem a tuto funkci vykonával až do svého zatčení v roce 1914. Cílem

---

literatury v moderní české kultuře 1749-2014. Svazek I./1749-1938, Praha, Academia, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015.

⁸⁶ Více: Ivan MOTÝL, *Korupce na pražské radnici aneb noviny před sto lety*, in: Týden [online], 31. 8. 2008, 14:19, ©2006-2016 [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/media/stolety-expres/korupcenaprazskeradnicianebnovinypredstolety_78317.html?showTab=nejnovejsi#.U1emtv1_t5C.

⁸⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 6, veřejná činnost, Čas, konfiskační nařízení, soudní spory Času, sig. 305.

spolku bylo hájení novinářské svobody, měl také pomoci při řešení sporů mezi žurnalisty, pečovat o jejich mravní zájmy a zejména měl reprezentovat jednotu českých novinářů. Největším úspěchem tohoto spolku bylo přijetí do Mezinárodní novinářské asociace *Union Internationale des Associations de Presse* 19. dubna 1914.⁸⁸ Spolek pod názvem *Syndikát denního tisku* fungoval i po válce.⁸⁹

2.2 První světová válka⁹⁰

Mobilizace v monarchii byla zahájena ještě před vyhlášením první světové války. Postupně byly k mobilizaci nabírány stále další ročníky, až nakonec bylo mobilizováno 60% mužů ve věku 18-53 let. Ročníky 1876-1881, tedy domobranci I. výzvy, byly povolány hned zpočátku války.⁹¹ Dušek spolu s některými svými žurnalistickými kolegy získal bílou knížku, která je od vojenské povinnosti osvobozovala.⁹²

S vyhlášením války se změnil i chod *Času*, lidé žádali co nejvíce informací, takže se jeho náklad zvýšil. Byla vydávána i zvláštní vydání jako poledník a večerník. *Čas* byl do této doby deníkem, tribunou České pokrokové strany, která sdružovala zejména inteligenci. Po vyhlášení války se ale *Čas* dostával do rukou i vojáků a obyčejných lidí. Vzhledem ke zvýšení nákladu byly řady redakce opět rozšířeny, přijat byl ze zastavené *Jiskry* v Táboře Jan Hájek a student Josef Pelíšek. Na počátku první světové války byly otiskovány i informace zasílané z řad čtenářů.⁹³

Taková aktivita česky smýšlejícího tisku nemohla mít dlouhého trvání. V Rakousku více než v jiných zemích byla posílena vojenská i civilní cenzura. Přísný dohled byl zejména nad politickými tématy a zprávami z bojišť, nesměly být otiskovány zprávy o činnosti nepřátelských států, ani žádné články s tématy pacifismu, separatismu

---

⁸⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 7, veřejná činnost, Syndikát pražských denníkářů, telegram a dopis o přijetí Syndikátu do mezinárodní tiskové unie z roku 1914, sig. 351.

⁸⁹ O organizaci a fungování Syndikátu pražských denníkářů více: Veronika JUNKOVÁ, *Cyrrill Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii*, s. 17-18.

⁹⁰ Více: Veronika JUNKOVÁ, *Cyrrill Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii*, s. 23-52.

⁹¹ Karel PICHLÍK, *Čeští vojáci proti válce (1914-1915)*, Praha, Naše vojsko, 1961, s. 29.

⁹² Jan HAJŠMAN, *Česká Mafie. Vzpomínky na odboj doma*, Praha, Orbis, 1935, s. 21.

⁹³ Tamtéž, s. 27.

nebo články, jichž by mohl zneužít protivník. Jednalo se o cenzuru předběžnou, která měla předejít častým konfiskacím.⁹⁴

Redakce *Času* dostala výzvu o možném zastavení tisku, a proto už 26. září 1914 byli Dušek, Herben, Dubský a Šámal orodovat za *Čas* u českého místodržitele Františka hraběte Thuna.⁹⁵ Prozatím se podařilo deník udržet, ale prohlídky v redakci na podzim 1914 byly stále častější.

V půlce listopadu se konala první tajná schůze, kterou pořádal T. G. Masaryk a na níž informoval své přátele o vnímání války na straně dohodových mocností. Masaryk na schůzku svolal osoby, které nebyly politicky příliš angažované.⁹⁶ Schůzka se konala u Václava Boučka, přítomni byli Masarykovi kolegové a přátelé Veselý, Šámal, Beneš, Herben, Dušek, Dubský a Pfeffermann. Další schůzka se konala za 14 dní. Na těchto schůzkách se počala formovat Maffie jako orgán domácího odboje. V čele této organizace stál zpočátku Edvard Beneš, po jeho odjezdu do exilu ho až do konce války nahradil Přemysl Šámal.

Druhé schůze u Boučka se už neúčastnil Gustav Dubský, který byl odveden na frontu, ani Cyril Dušek, který byl vzat do vazby. Dne 27. listopadu 1914 byl obviněn z rušení veřejného pokoje. Následně byla provedena prohlídka redakce i bytu Duškových, nic nebylo nalezeno, přesto byl Dušek jako odpovědný redaktor vzat do vazby na Hradčany.⁹⁷ Kolega z *Času* Jan Hajšman uvedl, že důvodem Duškova zatčení byl doslovný překlad článku o Japoncích z *Frankfurter Zeitung*.⁹⁸ Přestože ve vězení v Kapucínské ulici Dušek strávil „pouhé“ dva měsíce, dochovala se jeho korespondence manželce Pavle, která zajímavým způsobem ilustruje vězeňskou každodennost nejen Duška samotného, ale i jeho spoluvězňů. Zpět na svobodu byl Dušek propuštěn koncem ledna 1915, hlavní líčení bylo stanoveny na květen 1915.

Přetrvávající dýchací potíže po návratu z vazby vedly k vyšetření v Thomayerově nemocnici v Praze, kde bylo shledáno, že se Dušek ve vězení nakazil

---

⁹⁴ Michal CHARYPAR, *V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu*, s. 546-547.

⁹⁵ Jan HERBEN, *Knihy vzpomínek*, Praha, Družstevní práce, 1936, s. 462-463.

⁹⁶ Tomáš Garrigue MASARYK; Jiří BRABEC – Jindřich SROVNAL edd., *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2005, S. 32.

⁹⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 10, veřejná činnost, procesy za první světové války, potvrzení divisního soudu o věcech Cyrila Duška, sig., 479.

⁹⁸ Jan HAJŠMAN, *Česká Maffie. Vzpomínky na odboj doma*, s. 42.

tuberkulózou plic. Jeho ošetřující lékař prof. MUDr. Antonín Veselý doporučoval léčebný pobyt v Dalmácii.⁹⁹ Právě tuberkulóza patřila během první světové války k velmi rozšířeným nemocem a Češi na ni umírali v roce 1914 nejčastěji.¹⁰⁰ V půlce března 1915 Dušek odcestoval, nejprve do dalmatského střediska Opatija, kde započal svou rekonvalescenci, a poté do Sutivanu.¹⁰¹

Do Prahy se vrátil na konci dubna. Přelíčení se konalo 14. května 1915 ve Střešovicích, jeho obhájcem byl dr. Eduard Koerner,¹⁰² známý jako pozdější obhájce Karla Kramáře, Aloise Rašina a Vincence Červinky. Dušek byl odsouzen k šesti měsícům těžkého žaláře, definitivní rozsudek měl být vynesena na podzim.

V červnu pokračoval v rekonvalescenci v přičkém sanatoriu¹⁰³ a poté se vrátil do *Času*, ne však na dlouho, protože *Čas* byl 26. srpna 1915 zastaven pro nepřipustný způsob psaní.¹⁰⁴ Redaktoři se i po zastavení listu nadále scházeli, někteří z nich byli zasvěceni do činnosti Maffie. Duškovo jméno je nadále spojováno především s tzv. knoflíkovou aférou.

2.2.1 Knoflíková aféra a druhé zatčení

Po zatčení Kramáře a Rašina se do exilu rozhodl odejít i čelní představitel domácího odboje Edvard Beneš. Beneš odešel do Švýcarska, kde začal jednat s Janem Kyjovským¹⁰⁵ o vyslání dalšího posla do Čech.¹⁰⁶ Tímto poslem se stala Aloisie Linhartová, která uvedla jako důvod své cesty do Čech, že jede pro syna, který nyní žije u dědečka v Berouně. Jako žena navíc neměla problém s odvodem. Aloisie Linhartová dostala instrukce od Jana Kyjovského, zprávu připravenou Edvardem Benešem se

---

⁹⁹ ANM, fond Maffie, karton č. 3, Cyril Dušek, sig. 47.

¹⁰⁰ Marie MICHLOVÁ, *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, Řitka, Čas, 2013, s. 100.

¹⁰¹ Viz dochovaná korespondence manželce Pavle a přátelům. ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, rodinná korespondence, dopisy Cyrila Duška manželce Pavle z Opatije a Sutivanu.; ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 2, oficiální korespondence, dopisy Cyrila Duška Františku Veselému.

¹⁰² ANM, Maffie, k. č. 3, Cyril Dušek, sig. 47.

¹⁰³ ANM, fond Maffie, k. č. 3, Cyril Dušek, sig. 47.

¹⁰⁴ ANM, fond František Veselý, k. č. 25, veřejná činnost, výnos policejního ředitelství o zastavení Času, sig. 2697.

¹⁰⁵ Jan Kyjovský (1886-1863) byl sociální demokrat, od roku 1911 žil v exilu. Byl důležitým představitelem českých krajanských spolků ve Švýcarsku a českého zahraničního odboje, po válce se stal čs. diplomatem.

¹⁰⁶ Jan GALANDAUER, *Knoflik ze šatů paní Linhartové*, in: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 30, č. 9, 2008, s. 30.

naučila z paměti. Jako identifikace pro český odboj měla sloužit malá zašifrovaná zpráva, která byla ukryta v jednom z jejích knoflíků.¹⁰⁷

Po příjezdu do Prahy Aloisie Linhartová vyhledala Bohumila Mareše, strýce Jana Kyjovského, který žil ve Vršovicích. Jan Hájek po válce uvedl, že Mareš byl do té doby ověřenou spojkou a že první zprávy předával již v červenci 1915 a vždy předání proběhlo bez problémů.¹⁰⁸ Jana Hájka měl Mareš v bývalé redakci *Času* vyhledat. V případě Hájkovy nepřítomnosti se měl obrátit na Cyrila Duška. Hájek se v tuto chvíli nacházel v Přepychách u Opočna, kde se zotavoval po absolvovaném vojenském cvičení¹⁰⁹ a Dušek v Brně.¹¹⁰ Nikdo jiný z redakce Mareše neznal, takže zprávu nikdo nepřevzal. Navíc Mareš svým chováním budil podezření, že se jedná o policejní provokaci.

Podle instrukcí Jana Kyjovského se Mareš odebral do redakce *Práva lidu*, kde se snažil zprávu předat Františku Soukupovi. František Soukup v redakci také nebyl přítomen a Marešovy „pozdravy radikálních kruhů ze Švýcarska“ vzbudily pouze další podezření u Bohumíra Šmerala. Dne 6. října 1915 do redakce *Práva lidu* přišel Mareš podruhé, ale Soukup odmítl zprávu převzít. Dalšího dne se Soukup se Šmeralem vydali hledat někoho, kdo by Mareše mohl znát. Navštívili Jana Herbena, Přemysla Šámala i Pavlu Duškovou, Dušek ovšem stále nebyl doma.¹¹¹ V případě, že by se jednalo o policejní provokaci, by tak ohrozili široké spektrum lidí, kteří na Maffii byli skutečně napojeni. Případné udání se snažil zastavit Jan Hajšman, který se mezitím vypravil do Přepych u Opočna za Hájkem s cílem ověřit Marešovu totožnost. Hájek mu předal o Marešovi důležité informace, a sice že Mareš vozil do Čech ze Švýcarska *Československou samostatnost* a od léta spolupracoval s ním i s Duškem.¹¹² Hajšman Mareše v redakci *Času* viděl několikrát již v létě, jednou si ho Dušek údajně odvedl v pozdních večerních hodinách do redakce, Mareš s sebou měl mít deštník a černý kožený kufr. Deštníky si mezi sebou kurýři vyměňovali a ve dvojité stěně kufru měly

---

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ ANM, fond Maffie, k. č. 3, Proces J. Hájka – poznámky Jana Hájka, sig. 47.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a Egyptě, novinové výstřižky a nekrology Cyrila Duška, Arnošt HEINRICH, *Vzpomínka na padlého na české frontě*, in: Lidové noviny, 4. listopadu 1931, sig. 578.

¹¹¹ Jan HAJŠMAN, *Česká Mafie. Vzpomínky na odboj doma*, s. 90.

¹¹² Tamtéž, s. 87.

být přenášeny tajné zprávy.¹¹³ Do jaké míry se tyto vzpomínky zakládají na pravdě lze jen spekulovat, jasné je ovšem to, že se Hajšman od Hájka vrátil pozdě a Soukupovo a Šmeralovo udání se zastavit nepodařilo.

S udáním začala vlna zatýkání, která zásadně ovlivnila další fungování domácího odboje. U Duškových byla 9. října 1915 provedena domovní prohlídka, Dušek byl stále nic netušíc v Brně, takže byla místo něho zatčena jeho manželka. To byl hlavní důvod, proč se následujícího dne po návratu ihned vydal na policii.¹¹⁴ Pavla Dušková tedy strávila místo manžela jeden den ve vazbě, takové štěstí neměla manželka Jana Hájka, kterou propustili až v dubnu 1916 společně s Hanou Benešovou.¹¹⁵ Redakce *Času* byla od této doby hlídána a většina redaktorů byla vzata do vyšetřovací vazby. Mimo dvou hlavních protagonistů Duška a Hájka se jednalo o Ladislava Kunteho, který po prvním Duškově uvěznění převzal odpovědné redaktorství deníku, dále o Gabriela Trapla, Otokara Fischera, Aloise Šaška, Julia Schmitta a Stanislava Minaříka.¹¹⁶ Po dvou týdnech byla většina redaktorů propuštěna, ve vazbě zůstal Dušek, Hájek jako hlavní podezřelí, dále Trapl, u něhož byla nalezena brožura spisovatele Horalky, žijícího v Americe a Kunte, který měl jednou místo Duška převzít vzkaz od Mareše.¹¹⁷

Mimo redaktorů Duška a Hájka byli obviněni Bohumil Mareš a Aloisie Linhartová, paradoxně i František Soukup, který svým udáním toto zatýkání zapříčinil. V obžalobě jsou uvedena také jména Václava Oliče a Anny (Hany) Benešové, kteří se podle obžaloby dopustili zločinu „zamlčením, jelikož zatajili údaje sloužící k odhalení zločinu a odstranili spisy T. G. Masaryka a Edvarda Beneše“.¹¹⁸

Původně byla skupina obviněných ještě širší, patřila k ní Alice Masaryková a evangeličtí bohoslovci, kteří dováželi do monarchie zakázané písemnosti, navíc navštívili Masarykovo vystoupení 6. července 1915 v Ženevě. Obvinění nakonec proti Masarykové a bohoslovcům vznesena nebyla.¹¹⁹

---

¹¹³ Tamtéž, s. 84.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 94.

¹¹⁵ ANM, fond Maffie, k. č. 3, Jan Hájek, sig. 47.

¹¹⁶ Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918*, Praha, Academia, 1968, s. 25.

¹¹⁷ Jan HAJŠMAN, *Česká Maffie. Vzpomínky na odboj doma*, s. 125.

¹¹⁸ Jan HÁJEK, *Obžaloba*, Praha, Orbis, 1933, s. 6.

¹¹⁹ Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci, Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915-1916)*, Praha, Karolinum, 2015, s. 291.

Obžaloba byla proti Duškovi, Hájkovi, Marešovi, Linhartové, Soukupovi, Oličovi a Benešové vznesena až 2. června 1916, do té doby byl propuštěn Soukup, kterého z vězení dostal rozsáhlým loajálním elaborátem Bohumír Šmeral, Václav Olič a Hana Benešová.¹²⁰ Podle této obžaloby se „Jan Hájek, Cyril Dušek, František Soukup, Bohumil Mareš a Aloisie Linhartová dopustili velezrady, jelikož podporovali hnutí směřující k zřízení samostatného československého státu prostřednictvím předávání tajných zpráv mezi vůdci zahraničního a domácího odboje“.¹²¹

V obžalobě jsou shrnuty také výslechy obviněných, které ilustrují snahu zatčených se dostat ven z vězení prostřednictvím křivých výpovědí. Problémem bylo, že každý z nich vypověděl něco úplně jiného, takže vyšetřujícím orgánům bylo jasné, že téměř nikdo z nich nevypovídá podle pravdy.

Jediný kdo podle pravdy skutečně vypovídal, byl Bohumil Mareš, který tak zdiskreditoval všechny ostatní. Dušek i Hájek se ze sebe během výslechů snažili udělat „nástroj Beneše“, který byl od září 1915 v exilu. Jan Hájek zdůvodňoval, že k nálezu podezřelých písemností v jeho bytě došlo jen proto, že si je zde Beneš při styku s Marešem zapomněl. Dušek tvrdil, že žádná tajná hesla kurýrů nezná a že neměl tušení, že dr. Král je krycí jméno Beneše. V této výpovědi ho nepodpořil ani Ladislav Kunte, který vyšetřující komisi sdělil, že Duška informoval o Benešově krycím jménu. Stejně tak Bohumil Mareš vypověděl o Duškově plné informovanosti krycích jmen, smluvených hesel užívaných při vysílání a přijímání kurýrů, a že dokonce sám navrhl schůzku pro předání odpovědi na náměstí u vinohradského divadla.¹²²

Na základě těchto výpovědí bylo shledáno, že v redakci *Času* muselo být do tajné korespondence se zahraničím zasvěceno více osob. „*Je také nutno zdůraznit, že o smýšlení Duškově dává dostatečné vysvětlení akt o předcházejícím trestním řízení. Konečně mluví pro význam [...] také upřímná účast, s kterou Masaryk sledoval trestní řízení, zavedené proti Duškovi, opětovná uvádění jeho jména a také zprávy o trestním řízení proti němu v „La Nation tchèque“, v „Československé samostatnosti“ a v různých velezrádných česko-amerických časopisech.*“¹²³

---

¹²⁰ Veronika JUNKOVÁ, *Cyrill Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii*, s. 35.

¹²¹ Jan HÁJEK, *Obžaloba*, s. 6.

¹²² Tamtéž, s. 48-69.

¹²³ Tamtéž, s. 69.

Další pátrání po zasvěcených osobách bylo zastaveno díky výpovědi Aloisie Linhartové. Ve Vídni rozluštili šifrovanou zprávu ukrytou v knoflíku, na jejímž základě zjistili, že vzkazy umí nazpaměť právě Aloisie Linhartová. Vzkazy sice přetlumočila, uváděla ovšem pouze krycí jména odbojářů, takže k žádnému dalšímu zatýkání v tomto procesu už nedošlo.¹²⁴

Samotný proces měl začít 13. listopadu 1916, více než rok po vzetí obviněných do vazby. Proces byl tohoto dne skutečně zahájen, ale po deseti dnech byl odročen, jelikož se v této době přišlo na další spojení českého odboje se Švýcarskem, tentokrát byli pozatýkáni státoprávníci.¹²⁵ Navíc 21. listopadu 1916 zemřel František Josef I., po něm na trůn usedl jeho prasynovec Karel I. a pro většinu vězňů to znamenalo naději na zmírnění trestu.

K otevření procesu s Cyrilem Duškem, Janem Hájkem, Bohumilem Marešem a Aloisíí Linhartovou došlo až 3. května 1917, kdy byla původní obžaloba proti výše jmenovaným pozměněna, a k dalšímu líčení mělo dojít v červnu.¹²⁶ Dušek byl však v květnu propuštěn, k žádnému dalšímu líčení tedy nedošlo. Ostatní byli osvobozeni po vyhlášení amnestie Karlem I. v červenci 1917.

Cyril Dušek byl ve svém druhém procesu zpočátku umístěn do vazební věznice na Hradčanech, manželce Pavle odtud psal první dopis 25. října 1915, další s datem 7. listopadu už je psán z Vídně, kde strávil rok a půl. Z vězení byl kvůli špatnému zdravotnímu stavu propuštěn 25. května 1917. Fungování vězeňského systému a vězeňské každodennosti jsou věnovány samostatné kapitoly.

2.2.2 Činnost do konce války

Po návratu z vězení Dušek podstoupil léčbu v podolském sanatoriu, které během války spravoval Červený kříž. Po absolvování léčby se v létě 1917 vrátil k aktivní činnosti. Obnovení činnosti českých politiků umožnila již zmiňovaná amnestie,

---

¹²⁴ Jan GALANDAUER, *Knoflík ze šatů paní Linhartové*, s. 31.

¹²⁵ Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918*, s. 33.

¹²⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 11, veřejná činnost, obžalovací spisy vojenského velitelství ve Vídni, definitivní obžaloba z 3. května 1917, sig. 498.

vyhlášena 2. července 1917 Karlem I., po níž došlo k propuštění českých politických špiček z rakouských vězení.¹²⁷

Ještě před amnestií došlo k několika událostem, které připravily půdu pro další českou aktivitu během války. Jednalo se o *Manifest českých spisovatelů*, který byl ve *Večeru* otištěn 17. května 1917, jeho autorem byl Jaroslav Kvapil a iniciátorem Přemysl Šámal. Manifest mířil na prorakouskou politiku Českého svazu a čeští poslanci v něm byli vyzváni, aby hájili zájmy československého národa.¹²⁸ Další důležitou událostí bylo znovuotevření říšské rady, první zasedání se konalo 30. května 1917. Poslancem Františkem Staňkem zde byl přednesen projev Antonína Švehly, v němž se poprvé objevuje požadavek spojení českých zemí a Slovenska.¹²⁹ Zřízen byl také ústavní výbor a podvýbor, který počítal s revizí ústavy. Proti návrhům ústavního podvýboru se postavili zástupci českých politických stran. Zástupci Národní strany svobodomyslné, Národně sociální, České strany pokrokové, Lidově-pokrokové moravské a Státoprávně pokrokové v tuto chvíli začali uvažovat o vytvoření společného výkonného orgánu či společné politické strany.¹³⁰

První s touto myšlenkou v *Národě* vystoupil Viktor Dyk. Následně byl 10. července Dušek osloven Františkem Síssem, zda by se k tomuto tématu nevyjádřil.¹³¹ Duškův článek *Zjednodušení v Národě* vyšel 19. července 1917. Sjednocení stran bylo podle Duška důležité zejména z důvodu společného politického postupu, a proto, aby byl československý národ připraven na budoucí svobodu a demokracii.¹³²

První schůze týkající se koncentrace stran se konala 15. srpna 1917 v Hostišově. Zde se sešli u Jana Herbena František Veselý, J. S. Machar, Jaroslav Kvapil, Přemysl Šámal, František Drtina a Karel Moudrý.¹³³ Přemysl Šámal prosazoval spojení všech stran v jednu, jejím orgánem měly být *Národní listy*, které doposud sloužily jako tribuna

---

¹²⁷ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 300.

¹²⁸ Antonín VANĚK (ed.), *Projev českých spisovatelů 17. května 1917*, in: *Vznik samostatného československého státu v roce 1918*, Praha, Melantrich, 1988, s. 351-353.

¹²⁹ Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady*, Praha, Svoboda, 1988, s. 75-84.

¹³⁰ Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918*, s. 312.

¹³¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 3, oficiální korespondence, dopis Františka Síse Cyrilu Duškovi ze dne 10. července 1917, sig. 163.

¹³² Viktor DYK, *Vzpomínky a komentáře. 1893-1918. Kniha 2, [1914-1918]*, Praha, Ladislav Kuncíř, 1927, s. 242-243.

¹³³ Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918*, s. 312-313.

mladočechů, s tímto návrhem se ale neztotožnil Jan Herben.¹³⁴ Porady pak pokračovaly 18. až 20. srpna v Luhačovicích, kde už českou pokrokovou stranu zastupoval mimo Františka Veselého také Cyril Dušek.¹³⁵ Porady v Luhačovicích organizoval Václav Klofáč, který k jednání mimo národních sociálů, které sám reprezentoval, a realistů, pozval zástupce státoprávníků, Lidově-pokrokové strany moravské, členy Rady českých spisovatelů a přes osobní antipatie ke Karlu Kramářovi také zástupce mladočechů. Zde byl vytvořen společný vedoucí orgán, který měl pět zástupců z každé strany.¹³⁶

Další schůze se konala 30. srpna v Turnově. Tohoto setkání se účastnil už i Karel Kramář a Alois Rašín. Zde Kramář prosazoval vytvoření zcela nové strany, kdežto Klofáč žádal pouze společné vedení české politiky. Celá schůze se tedy nesla v duchu napětí mezi Kramářem a Klofáčem. Klofáčovo stanovisko nakonec podpořili i Dušek a Veselý. Tato porada pak pokračovala ještě v Praze, kde bylo stanoveno, že připravovaná strana nebude socialistická.¹³⁷ Dne 26. září 1917 byl vytvořen Státoprávní klub, který byl přihlášen do Českého svazu. První oficiální porada se konala 29. září za předsednictví Václava Klofáče. Do užšího výboru tohoto sdružení patřil mimo Klofáče K. Kramář, A. Rašín, F. Sís, A. Hajn, K. S. Sokol, J. Stříbrný, P. Šámal, C. Dušek a J. Budínský.¹³⁸

Dne 9. února 1918 byla vytvořena nová strana, Česká státoprávní demokracie, jejímž předsedou se stal Karel Kramář. Jak již bylo předesláno na pražské schůzi v září 1917, do této strany nevstoupili národní sociálové ani část realistů v čele s Duškem a Veselým. Dušek spolu s Františkem Veselým a Otokarem Krouským v březnu 1918 začali vydávat týdeník *Česká stráž*, který navazoval na ideje realistů. Prohlásili také, že se přiklání spíše k národně sociální straně a chtějí se podílet na její reorganizaci.¹³⁹ V roce 1920 někteří realisté skutečně vstoupili k československým socialistům.

Další snahy českých politiků vyústily ve vznik Národního výboru československého v červenci 1918, o nějž se zasloužil především Antonín Švehla. Na

---

¹³⁴ Jana SPÁLENKOVÁ, *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel*, s. 119.

¹³⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 8, veřejná činnost, Česká strana pokroková, snahy o koncentraci stran, sig. 401-408.

¹³⁶ Josef TOMEŠ, *Česká strana státoprávně pokroková 1908-1918*, Praha, 2013. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin, s. 189.

¹³⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 8, veřejná činnost, Česká strana pokroková, poznámky Cyrila Duška ke koncentraci stran, sig. 406.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918*, s. 316-317.

ustavující schůzi Národního výboru 13. července 1918 byl předsedou zvolen Karel Kramář, místopředsedy Antonín Švehla a Václav Klobučák a jednatelem František Soukup. Dušek byl v tomto orgánu zástupcem realistů. Národní výbor měl celkem čtyřicet členů, deset zástupců zde měla Česká státoprávní demokracie a sociální demokraté, devět pak agrárníci, pět čeští socialisté, čtyři katolíci a dva realisté.¹⁴⁰

Zatímco v Rakousko-Uhersku vrcholila špatná zásobovací situace, čeští politici dovršovali přípravy pro převzetí moci a vznik samostatného Československa. Cyril Dušek se v této době připravoval na svou první diplomatickou misi. První diplomatickou zkušeností měla být Duškova cesta s československou delegací do Švýcarska. Čeští zástupci se zde setkali s představiteli krajanských spolků a s představiteli zahraničního odboje a jednali o převzetí moci Národním výborem. Budoucí Československo nakonec reprezentovali Karel Kramář, Václav Klobučák, Gustav Habrman, František Staněk a Antonín Kalina. Do Ženevy poté dorazil i Edvard Beneš spolu s dalšími.¹⁴¹ Dušek se nakonec členem delegace nestal, což je ovšem spíše dílem náhody, jelikož mu byl 23. října 1918 místodržitelstvím vydán cestovní pas pro cestu do Švýcarska s pražskou delegací. Měl tedy odcestovat s druhou delegací 25. října, k odjezdu však nedošlo kvůli opoždění švýcarského konzulátu v opatření víza. Vízum Dušek získal až 30. října, tedy v době, kdy byl již vyhlášen vznik samostatné republiky.¹⁴²

V těchto dnech Dušek nakonec působil v čele tiskové a zpravodajské kanceláře, která zajišťovala rozmnožování zpráv Národního výboru a fungování korespondenční kanceláře Národního výboru.¹⁴³ Na svou první diplomatickou cestu tedy musel ještě několik týdnů počkat.

Dne 14. listopadu 1918 byl Národní výbor československý přetvořen na Revoluční národní shromáždění. Cyril Dušek se v něm stal poslancem realistů, což mohl vnímat jako první větší satisfakci za své „politické mučednictví“¹⁴⁴ za Velké

---

¹⁴⁰ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, s. 340.

¹⁴¹ Karel PICHLÍK, *Bez legend*, Praha, Panorama, 1991, s. 411-412.

¹⁴² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 12, veřejná činnost, mírová konference v Paříži 1919, cestovní pas Cyrila Duška vydaný 23. října 1918, sig. 502.

¹⁴³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 8, veřejná činnost, Česká strana pokroková, Národní výbor československý – tisková kancelář, sig. 420.

¹⁴⁴ Politické mučednictví je termín, který Dušek často užíval, když psal manželce Pavle z vídeňského vězení. Tento druh mučednictví se mu přičil, přesto se stalo určujícím faktorem jeho poválečné činnosti.

války. Tohoto dne byl prvním prezidentem Československa jmenován T. G. Masaryk, současně byla ustanovena první vláda v čele s premiérem Karlem Kramářem. Ačkoliv byl Dušek poslancem tohoto shromáždění oficiálně do 15. dubna 1920, jeho aktivita v něm byla kvůli diplomatické činnosti minimální.¹⁴⁵

2.3 Československým diplomatem

Dušková poválečná činnost úzce souvisí s jeho činností za války. Jako protirakousky orientovaný odbojář splňoval důležitý předpoklad budoucích prvních diplomatů Československa. Pro jednotlivé diplomatické mise byla v Duškově případě do velké míry určující tuberkulóza, kterou trpěl od let 1914-1915. Vybírány byly především destinace s příznivým podnebím. Jeho první diplomatická cesta vedla na Versailleskou mírovou konferenci.

Přípravy na mezinárodní mírové jednání byly zahájeny v listopadu 1918. K prvnímu zasedání mírové komise došlo po svolání předsedy vlády Karla Kramáře 20. listopadu. Na této schůzi vznikl úřad pro přípravné práce v mírové konferenci, který byl rozdělen do šesti sekcí a tří podsekcí, které se z různých úhlů soustřeďovaly na přípravu materiálů nutných pro obhajobu nově vzniklého státu. Dne 29. listopadu byl pak vládním nařízením oficiálně zřízen Úřad pro přípravu mírové konference. V čele tohoto úřadu stál Karel Kramář, jako jeho přednostu si zvolil jednoho ze spolupracovníků Maffie Vladimíra Slavíka, který byl pověřen organizací úřadu.¹⁴⁶ Úřad sídlil na Pražském hradě, kde také sídlilo prezidium ministerské rady, z něhož úřad vzešel.¹⁴⁷

Velice důležité bylo přijetí kvalifikovaných sil. Přijímáni byli administrativní pracovníci, kteří měli zajistit chod úřadu, pomocný technický personál a především odborní pracovníci, kteří patřili k určité sekci či podsekci úřadu a na konferenci měli reprezentovat svůj obor. Upřednostňováni byli lidé aktivní za první světové války, často členové či spolupracovníci Maffie, popřípadě spolupracovníci opozičních periodik, či lidé podílející se na přípravách vzniku samostatného československého státu.

---

¹⁴⁵ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online], [cit. 2016-10-28]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/snem.sqw?org=296/>.

¹⁴⁶ Zdeněk VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919*, Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, s. 29-33.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 53.

První shromáždění odborníků se konalo již 20. listopadu 1918. Mezi prvními nominovanými byl např. Přemysl Šámal, Jaroslav Preiss nebo Jan Kapras. Na tomto jednání bylo mezi představiteli úřadu a přítomnými odborníky domluveno rozšíření úřadu přizváním dalších osob.¹⁴⁸ Duškovo jméno v té první nominaci nefiguruje, lze se pouze domnívat, že byl na některé z dalších schůzí navržen ke spolupráci některým ze svých stranických kolegů či válečných odbojářů.

Zatímco se v Československu formovala budoucí delegace odborníků, v Paříži se zatím Edvard Beneš snažil získat pozvání na jednání o podmínkách příměří Nejvyšší spojenecké (dohodové) rady, což se mu podařilo již 4. listopadu 1918. Poté se stal hlavou příprav na příjezd československé delegace v Paříži.¹⁴⁹ Centrem činnosti byl zpočátku dům v La Rue Bonaparte, po příjezdu delegace bylo pronajato také několik pater hotelu Lutetia.¹⁵⁰

Před odjezdem delegace do Paříže bylo potřeba ještě zajistit některé záležitosti. Jednalo se zejména o zprostředkování úředního styku mezi Prahou a Paříží pomocí kurýrů ministerstva zahraničních věcí, dále o zajišťování personálních posil delegace, tzn. vysílání odborníků do Paříže, zajištění soukromého korespondenčního styku členů delegace, který obstarávali kurýři ministerstva zahraničních věcí a o zajišťování informačně propagačních materiálů.¹⁵¹

K odjezdu oficiální části československé delegace došlo hromadně 6. a 25. ledna 1919. Dušek pravděpodobně odcestoval až 25. ledna spolu s právními, finančními, obchodními a dalšími hospodářskými experty. S tou první skupinou, v níž cestovali především geografové, etnografové a kartografové, odcestovat nemohl, protože ještě 13. ledna 1919 skládal státní zkoušku na právnické fakultě v Praze. Zkoušku složil s vyznamenáním a získal titul JUDr.¹⁵²

Československou delegaci zastupovali na mírových jednáních dva delegáti, předseda vlády Karel Kramář a ministr zahraničních věcí Edvard Beneš. Nicméně delegaci tvořilo na osmdesát expertů z různých oborů, jednalo se o odborné poradce ve

---

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 38.

¹⁴⁹ Antonín KLÍMEK, *Jak se dělal mír roku 1919. Československo na konferenci ve Versailles*, Praha, Melantrich, 1989, s. 9.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 21.

¹⁵¹ Zdeněk VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919*, s. 99-112.

¹⁵² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, biografický materiál, doktorský diplom Cyrila Duška, sig. 14.

věcech právních, vojenských, geografických apod.¹⁵³ Generálním tajemníkem se stal Štefan Osuský, po odjezdu Karla Kramáře a Edvarda Beneše v září 1919 dokonce vedl delegaci během mírových jednání s Maďarskem. Dalšími tajemníky byli zvoleni Vladimír Slavík, původně přednosta Úřadu pro přípravu mírové konference, nyní tajemník sboru odborných poradců, Miroslav Plesinger-Božinov jako zástupce zahraničního odboje, Cyril Dušek jako zástupce odboje domácího, Ludvík Strimpl a Jaroslav Novák.¹⁵⁴ Dušek se tedy nestal právním expertem, ačkoliv právnické vzdělání měl již dokončené. Právními odborníky byli tedy mimo Karla Kramáře také Jaroslav Kallab a Jan Krčmář.¹⁵⁵

Dušek spolu s dalšími tajemníky patřil k tzv. konceptním úředníkům. Byl nejen zástupcem domácího odboje, ale také osobním tajemníkem Edvarda Beneše a zprostředkoval spojení mezi Benešem a Kramářem, jehož osobním tajemníkem byl Jaroslav Novák, popřípadě spojení se sborem odborných poradců.¹⁵⁶ Vzhledem k napjatým vztahům mezi Benešem a Kramářem během konference muselo být zprostředkování jejich kontaktu zajímavou zkušeností. V Duškově nominaci do úřadu tedy sehrála roli hlavně jeho aktivita v odboji během světové války i přispívání do opozičních periodik (*Čas a Národ*) před a po propuštění z vídeňského vězení. Roli jistě sehrály i jeho jazykové znalosti. V osobním spisu v Archivu ministerstva zahraničních věcí je uvedeno, že hovořil anglicky a francouzsky, tedy oběma oficiálními jazyky používanými na konferenci.¹⁵⁷ Z dokumentů v jeho osobním fondu a zejména z jeho odeslané korespondence je jasné, že ovládal také němčinu.

Jako tajemník-sekretář se angažoval např. v otázce zasílání periodik s aktuálním děním v Československu. Pravidelný příjem tiskovin byl velmi důležitý pro informovanost delegace, zpočátku ale periodika nepřicházela včas, někdy až patnáct dní po datu vydání. Situace se vyřešila ale již v půlce února, kdy začalo fungovat pravidelné

---

¹⁵³ Zdeněk VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919*, textová příloha č. 9, s. 248.

¹⁵⁴ Jindřich DEJMEK, *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992)*, Praha, Academia, 2013, s. 28.

¹⁵⁵ Jan KUKLÍK, *Československá delegace na pařížské mírové konferenci ve světle memoárů profesora Jana Krčmáře*, in: *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha, Historický ústav, 2011, s. 126-128.

¹⁵⁶ Zdeněk VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919*, s. 148-149.

¹⁵⁷ AMZV, osobní spis Cyril Dušek, s. 1.

vlakové spojení. Seznam posílaných periodik se rozrostl o další české a německé deníky a týdeníky po 25. únoru, kdy Cyril Dušek požádal o jejich zasílání ředitele tiskového oddělení předsednictva ministerské rady Jana Hajšmana. Jednalo se např. o periodika *Česká stráž*, *Nová doba*, *Kladenská Svoboda*, *Pražský sociální Demokrat* aj. Téhož dne také vyšlo první číslo *Correspondance Tchecoslovaque*, na jejímž redigování se podílel i Cyrilův bratr Bořivoj Dušek.¹⁵⁸ K rozšíření seznamu posílaných periodik došlo pak ještě několikrát.

Žádné práce, na nichž by bylo vyznačeno Duškovo autorství či spoluautorství, se z tohoto období nedochovaly. Dochovaly se pouze pozvánky na různé diner či soirée u příležitosti podpisu mírových smluv. Např. pozvánka na 28. června 1919 u příležitosti podpisu Versailleské mírové smlouvy s Německem.¹⁵⁹

Již v červnu 1919 došlo k dohodě mezi Duškem a Benešem ohledně Duškovy další činnosti ve službách ministerstva zahraničních věcí. V korespondenci s T. G. Masarykem Beneš prosazoval Duška již v březnu 1919 jako budoucího vyslance v Itálii.¹⁶⁰ „... *Duškovi bych dal přednost pro některé místo. Byla by to Itálie nebo Polsko. Má politický takt, a myslím, že by pracoval dobře. Učí se pilně francouzsky a na můj dotaz řekl: Bude-li souhlasit president, půjdu. Tedy nejrady bych ho viděl v Itálii.*“¹⁶¹ O měsíc později se Benešovy plány změnily a s Duškem počítal už jako s vyslancem ve Švýcarsku. V dopise Františku Veselému z 9. června Dušek napsal, že byl Benešem navržen jako budoucí zástupce republiky ve Švýcarsku a že očekává, že prezident bude s Benešovým návrhem souhlasit. Dále také Veselého informoval, že se musí vzdát svých funkcí ve straně, pokud budou vázány na Prahu, a že dal k dispozici svůj mandát v Národním shromáždění. Z dopisu také vyplývá, že nepočítal se svým dlouhodobým působením ve státních službách a očekával brzký návrat do Prahy.¹⁶²

---

¹⁵⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 12, veřejná činnost, mírová konference v Paříži 1919, dopis Cyrila Duška Janu Hajšmanovi z 25. 2. 1919, sig. 505.

¹⁵⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 12, veřejná činnost, mírová konference v Paříži 1919, pozvánka: Souvenir de la signature de la paix na 28. červen 1919, sig. 512.

¹⁶⁰ Dagmar HÁJKOVÁ – Vlasta QUAGLIATOVÁ – Richard VAŠEK (edd.), *T. G. Masaryk – E. Beneš (1918-1937)*, Masarykův ústav AV ČR, Praha, 2013, dopis E. Beneše T. G. Masarykovi ze dne 6. března 1919, s. 88-89.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² ANM, fond František Veselý, k. č. 29, veřejná činnost, korespondence, dopis Cyrila Duška Františku Veselému z 9. června 1919, sig. 2734.

Po návratu z Paříže byl Dušek 23. února 1920 jmenován zplnomocněným ministrem v Bernu, ovšem s účinností od 1. listopadu 1919.¹⁶³ Na versailleské mírové konferenci se tedy zrodila budoucí československá diplomacie. Z velké části expertů se stali první českoslovenští diplomaté či zaměstnanci ministerstva zahraničních věcí. Miroslav Plesinger-Božinov se stal prvním diplomatickým zástupcem Československa v Nizozemí, Hugo Vavrečka prvním vyslancem v Maďarsku, Ludvík Strimpl vyslancem v Belgii a Jan Hájek přednostou zpravodajské sekce ministerstva zahraničních věcí.¹⁶⁴

2.3.1 Ministrem v Bernu

Dušek ve Švýcarsku působil od února 1920 do dubna 1921, oficiálně však již od listopadu 1919 do prosince 1921. Do Bernu ho doprovázela manželka Pavla Dušková a neteř Marie Dušková. Marie byla dcerou Cyrilova nejstaršího předčasně zesnulého bratra Vladimíra a jeho manželky Marie. Marie Dušková se narodila v roce 1913, v době jejich pobytu ve Švýcarsku jí tedy bylo 8 let.¹⁶⁵ Výchovu a vzdělávání neteře zajišťovala Pavla Dušková a to jak v Bernu, tak později v Káhiře.

Pavla Dušková byla manželovi největší oporou při budování prvního vyslaneckého úřadu ve Švýcarsku a později v Egyptě. Spolu s manželem navštěvovala mimo oficiálních soirée také akce různých krajanských spolků, jako byla Československá beseda v Bernu nebo Slovan v Ženevě.

Po svém nástupu do funkce v Bernu pronesl Cyril Dušek řeč, jejíž originál je dochován v češtině i ve francouzštině.¹⁶⁶ „*Mírovými smlouvami je nyní po staletích svobodný stát Československý. Jeho president a vláda prodchnuti jsou ideami moderní demokracie a mírumilovné humanity. Smím zajisté projevit naději, že právě tyto idee demokracie a humanity budou živým a přirozeným základem nejsrdečnějších styků, jež president a vláda Československé republiky touží pěstovati s demokratickou republikou Švýcarskou.*“ Dále se věnoval hlavně hospodářským otázkám a vyjádřil vděčnost, že na

---

¹⁶³ AMZV, osobní spis Cyril Dušek, kopie dopisu Edvarda Beneše prezidentu republiky T. G. Masarykovi z 23. února 1920.

¹⁶⁴ Jan KUKLÍK, *Československá delegace na pařížské mírové konferenci ve světle memoárů profesora Jana Krčmáře*, s. 128-129.

¹⁶⁵ Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 99.

¹⁶⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a v Egyptě, řeč pronesená Cyrilem Duškem po nástupu do funkce, sig. 529.

neutrální půdě Švýcarska během války mohl být proklamován ideál české samostatnosti.

Duškův projev je typickou ukázkou prvorepublikového patosu odkazující k Masarykovým ideálům, který ve své době byl ale samozřejmě na místě. Kromě klasických zdvořilostních formulí je jeho zaměření na hospodářské otázky logické. Mohutný hospodářský rozvoj, s nímž počítal, byl ovšem definitivně přerušen krachem na americké burze v roce 1929.

V době svého působení ve Švýcarsku se Cyril Dušek účastnil také druhého zasedání Společnosti národů v Ženevě. Společnost národů byla založena v podstatě současně s uzavřením Versailleské mírové smlouvy. Iniciátory jejího vzniku byly vítězné státy Dohody a jmenovitě zejména americký prezident Woodrow Wilson. Spojené státy americké však neratifikovaly Pakt Společnosti národů a členskými státy se nestaly. Zakládajících zemí bylo dvacet devět z vítězné koalice a třináct neutrálních států. Cílem Společnosti národů bylo mimo poválečné demilitarizace především udržení světového míru a prevence dalších válečných konfliktů prostřednictvím principů kolektivní bezpečnosti založeném na diplomatickém jednání. K prvnímu zasedání došlo 10. ledna 1920, kdy Pakt Společnosti národů vešel v platnost. Na podzim 1920 byla jejím novým sídlem zvolena Ženeva.¹⁶⁷ Další zasedání bylo zahájeno 15. listopadu 1920.¹⁶⁸

Československo patřilo k zakládajícím členům Společnosti národů. Edvard Beneš byl dokonce jedním z jejích místopředsedů, z této pozice později kritizoval např. napadení Habeše Itálií. Českým zástupcem byl mimo Beneše i vyslanec Dušek, který se v Ženevě zdržoval stejně jako zástupci ostatních států od začátku listopadu 1920, jak dokládá památník s podpisy hlavních zástupců zúčastněných států s datem 2. listopadu 1920. Českoslovenští diplomaté usilovali především o posílení efektivity obrany členských států proti případným útočníkům, vrcholem byla podpora Všeobecného garančního paktu v letech 1922-1923.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ United Nations Office at Geneva, *League of Nations* [online]. 2016 [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: [http://www.unog.ch/unog/website/assets.nsf/7a4a66408b19932180256ee8003f6114/3da94aafeb9e8e76c1256f340047bb52/\\$FILE/sdn_chronology.pdf](http://www.unog.ch/unog/website/assets.nsf/7a4a66408b19932180256ee8003f6114/3da94aafeb9e8e76c1256f340047bb52/$FILE/sdn_chronology.pdf).

¹⁶⁸ *La société des Nations. Son activité par l'image. Deuxième assemblée*, Genève, Édition Atar Corraterie, 1921, s. 14.

¹⁶⁹ Jindřich DEJMEK, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, s. 18.

Dalšími členy československé delegace byli podle dochované fotografie také Štefan Osuský, tajemník Alois Babka, Pavel Baráček nebo Cyrilův bratr Bořivoj Dušek.¹⁷⁰ Bořivoj Dušek v zahraničí působil již v předválečné době. V letech 1908-1913 pracoval jako český zástupce ve finanční kanceláři v Oděse. Stejně jako Cyril se angažoval také na Versailleské mírové konferenci a podílel se na redigování *Correspondance Tchecoslovaque*. V roce 1926 byl jmenován finančním ataché vyslanectví Československé republiky v Paříži.¹⁷¹

Duškova pozice ve Švýcarsku byla jistě významná, ale Edvard Beneš Duškovi vyhradil pozici na velvyslanectví ve Vídni. Ačkoliv docházelo během první republiky k „odrakoušťování“, Čechy s Rakouskem byly stále velmi provázané. Z historického hlediska se tedy toto místo jeví jako významnější. Navíc zde žila velmi početná česká menšina. Nicméně Dušek se ze Švýcarska vrátil s těžkým zánětem pohrudnice. Psal tedy Edvardu Benešovi: „*Je mi líto, že toto dvou- až třítydenní uvěznění na lůžku znemožňuje mi hladké provedení záměny míst, jež jste si přál. Soudím však, že tou mou chorobou mé nastoupení ve Vídni je jen oddáleno, nikoliv znemožněno. Vím, jak brzký můj příchod do Vídne je naléhavý.*“¹⁷²

Duškův zdravotní stav se však nezlepšoval, jak předpokládal, ze Švýcarska byl oficiálně odvolán zpět do Prahy v prosinci 1921 a přidělen na ústředí ministerstva zahraničních věcí. Vídeň nakonec nahradila poněkud vzdálenější destinace. S účinností od 24. ledna 1922 byl pověřen řízením a správou generálního konzulátu v Káhiře.¹⁷³ Stěžejní roli sehrál jeho nezlepšující se zdravotní stav, egyptské klima mu mělo pomoci v léčbě, stejně jako některým jeho dalším budoucím spolupracovníkům.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 12, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a v Egyptě, fotografie Československé delegace v Ženevě z 20. listopadu 1920, popisky opatřila Hermína Dušková, sig. 522.

¹⁷¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 14, materiály rodinných příslušníků, materiály Bořivoje Duška, sig. 607-629.

¹⁷² Cit. dle: Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 50. Viz AÚTGM, fond Edvard Beneš, k. č. IV/3-5, sign. KOR 17, dopis Cyrila Duška Edvardu Benešovi ze dne 12. dubna 1921, Praha.

¹⁷³ AMZV, osobní spis Cyril Dušek, s. 2.

¹⁷⁴ Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 84.

2.3.2 Duškovi v Egyptě

Cyril Dušek byl pověřen budováním nového konzulátu, později vyslanectví v Káhiře. Do Egypta odcestoval spolu s manželkou Pavlou, neteří Marií Duškovou a služebnou Růženu Bělinovou.¹⁷⁵

V této době již v Egyptě fungoval konzulát v Alexandrii, který měl být po vybudování úřadu v Káhiře zrušen, nicméně kvůli organizačním obtížím zpočátku fungovaly oba současně.¹⁷⁶ Do poloviny roku 1922 Dušek neměl konzulský patent, takže pro egyptské úřady byl v podstatě soukromou osobou a veškeré oficiální záležitosti musely být řešeny přes konzulát v Alexandrii, jeho okamžité zrušení tedy nebylo možné. V tuto chvíli Dušek neměl k dispozici ani žádného úředníka a veškerou agendu musel vést sám.¹⁷⁷ Organizační obtíže Duškovi provázely téměř po celou dobu jejich egyptského pobytu. Vážnou organizaci popsala Pavla Dušková v dopise příbuzným: „*Jinak je Cyril mrzut, protože ho Praha nechává trčeti a zapoměla na jeho existenci vůbec. S napětím očekává každý dopis, každé rekomando, a vždy je zklamán,...*“¹⁷⁸

Velkým problémem bylo sehnat kvalitní bydlení a místo pro trvalejší zřízení úřadu. Dlouhou dobu tak Duškovi bydleli v různých hotelech, první byt si pronajali v ulici Kasr en-Nil. Neustálé stěhování byla jedna z věcí, která ztěžovala zřizování nového úřadu. Léto roku 1922 trávili Duškovi v Alexandrii, kde bylo v tomto období přijatelnější podnebí a odehrával se zde i veškerý společenský a politický život. Dušek zde mohl využívat kancelář alexandrijského konzulátu, což mu usnadnilo přípravy pro oficiální zřízení konzulátu v Káhiře.¹⁷⁹

V únoru 1922 byl zrušen britský protektorát a Egypt se stal nezávislou zemí. Československo uznalo Egypt jako suverénní stát 28. července 1922, v nótě byl mimo uznání samostatnosti Egypta, také proklamován požadavek zřízení československého

---

¹⁷⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. biografický materiál., průvodní dopis ministerstva zahraničních věcí pro C. Duška na cestu do Egypta, sig. 19.

¹⁷⁶ Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 83.

¹⁷⁷ AMZV, Politické zpravodajství zastupitelských úřadů, Generální konzulát v Káhiře, politická zpráva ze dne 25. června 1922.

¹⁷⁸ Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 197, dopis Pavly Duškové příbuzným ze dne 22. února 1922.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 84.

vyslanectví na jeho území, tuto listinu předával egyptskému ministerskému předsedovi Cyril Dušek. Dne 16. listopadu 1922 potvrdila egyptská vláda příjem této uznávací nóty a 25. listopadu byl Duškovi udělen agrément pro výkon funkce.¹⁸⁰ Právě suverenita Egypta byla příčinou změny zřízení vyslanectví namísto konzulátu, Dušek tak musel žádat o nové pověřovací listiny.

Po návratu z Alexandrie byla v Káhiře pronajata vila v Kasr el-Aini, za níž byl pronájem placen od září 1922. Vyslanectví začalo fakticky fungovat v listopadu 1922.¹⁸¹ Oficiální činnost byla zahájena až 1. dubna 1923 po předání oficiálních pověřovacích listin králi Fu'adovi Cyrilem Duškem.¹⁸²

Mimo upevňování diplomatických a obchodních styků Československa s Egyptem bylo Duškovým úkolem především zavedení a zprovoznění nového úřadu. Jak již bylo řečeno, budovou československého vyslanectví se stala vila v Kasr-el Aini. Na její zařízení bylo nutné poskytnout finanční prostředky. O špatné organizaci či lhostejnosti úřadů ministerstva zahraničí svědčí výčet telegramů a dopisů na toto téma, soupis stížností a žádostí Cyrila Duška. První dopis ve snaze získat finanční prostředky byl sepsán již 19. července 1922, poslední dopis k tomuto tématu byl sepsán 23. března 1923.¹⁸³ Autorem soupisu těchto požadavků byl Lev Vokáč.¹⁸⁴ V rozmezí od 19. července 1922 do 23. března 1923 bylo napsáno minimálně sedm žádostí o finanční podporu, které zůstaly bez odpovědi. Nebylo samozřejmě možné, aby úřad fungoval bez finančního zajištění. Vyslanec Dušek to tedy vyřešil půjčkou, jelikož i svůj plat dostával se zpožděním. Dne 27. ledna napsal Dušek o finanční situaci zástupci ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše Václavu Girsovi: „...začal jsem svou činnost v Egyptě tím, že jsem si musel vypůjčit, nedostáváje plat včas a nyní, po 13měsíčním pobytu ještě marně se dovolávám od loňského léta zřizovacího úvěru i poukazu dotace

---

¹⁸⁰ Adéla MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ, *Cyrl a Pavla Duškovi v Egyptě, první československé vyslanectví*, in: *Nový Orient*, 2005, č. 1, s. 54.

¹⁸¹ Cit dle: Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyrl a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 85. Viz AMVZ, fond I. sekce, I/1 – I/2, k. č. 68, č. j. 60/22 adm., zpráva C. Duška o zahájení činnosti vyslanectví v Káhiře ze dne 24. října 1922, ulice Kasr el-Aini 90, Káhira.

¹⁸² Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyrl a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 54.

¹⁸³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a v Egyptě, informace – přehled stížností a žádostí C. Duška, sig. 559.

¹⁸⁴ Lev Vokáč (1883-?), právník, italský legionář, po vzniku ČSR zaměstnanec MZV, od 1921 přednostou osobního a organizačního odd., od 1923 současně členem kvalifikační komise, poté působil na vyslanectví v Bělehradě, Albánii a Brazílii.

na kancelářské výlohy a všechny ostatní. [...] A tak tu jsem v tom Egyptě jakoby nešlo o vážné veřejné věci, nýbrž o nějakou mou soukromou zábavu, při níž obtěžuji naše úřady všelijakými podáními, na něž je nejlépe neodpovídat.“¹⁸⁵

Nezáviděníhodnou situaci v dopisech příbuzným popsala i Pavla Dušková: „Tak jsem dostala v jednom obchodě, kde jsem pak vůbec nekoupila nic, solničku s bakšišem, u truhláře zase židli na balkon, v třetím obchodě mi dali skonto 5% tak, že jsem republice ušetřila přes 1£, všude smlouvám a handrkuji jak stará židovka a nestydím se žebrati třeba o párátka na zuby.“¹⁸⁶ Podle poznámek Hermíny Duškové¹⁸⁷ pomáhaly finanční situaci v Egyptě řešit půjčky od uměleckého zámečnicka Oty Skákala.¹⁸⁸

Václav Girsu nechal celou situaci prošetřit a došel k závěru, že vzniklé problémy souvisí především s tím, že Dušek byl do Egypta poslán ze zdravotních důvodů velmi narychlo, v době, kdy vyslanectví nebylo povoleno, natož vybaveno. Další pochybení viděl především ve zbabělosti úředníků ministerstva zahraničí, kteří se Duškovi obávali oznamovat věci nepříznivé či nejisté.¹⁸⁹ Girsu Duškovi tedy poslal prošetření jeho nezodpovězených žádostí a telegramů, které zpracoval Lev Vokáč a všechny jeho výdaje měly být po předložení všech účtů zpětně proplaceny.

Zařízení bytu a oficiálních místností vyslanectví nábytkem byl problém, s nímž se Duškovi potýkali do srpna 1923. Do prázdného nebo nevkusně a minimálně zařízeného přijímacího salonu, mohl vyslanec jen těžko zvát oficiální návštěvy. Navíc po neustálém stěhování Duškovi jistě toužili po zařízení útulného domova. Základní nábytek se snažili pořídit na místě, nicméně pro Čechy nezvyklý orientální styl jim zpočátku příliš nevyhovoval. Nábytek z Čech dorazil až v srpnu 1923. Pavla Dušková to s ironií sobě vlastní okomentovala v dopise příbuzným: „Tak nábytek přišel! Ale plakala bych, vzpomenu-li kolik zlosti, kolik čekání, marných nadějí a blamáže stál ten brak, který poslali. Ložnice mosazná, skříně z nejměkčího dřeva, úplně beze vkusu, zde

---

¹⁸⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a v Egyptě, koncept dopisu Cyrila Duška pro Václava Girsu ze dne 27. ledna 1923, sig. 558.

¹⁸⁶ Adéla JÜNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JÜN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 214, dopis Pavly Duškové příbuzným ze dne 2. listopadu 1922.

¹⁸⁷ Hermína Dušková (1910-2012) byla druhou manželkou Bohuslava Duška, po jeho smrti spravovala jeho sbírky a předala je Národnímu muzeu, Národní galerii a Uměleckoprůmyslovému muzeu v Praze.

¹⁸⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a v Egyptě, vizitky uměleckého zámečnicka O. Skákala, sig. 561.

¹⁸⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a v Egyptě. Soukromý dopis Václava Girsy Cyrilu Duškovi ze dne 5. května 1923, sig. 560.

*by to na psi boudu bylo špatné, to nevyschlé dřevo, z kterého smůla teče. Dřevo začíná už pracovati teď – ve zdejších suchu, jak bude dále, nevíme zatím. [...] Ten náš nábytek, co jsme si pořídili zde, je jak z Versailles proti tomu.*¹⁹⁰

Využít se dalo při shánění nábytku i různých dražeb. V dopise z března 1923 Pavla Dušková popisuje dražbu nábytku a doplňků z německého vyslanectví. S hořkostí zmiňuje ale i rozdíly, jak probíhalo zařizování této budovy oproti budově českého vyslanectví: „Byli překrásně zařizeni do posledního hřebíčku, a když si vzpomenu, že přijeli o týden později než my, bydlili v Semiramis. Nábytek všechn přijel za nimi z Německa, najali ihned krásnou vilu se zahradou.“ Dále zmiňuje koberce a doplňky, které zde získali pro budovu českého vyslanectví.¹⁹¹

Sledování oficiální činnosti Cyrila Duška v Egyptě je složité, vzhledem k tomu, že jednání probíhala zejména ústní formou dohod a slibů. Hlavním úkolem diplomata bylo mimo zařizení nového úřadu, navázání diplomatických a obchodní styků a zajištění právního rámce, který měl umožnit vhodné podmínky pro život československých občanů v Egyptě. Politické zprávy psané Duškem z Káhiry se zachovaly pouze tři. První dvě z roku 1922, v roce 1923 jich bylo napsáno pět, ale dochovala se pouze zpráva z ledna 1923. Jedná se o komentáře politické situace za několik měsíců a dokazují stále silný britský vliv v již osamostatněném Egyptě.¹⁹²

Zpočátku Dušek veškerou agendu v Káhiře zastával sám. V této době nadále fungoval konzulát v Alexandrii. Jana Wachtla ve funkci konzula nahradil Antonín Blahovský, který fungoval i jako Duškův zástupce. Blahovského zástupcem byl v Alexandrii jmenován Jindřich Elbl. Na československém vyslanectví působil také Grigorij Loukianoff jako kancelářský úředník, o něm bude podrobnější řeč v souvislosti se sbírkou starověkých památek. Madelaine Blanquetová zde působila jako sekretářka pro francouzsky a anglicky psanou korespondenci. Na vyslanectví dále pracovali úřední

---

¹⁹⁰ Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 267, dopis Pavly Duškové příbuzným ze dne 9. srpna 1923.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 247, dopis Pavly Duškové příbuzným ze dne 21. března 1923.

¹⁹² Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 90.

sluha Saleh Osman Ali, domovník Amin ab dal-Fahmi a služební řidič Vasil Emifčenko.¹⁹³

Postupem času Duškovi oficiálně přibylí tři další kancelářští úředníci, kteří ale ve skutečnosti přijeli do Egypta na léčení, jelikož trpěli, stejně jako Dušek, tuberkulózou. Jednalo se o Karla Erbanu, který v Egyptě působil od března 1923 do června 1924, Duškovi byl doporučován jeho bývalým kolegou z *Času* Janem Hájkem: „... p. redaktor Karel Erban, byl přeložen do Kaira z důvodů zdravotních. [...] Doporučuji upřímně Vaší přízni redaktora Erbanu, jenž je velmi zručným a inteligentním žurnalistou, nýbrž i taktním člověkem. Myslím, že i při své chorobě bude Vám moci prokázati cenné služby.“¹⁹⁴ Dalším byl Jindřich Komárek, který v Egyptě své chorobě nakonec v dubnu 1924 podlehl.¹⁹⁵ Z pohledu rodiny Cyrila Duška byl nejzajímavější „výpomocí“ Alois Babka, který na vyslanectví v Egyptě pracoval od února 1923. Právě o Babkovi a jeho zdravotním stavu se v dopise ze začátku února 1923 zmiňuje Edvard Beneš. Žádá, aby mu Dušek pomohl s výkonem práce, protože se Babka přijel do Egypta léčit.¹⁹⁶ Kopie dopisu, která je k dispozici v Duškově fondu v Archivu Národního muzea, je opatřena poznámkami Bohuslava Duška, Cyrilova bratra. Bohuslav Dušek Babku považoval za Benešova tajného referenta, který měl kontrolovat Cyrilovu práci. Vinil také Beneše, že na Cyrila uvaloval stále větší pracovní povinnosti, když do Egypta posílal úředníky na zdravotní dovolenou. Jako důkaz „své pravdy“ považoval Bohuslav Dušek také to, že Beneš žádal odevzdání tohoto dopisu. Aby tento dokument nezmizel, nechala ho Pavla Dušková ofotografovat. Pavla Dušková ale i dlouho po manželově smrti udržovala kontakt s Hanou Benešovou a s názorem svého švagra se pravděpodobně neztotožnila. O Babkovi Haně Benešové napsala: „Když přijel p. Babka, tu jako přivezl sebou kus domova a bylo nám dobře. Vždyť nebýti jeho, byl by se můj muž sotva odhodlal k řádnému léčení u lékaře. S p. Babkou však šel

---

¹⁹³ Uvedeno dle: Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 91. Viz AMZV, fond I. sekce, I/1-I/2, k. č. 68, zprávy čsl. vyslanectví na předtištěném formuláři za 1. pololetí 1924 ze dne 1. 6. 1924 a 30. 6. 1924, dále zpráva za 2. pol. 1924 ze dne 31. 12. 1924 a zprávy za rok 1925 ze dne 30. 6. 1925 a 31. 12. 1925.

¹⁹⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 2, korespondence, dopis Jana Hájka Cyrilu Duškovi ze dne 20. února 1923 sig. 71.

¹⁹⁵ Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 92.

¹⁹⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, biografický materiál, kopie dopisu Edvarda Beneše Cyrilu Duškovi ze dne 6. února 1923, sig. 26.

hned k prof. Dr. Wagnerovi, [...] Dík p. Babkovi přesvědčíte se sama, jak zázračně byl zde vyléčen. S mužem ovšem jde to pomaleji.“¹⁹⁷ To, jak vnímala „posily z Prahy“, je ale více než jasné: „Cyril má nyní mnoho práce s úřadem, povolal si úředníka z Alexandrie, aby mu pomohl. Ten ovšem dnes zase musí odjet. Z Prahy přijel toto pondělí úředník jiný, přidělený sem na legaci, jenže bohužel zase nemocný. Takže bude zde místo legace sanatorium a Cyril, jak ho znám, bude si práci nadále dělati sám.“¹⁹⁸

Řízení vyslanectví nebylo ani přes nárůst „pracovních posil“ jednoduché. Ačkoliv se formálně počet úředníků zvětšoval, pracovalo pouze několik zdravých jedinců. Pochybení ministerstva zahraničí v oblasti „zdravotní subtropické dovolené“ necelé dva týdny po Duškově smrti shrnul ve svém dopise Antonín Blahovský: „...služba v těchto dvou městech vyžaduje sil nejen úplně zdravých, nýbrž i schopných vydržeti pronikavý chlad zimní (proti němuž stěží se lze ubrániti, poněvadž se tu netopí), ta vedra letní (až 43 °C) spojená s velkou vlhkostí (až 90%, zvláště v Alexandrii.) Pobyt v Káhýře jest pro stálé velké množství prachu (roční srážky činí jen asi 25 mm) pro churavé lidi přímo škodlivý.“¹⁹⁹

Mimo přiřazených úředníků se Duškovi setkávali s krajany, kteří do Egypta zavítali. K arabskému personálu i k obyvatelům Egypta byli Duškovi mnohdy skeptičtí, nemohli se ztotožnit s odlišnou kulturou, zvyky a vnímáním světa. Setkání s krajany pro ně tedy představovalo shledání s domovem a kulturou jim vlastní. K jejich pravidelným návštěvníkům patřil známý cestovatel a vůdce výprav Richard Štorch. Společně se Štorchem se Dušek krátce před svou smrtí vydal k pyramidám.²⁰⁰

Na rozdíl od svých kolegů Dušek srdečně přijímal i nepříliš movité cestovatele. Na české vyslanectví se obraceli i krajané v hmotné nouzi, k pomoci těmto cestovatelům však nebyly určeny žádné finance vyslanectví, Dušek tedy musel těmto lidem pomoci ze svých vlastních zdrojů. Méně movitými krajany byli např. čeští skauti. František Kocourek, člen studentské skautské výpravy, o něm napsal: „Dušek nás vítá srdečně, je

---

¹⁹⁷ Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JÚN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 288, dopis Pavly Duškové Haně Benešové ze dne 11. července 1923.

¹⁹⁸ Tamtéž, dopis Pavly Duškové příbuzným ze dne 1. března 1923, s. 244.

¹⁹⁹ Cit. dle: Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JÚN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 92. Viz AMVZ, fond I. sekce, I/1-I/2, k. č. 27, diplomatický sbor, dopis Blahovského pro MZV ze dne 23. ledna 1924 Káhira.

²⁰⁰ Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JÚN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 93.

*to rozšafný člověk. Přísně, velkoryse, a přece teple ušlechtilou tvář, gentlemansky distinguovanou, hlubokou a výraznou. [...] Reprezentant, jakých je málo v našem beztradičním státě.*²⁰¹

Setkání s českými cestovateli i osobní zájem, Duška inspirovali ke shromáždění různých starověkých památek. Za poměrně krátkou dobu, kterou v Egyptě strávil, dokázal nashromáždit úctyhodné množství těchto památek. Sbíрка je uložena v Náprstkově muzeu v Praze a skládá se z předmětů, které darovala Pavla Dušková, dále z těch, které byly věnovány na paměť Cyrila Duška a jejich největší část jmenoval Grigorij Loukianoff, jeden z úředníků československého vyslanectví a autor několika zajímavých článků ve francouzštině z oblasti egyptologie.²⁰²

Sbíрку ocenil i František Lexa, který je považován za zakladatele české egyptologie: „*Sbíral také staroegyptské památky, ne však pro sebe; část jich věnoval Národnímu muzeu v Praze, část jich po jeho smrti dostala Karáskova galerie. Jak by asi vzrostly naše chudé egyptské sbírky v Praze, kdyby bývalo popřáno vyslanci Duškovi pobýti v Egyptě několik let.*“²⁰³

Duškovi měli sběratelství v krvi. V této souvislosti je třeba zmínit, že i Cyrilův bratr Bohuslav Dušek byl od mládí vášnivým sběratelem umění, literatury, starožitností a archiválií.²⁰⁴

V březnu 1923 se Duškovi v Egyptě setkali s českými krajany, žijícími trvale v Chicagu: „*Mluvílo se anglicko-česky, všem se to líbilo a v 7 hod. odešli. Cestou prý děvčata svatosvatě slibovala, že se začnou učit česky. A tak jsme zase jednou měli hosty,*

---

²⁰¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a Egyptě, novinové výstřižky a nekrology Cyrila Duška, *Tribuna*, 29. dubna 1924, sig. 578.

²⁰² Soupis Duškovy a Loukianoffovy sbírky v Náprstkově muzeu viz Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 325-328.

²⁰³ František LEXA, *Egyptské starožitnosti ze sbírek Národního muzea a Karáskovy galerie, darované vyslancem dr. Cyrilem Duškem*, in: *Pestrý týden*, 1931, č. 6, s. 12-13.

²⁰⁴ Sbířky po jeho smrti spravovala druhá manželka Hermína Dušková. V roce 1977 pak na manželovo přání předala vlastní rukou uspořádané sbírky Národnímu muzeu, Národní galerii a Uměleckoprůmyslovému muzeu. Více: Eva RYŠAVÁ, *Bohuslav a Hermína Duškovi – mecenáši nové doby*, in: *Matiční listy*, Praha, září 2008, č. 6, s. 1-4.

již v těch nových salonech. Cyril jim dal maršutu²⁰⁵ a samá doporučení a oni mu řekli, že by si měl zřídit cestovní kancelář.“²⁰⁶

Nejvítanějšími krajany byli bezesporu členové rodiny Duškových. V červenci 1923 přijela sestra Pavly Ludmila Nováková s tetou Pavlou Pelikánovou. Trávily zde čas nejdříve u moře v Alexandrii a poté se obě účastnily velkého stěhování do Kasr el-Aini. Po přestěhování se vydávaly na prohlídky památek a Káhiry. Ludmila odjela na podzim 1923 zpět do Československa, Pavla Pelikánová v Egyptě zůstala až do odjezdu celé rodiny po Duškově smrti.²⁰⁷

2.3.3 Úmrtí Cyrila Duška

Přestože byl Dušek od svého prvního uvěznění na přelomu let 1914-1915 tuberkulózním pacientem, jeho skon 12. ledna 1924 byl pro všechny přece jen překvapením. Jeho diplomatické mise byly vybírány s ohledem na jeho zdravotní stav. Poslední volba, jak shrnul v již zmiňovaném dopise ministerstvu zahraničních věcí Blahovský, nebyla výběrem nejšťastnějším, ačkoliv byl Dušek do Egypta poslán s těmi nejlepšími úmysly. Pouze pozitivní vliv subtropického podnebí patřil k rozšířenému, ale mylnému povědomí společnosti.

Je jasné, že zavádění chodu nové československé legace bylo vyčerpávající. Navíc místo kvalitních posil byl do Egypta posílán jeden nemocný úředník za druhým, takže o velké pomoci nemohla být řeč. Pavla Dušková navíc dbala na Cyrilovo zdraví více než on sám. Mimo několika výletů Dušek pravděpodobně moc nerelaxoval, během prvního roku to nebylo kvůli ignoraci českých úřadů ani možné, jelikož Dušek musel neustále řešit finanční těžkosti. Lékařské vysvědčení z 22. října 1922 konstatuje, že stav pacienta se za 3 měsíce strávené v Egyptě nezlepšil tou měrou, jakou by se dalo očekávat. Lékař to přisuzoval neustálému stěhování a konstatoval, že pacient nemá potřebný tělesný a duševní klid.²⁰⁸ Jakmile se tedy natrvalo přestěhovali do Kasr el-

---

²⁰⁵ Maršuta – itinerář.

²⁰⁶ Adéla JÜNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JÜN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 247, dopis Pavly Duškové příbuzným ze dne 21. března 1923.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 94.

²⁰⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, biografický materiál, lékařské vysvědčení Cyrila Duška ze dne 22. října 1922, sig. 20.

Aini, dalo by se očekávat, že se situace zlepší. Výstižně ji ale popisuje článek *Tribuny* z 23. ledna 1924: „ *V jeho pracovně zářila okna do pozdní noci. Tu sedával nad knihou neb nad obtížným právnickým problémem. Postavení ČSR v Egyptě, jako mocnosti bez kapitulačních výsad, působilo mu značné starosti a jeho přední snahou bylo zajistiti jí vhodným způsobem analogická práva.*“²⁰⁹

Dalším Duškovým pochybením bylo to, že si nedokázal odpustit kouření, ačkoliv mu muselo být jasné, že na plicní tuberkulózu kouření nemůže mít dobrý vliv. Právě tabáku se Dušek velmi často dožadoval i z vídeňského „kriminálu“ v době, kdy byl jeho zdravotní stav tak špatný, že byl dokonce důvodem k předčasnému propuštění ještě před amnestií v květnu 1917.

Ačkoliv jej nemoc provázela již téměř osm let, nedá se s jistotou říci, že právě tuberkulóza byla příčinou jeho smrti. V pátek 11. ledna byl dokonce na prohlídce u dr. Wagnera, který tvrdil, že se nemoc lepší, jen ne tak rychle, jak by si přál. Starost mu dělala pouze kaverna, tedy plicní dutina, vzniklá vyprázdněním odumřelé, zkapalněné tkáně, na spodní polovině levé plíce. Dušek v této době stále častěji kašlal krev, manželce o problému ale nic neřekl. „...*poslední týden však jako by se rázem změnila jeho nálada, byl veselý, laskavý ke všem a jedl s velikou chutí, kterou u něho nepamatují snad vůbec.*“²¹⁰ Při zacelování této kaverny se tvořily kaverny další, jedna z nich pak způsobila prasknutí plicní aorty. Průběh celého večera rodině popsala v dopise Pavla Dušková, kterou zde utěšovala teta Pavla Pelikánová. „*To ticho příšerné a ten klid, které z toho lůžka vycházelo, zaráželo v mozku. Žádný kašel více, na který jsem po léta uvykla si slyšeti, žádné obracení se v bezesných nocích, žádný hlas a ničeho.*“²¹¹

Pavla Dušková musela velmi narychlo zorganizovat pohřeb, konal se již 13. ledna 1924, protože v Egyptě se muselo pohřbívat do 24 hodin. Po pohřbu se místo na hřbitov, průvod odebral do protestantské nemocnice, kde bylo tělo nabalzamováno, aby bylo připraveno k převozu do Prahy. Vyřízení všech potřebných náležitostí trvalo několik týdnů, takže z Káhiry Pavla Dušková odcestovala až na konci února. V Praze se pak konal 8. března 1924 druhý pohřeb Cyrila Duška v evangelickém chrámu sv.

---

²⁰⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, veřejná činnost, vyslanectví ve Švýcarsku a Egyptě, novinové výstřižky a nekrology Cyrila Duška, *Tribuna*, 23. ledna 1924, sig. 578.

²¹⁰ Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JÚN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, s. 274-280, dopis Pavly Duškové příbuzným ze dne 16. ledna 1924.

²¹¹ Tamtéž.

Salvátora. Odtud až k Národnímu muzeu byla rakev doprovázena velkým smutečním průvodem. Hlavním řečníkem na Duškově pohřbu byl národní socialista Václav Klofáč, který ve svém projevu neopomněl zmínit především Duškovy lidské kvality. Duškovo tělo bylo poté v krematoriu na Olšanech zpopelněno a uloženo na prvním obecním hřbitově. Úřadu v Káhiře se ještě toho roku ujal Vladimír Hurban a v roce 1924 vyslanectví definitivně převzalo agendu alexandrijského konzulátu.²¹²

---

²¹² Jindřich DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*, Praha, Academia, 2013, s. 95.

3. Perzekuce Čechů za první světové války

Spolu se začátkem války²¹³ byly zostřeny veškeré zásahy vůči protistátním žvlům, počet lidí, kteří se v souvislosti s určitým přečinem dostali do vyšetřovací vazby, začal narůstat. V období od 26. července 1914 do 31. prosince 1916 bylo v Čechách vyšetřováno 4598 osob v souvislosti s rušením veřejného klidu, dále za urážku Majestátu, veřejné násilí, velezradu a ukrývání dezertérů. Do vazby bylo v této době vzato 3014 osob, ale pouhých 979 bylo skutečně odsouzeno.²¹⁴ Malý počet skutečně odsouzených je výsledkem neustálého odkládání jednotlivých líčení z důvodu formálních nedostatků důkazního řízení. Někteří lidé se tedy svého vlastního procesu ani nedočkali. Z národnostního hlediska bylo v této době odsouzeno 81,5 % Čechů a pouze 14,2 % Němců.²¹⁵

Dne 1. července 1914 začal platit vojenský trestní řád, na jehož základě byli lidé zatýkáni za jakýkoliv protistátní výrok. Rozmohlo se špehování, udávání a provokace. Za vlastizrádné výroky došlo i k několika popravám. Jako první byl popraven ostravský politik Slavomír Kratochvíl za šíření letáku „s velezrádnou rýmovačkou“, dalším pak krejčí Evžen Matějka za vlastizrádné prohlášení v hostinci, na jehož základě byl udán. Do konce roku 1914 bylo popraveno dvanáct osob. Nutno podotknout, že popravy patřily k ojedinělým trestům, které byly většinou změněny na těžký žalář.²¹⁶

Během války byly zatýkány i ženy, jejich kriminalita v této době oproti předválečným letům stoupla. Po odchodu mužů na frontu se staly živitelkami rodin a musely svým rodinám obstarat potravu. Zejména v druhé polovině války se stále častěji odehrávaly hladové nepokoje, v nichž se vedle dělníků angažovaly především ženy.²¹⁷

Ženy byly zatýkány i za politické přečiny. Dne 23. listopadu 1914 byly po udání zatčeny dobrovolné pracovnice ústavu pro hluchoněmé v Ivančicích Marie Seková,

---

²¹³ Dějinami první světové války se zabývá řada badatelů, více: Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*.

²¹⁴ Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci*, s. 272.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Václav NÁJEMNÍK, *Za hospodské řeči popravčí četa*, in: Český rozhlas [online], 21. 11. 2014, ©1997-2016, [cit. 2016-12-29]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/za-hospodske-reci-popravci-ceta--1423133/.

²¹⁷ Více: Peter HEUMOS, „*Dejte nám brambory, nebo bude revoluce.*“ *Hladové nepokoje, stávky a masové protesty v českých zemích v období 1914-1918*, in: *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováký a Němci*, Brno, Matice moravská, 2000, s. 207-232.

Olga Hansová, Marie Matějková a Anna Huňáková, které byly nařčeny z vlastizrádného komplotu. Marie Seková a Anna Huňáková byly odsouzeny k deseti letům těžkého žaláře se zostřením trestu postem, tvrdým ložem a temnicí každý první den v měsíci. Olga Hansová byla odsouzena ke třinácti letům těžkého žaláře se stejným zostřením trestu a Marie Matějková ke třinácti měsícům těžkého žaláře.²¹⁸

Ženy byly mimo vlastizrádných výroků zatýkány také za „letákové akce“. S Olgou Hansovou sdílely celu vězenkyně Lunerová a Marcinková, odsouzené k trestu smrti za držení vlastizrádných letáků, později jim byl trest změněn na těžký žalář.²¹⁹ K trestu smrti za šíření letáků byla původně odsouzena i Rela Kotíková, která sdílela celu s Alicí Masarykovou.²²⁰

Prvním velkou sledovanou perzekucí byl zásah proti Václavu Klofáčovi, předsedovi národně sociální strany a zároveň poslanci říšské rady. Klofáč jako čelní představitel anarchismu a slovanské vzájemnosti byl trnem v oku rakouské justice a do vazby se tak dostal spolu s některými stranickými kolegy a anarchisty již 4. září 1914. Velmi dlouho se proti němu nedařilo najít usvědčující důkazy, obžalován z velezrady byl až 24. května 1917, nicméně i Klofáč byl stejně jako ostatní čeští političtí vězni na základě amnestie Karla I. v červenci propuštěn.²²¹

Nejnámější proces vedený proti českým politikům začal zatčením starosty Sokola Josefa Scheinera a předsedy mladočechů Karla Kramáře dne 21. května 1915, oba dva patřili k čelním představitelům Maffie. Kramář spoléhal na svou, ovšem už zrušenou, politickou imunitu, takže se žádným způsobem ani nesnažil ukrýt výtisk *La Nation tchèque*.²²² Scheiner byl nakonec propuštěn, ale nadále byl sledován, takže se již nemohl uplatňovat jako aktivní člen Maffie.

Ve stejném procesu jako Kramář byl obviněn i jeho stranický kolega Alois Rašín, redaktor *Národních listů* Vincenc Červinka a účetní sladovny v Českém Brodě

---

²¹⁸ Jiří ŠIROKÝ, *Ivančické velezrádkyně*, in: Zrcadlo. Nezávislý regionální čtrnáctideník [online], 27. 7. 2007, ©2007-2016, [cit. 2016-12-29]. Dostupné z:

<http://noviny.zrcadlo.info/rservice.php?akce=tisk&cislocclanku=2007070061/>.

²¹⁹ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách. Osudy význačných vězněných osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*, Praha, Vazební věznice Pankrác, 2006, s. 215.

²²⁰ Více: Alice MASARYKOVÁ, *Dopisy do vězení*, Vyškov, F. Obzina, 1920.

²²¹ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 272-276.

²²² Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář. První československý premiér*, Praha, Vyšehrad, 2007, s. 128-131.

Josef Zamazal. Kramář s Rašínem byli obviněni z velezrady a zločinu proti branné moci státu, Červinka a Zamazal z vyzvědačství. Samotného líčení se účastnili pouze Němci a vzhledem ke společenským rozdílům mezi obviněnými Čechy, měl proces poukázat na protirakouské smýšlení u všech vrstev českého obyvatelstva. Trestní líčení trvalo od 6. prosince 1915 do 3. června 1916, nakonec byli všichni čtyři obvinění odsouzeni k trestu smrti provazem.²²³ Ke změně trestu pak došlo po nástupu Karla I. na trůn, v lednu 1917 byly tresty smrti změněny na těžký žalář, v němž si měl Kramář odpykat patnáct let, Rašín deset let a Červinka se Zamazalem pět let.²²⁴ Všichni odsouzení byli nakonec propuštěni po amnestii v červenci 1917.

Dalším procesem, který ochromil český domácí odboj, byla perzekuce národně sociální strany. Jako první byl v září 1915 zatčen František Buřival, v lednu 1916 došlo k zatčení i dalších národních sociálů, a sice Václava Choce, Jana Vojny a Josefa Netolického. Hlavním důkazním materiálem byl zápis ze schůze s T. G. Masarykem z 1. října 1914.²²⁵ Rozsudkem z 3. srpna 1916 byli všichni odsouzeni za spoluvinu na velezradě k těžkému žaláři. V. Choc na šest let, F. Buřival k pěti letům a J. Vojna s J. Netolickým k jednomu roku těžkého žaláře.²²⁶

Souběžně probíhala tzv. knoflíková aféra, které je věnována pozornost v kapitole týkající se Cyrila Duška. V rámci tohoto procesu byl mimo Duška obviněn další redaktor *Času* Jan Hájek, dále sociální demokrat František Soukup, obchodní sluha Bohumil Mareš, manželka Josefa Linhartova, představitel Besedy Svatopluk Čech ve Švýcarsku, Aloisie Linhartová, c. k. dvorní rada ve výslužbě Václav Olič a manželka Edvarda Beneše Anna (Hana) Benešová. Původně k obviněným patřila také Alice Masaryková a evangeličtí bohoslovci, kteří v Ženevě v červenci 1915 navštívili Masarykovo vystoupení a do monarchie dováželi zakázané písemnosti.²²⁷

V listopadu 1916 byl proces s aktéry knoflíkové aféry přerušen, jelikož pražské policejní úřady přišly na novou stopu spojení českých politiků se Švýcarskem. Tentokrát se jednalo o příslušníky strany státoprávně pokrokové. Zatčen byl spisovatel Viktor Dyk, prof. pražské obchodní akademie Jindřich Hantich, redaktor *Národních*

---

²²³ Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci*, s. 278-279.

²²⁴ Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918*, Praha, Academia, 1968, s. 58.

²²⁵ Tamtéž, s. 32.

²²⁶ Tamtéž, s. 33.

²²⁷ Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci*, s. 290-291.

listů Jan Karel Strakatý a další státoprávníci, ohrožen byl i předseda strany Antonín Hajn.²²⁸

Horlivé zatýkání českých politiků svědčí o snaze rakouské justice „vyrovnat se s Čechy“ a paralyzovat alespoň domácí odbojovou skupinu. V letech 1915-1916 se to skutečně z velké části podařilo. Situace se změnila na konci roku 1916. Dne 21. listopadu zemřel František Josef I., nástupcem se stal jeho prasnovec Karel I.²²⁹

Právě změna panovníka, jeho snaha o uzavření separátního míru a vstřícnost k nacionálním požadavkům, vedla ke zmírnění některých trestů a nakonec k všeobecné amnestii vyhlášené 2. července 1917. České politické špičky byly propuštěny na svobodu, což vedlo k opětovné aktivizaci české politiky.

---

²²⁸ Veronika JUNKOVÁ, *Cyrill Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii*, Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin, s. 41.

²²⁹ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, s. 289.

4. Prameny vězeňské každodennosti

Úloha domácího odboje²³⁰ za první světové války byla s ohledem k jeho značnému ochromení v letech 1915-1917 předmětem diskuzí již v době první republiky.²³¹ Nebyly do něj zapojeny tisíce lidí jako během druhé světové války. Byl v podstatě záležitostí elit, sdružovaných kolem Masaryka a jeho kolegů, proto nebylo pro rakouskou policii zas tak těžké jej hromadně paralyzovat. Od roku 1915 až do amnestie 1917 se v rakouských kriminálech ocitla velká část představitelů Maffie. Po válce se z většiny těchto zatčených staly důležité osobnosti politického nebo společenského života, kterým jejich novou dráhu nastartovala právě účast v protirakouském odboji, je tedy celkem zarážející, že jen u velmi malého zlomku z nich, se dochovaly prameny dokumentující jejich zkušenost s rakouským kriminálem.

4.1 Korespondence

Psaní dopisů patřilo k činnosti, která nezůstala odepřena ani politickým vězňům. Nahrazovala jim dialog s rodinou, často fungovala jako jediný komunikační prostředek s okolním světem, jelikož i Češi byli většinou vězněni v trestnicích mimo české území. Rodinné návštěvy tedy nemohly být tak časté jako v Praze. Oproti memoárům budí korespondence větší důvěryhodnost v tom, že je psaná ve chvíli, kdy pisatel danou situaci prožívá, bez časového odstupu a případného zkreslení textu pozdějšími ovlivňujícími faktory.

Práce je založena především na vězeňské korespondenci Cyrila Duška, která je uložena v Duškově fondu v Archivu Národního muzea a obsahuje 9 odeslaných dopisů z Duškova prvního uvěznění v Kapucínské ulici v Praze,²³² dále 1 z druhé vazby v Praze, poté byl převezen do Vídně. Z této doby je dochováno přes 70 odeslaných

---

²³⁰ K organizaci a činnosti Maffie více: Milada PAULOVÁ, *Dějiny Maffie: odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918. Díl I. Ve znaku perzekuce*, Praha, Československá grafická unie, 1937; Milada PAULOVÁ, *Dějiny Maffie: odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918. Díl II.*, Praha, Československá grafická unie, 1939; Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918*, Praha, Academia, 1968.

²³¹ Viktor DYK, *Zed' mezi domácím a zahraničním odbojem*, in: *Národní osvobození*, 1, 1924, č. 157, s. 1-2.

²³² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, korespondence Cyrila Duška manželce Pavle z vězení, sig. 30 b.

dopisů manželce Pavle, z nichž některé obsahují dopisů více.²³³ Další Duškova vězeňská korespondence je uložena ve fondech jeho přátel a známých. Jedná se např. o korespondenta *Času* Bedřicha Hlaváče,²³⁴ jehož fond je taktéž uložen v Archivu Národního muzea, nebo o Josefa Svatopluka Machara, který do *Času* v předválečné době také přispíval, v roce 1916 byl také zatčen a s Duškem v jedné cele strávil část své vazby. Fond Josefa Svatopluka Machara²³⁵ uložený v Literárním archivu památníku národního písemnictví obsahuje obrovský počet přijatých dopisů od různých pisatelů, mezi nimiž najdeme i Duškovy dopisy z přelomu let 1916 a 1917, kdy byl Machar již propuštěn. Macharova odeslaná vězeňská korespondence dochována není.

Dalším zajímavým fondem z hlediska přijaté korespondence je fond Zdeňka Václava Tobolky, politika a historika, který zůstal během války v kontaktu s některými uvězněnými českými politiky. V jeho fondu se nacházejí dopisy Václava Klofáče, Vincence Červinky, Aloise Rašína a několik dopisů Karla Kramáře.²³⁶

Karel Kramář byl hlavním obviněným v největším procesu, vedeném proti českým politikům během první světové války. Původně byl za vlastizradu odsouzen k trestu smrti a ve srovnání s Rašínem, Červinkou a Zamazalem, kteří byli souzeni ve stejném procesu, měl i po revizi procesu trest stále nejvyšší. Byl tedy jakýmsi českým symbolem v rakouském vězení. Nicméně Karel Kramář, do této doby zvyklý na vyšší životní standard, snášel pobyt ve vězení hůře než pragmatický Rašín. Z jeho osobní korespondence manželce Naděždě z tohoto období se dochovaly pouze dva dopisy uložené v Kramářově fondu Archivu Národního muzea a propouštěcí telegram.²³⁷ Manželka Naděžda se během Kramářova pobytu ve Vídni ubytovala, takže s manželem byla v denním kontaktu a většinu nutných záležitostí si tedy mohli sdělit ústně.²³⁸ Přesto je pravděpodobné, že dopisy mezi manželi z tohoto období byly zničeny. Mimo možného závadného obsahu, který ale stejně prošel rukama cenzorů, mohl být obsah těchto dopisů poněkud nedůstojnou vizitkou prvního předsedy vlády Československa.

---

²³³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, korespondence Cyrila Duška manželce Pavle z vězení, sig. 30 c.

²³⁴ ANM, fond Bedřich Hlaváč, k. č. 1, korespondence Cyrila Duška Bedřichu Hlaváčovi, sig. 10.

²³⁵ LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar, korespondence Cyrila Duška Josefu Svatoplukovi Macharovi, 28/B/1.

²³⁶ LA PNP, fond Zdeněk Václav Tobolka, přijatá korespondence z let 1914-1917.

²³⁷ ANM, fond Karel Kramář, k. č. 45, korespondence Karla Kramáře manželce Naděždě Kramářové, sig. 1652 a 1653.

²³⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 17. září 1916, sig. 30 c.

Další Kramářův fond nacházející se v Literárním archivu obsahuje pouze dva odeslané dopisy z roku 1915.²³⁹ Takže ačkoliv je Kramář symbolem perzekuce českých politiků, tak potřebné materiály, které by zachytily jeho vězeňskou každodennost, k dispozici nejsou.

Spoluvězněm Karla Kramáře a druhým obviněným v tomto procesu byl Alois Rašín. Mimo dochovaných přijatých dopisů v Tobolkově fondu se zachovala i Rašínova korespondence s manželkou Karlou a jejich dětmi. Originály jsou uloženy v Archivu Národního muzea,²⁴⁰ nicméně právě Rašínova vězeňská korespondence byla zásluhou jeho syna Ladislava Rašína zpřístupněna tiskem už v roce 1937.²⁴¹ V tomto Rašínově fondu se nachází i další významné prameny pro studium vězeňské každodennosti, a sice Rašínův deník z vězení,²⁴² jídelní lístky, záznamy z lékařských prohlídek, objednané knihy²⁴³ apod. Nutno ovšem podotknout, že Rašín s Kramářem požívali na rozdíl od ostatních vězňů určitá privilegia, k nimž patřilo např. stravování nezávislé na jídle ve věznici.²⁴⁴ V tomto fondu jsou k dispozici také Předpisy vojenské trestnice ve Vídni.²⁴⁵

Další fond Aloise Rašína se nachází v Literárním archivu, který však není uspořádaný. Zde jsou uloženy Rašínovy motáky z vězení a menší část korespondence.²⁴⁶

Dochována je i vězeňská korespondence Viktora Dyka, spisovatele a reprezentanta státoprávníků, která je adresována většinou matce. Uložena je v Dykově fondu v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.²⁴⁷

K rozsáhlejší dochované vězeňské korespondenci patří dopisy významného představitele Sokola Václava Aloise Prágra, které jsou adresovány manželce Anně

---

²³⁹ LA PNP, fond Karel Kramář, korespondence Karla Kramáře Jurzovi ze dnů 18. 6. 1915 a 22. 9. 1915.

²⁴⁰ ANM, fond Alois Rašín, k. č. 22, korespondence Aloise Rašína manželce Karle, sig. 1129-1138.

²⁴¹ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, Praha, Pražská akciová tiskárna, 1937.

²⁴² ANM, fond Alois Rašín, k. č. 13, deník z vězení Aloise Rašína, sig. 755.

²⁴³ ANM, fond Alois Rašín, k. č. 13, jídelní lístky, sig. 745; lékařské prohlídky, sig. 744; objednané knihy, sig. 747.

²⁴⁴ Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci*, s. 282.

²⁴⁵ ANM, fond Alois Rašín, k. č. 13, *Provizorische Vorschrift Militärgefangenhäuser*, sig. 729. Dále jen: *Provizorische Vorschrift Militärgefangenhäuser*, Wien, Druck k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914.

²⁴⁶ LA PNP, fond Alois Rašín, motáky z vězení, dopisy z vězení.

²⁴⁷ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopisy z vězení, sig. I 7 157.

Prágrové. Prágr byl vězněn ve Vídni od 18. března 1917 do 16. června 1917.²⁴⁸ Fond je uložen v Archivu tělesné výchovy a sportu.²⁴⁹

Politických vězňů v letech 1915-1916 přibývalo, po válce se spousta z nich uplatnila v různorodých sférách utvářejícího se Československa. Velká část z nich má zpřístupněnou pozůstalost, avšak bez dochované vězeňské korespondence. Nejdéle vězněným politickým vězněm je sice Václav Klofáč, avšak bez potřebných dokumentů k jeho vězeňské každodennosti, v jeho osobním fondu se nachází pouze dokumenty úřední povahy.²⁵⁰ Dochovány jsou Klofáčovy dopisy Zdeňku Václavu Tobolkovi a ve fondu Maffie se nachází jeden rozsáhlý dopis Antonínu Kalinovi.²⁵¹

S problémem nedochované vězeňské korespondence se lze setkat i u dalších politických vězňů Velké války. Jedná se např. o Petra Bezruče, Vlastimila Borka, Jaromíra Doležala či Jindřicha Hanticha. Zarážející je absence osobního fondu u prvního ministra spravedlnosti Františka Soukupa, který se neoženil, jeho písemnosti tak nejspíš neměl kdo uchovat. V těchto případech je tedy možné čerpat pouze z memoárové literatury.

Během první světové války byly z politických důvodů samozřejmě vězněny i ženy. Nejznámější vězněnou ženou během první světové války je bezpochyby Alice Masaryková. Vězeňská korespondence Alice Masarykové je uložena v Archivu Ústavu T. G. Masaryka. Dopisy Charlotty Masarykové dceři byly tiskem zpřístupněny již v roce 1948.²⁵² Celá korespondence z tohoto období mezi Charlottou a Alicí spolu s překladem vzpomínek Alice Masarykové na „Kriminál“ byla edičně zpřístupněna v roce 2001.²⁵³ Zajímavé jsou také dopisy Alice Masarykové po propuštění, které psala bývalé spoluvězenkyni, nadále vězněné, Rele Kotíkové.²⁵⁴

---

²⁴⁸ Alois Václav PRÁGR, *V objetí rakouské spravedlnosti*, in: Vincenc ČERVINKA (ed.), *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých literátů a novinářů*, Praha, B. Kočí, 1920, s. 236-247.

²⁴⁹ ATVS, fond Alois Václav Prágr, k. č. 14, korespondence Aloise Václava Prágra manželce Anně, sig. 982.

²⁵⁰ ANM, fond Václav Klofáč.

²⁵¹ ANM, fond Maffie, k. č. 4, dopis Václava Klofáče Antonínu Kalinovi bez data, sig. 49.

²⁵² Charlotta Garrigue MASARYKOVÁ, *Listy do vězení*, Praha, Žikeš, 1948.

²⁵³ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2001.

²⁵⁴ Alice MASARYKOVÁ, *Dopisy do vězení*.

Hana Benešová byla vězněna dokonce dvakrát. V jejích osobních fondech²⁵⁵ se však vězeňská korespondence nenachází. Na své uvěznění zanechala vzpomínku pouze v deníku.²⁵⁶ Spolu s ní byla do vazby odvezena i Aloisie Linhartová a Pavla Hájková, manželka Jana Hájka, obviněného v souvislosti s tzv. knoflíkovou aférou. I v případě manželů Hájkových a Aloisie Linhartové vězeňská korespondence chybí.

4.2 Memoáry

Oproti korespondenci budí memoárová literatura z pochopitelných důvodů menší důvěryhodnost. Je psána s odstupem času, ovlivněná různými faktory, lépe promyšlená a sleduje určitý a předem daný cíl. Vzpomínky na rakouská vězení jsou však vydávány většinou hned po vzniku republiky. Nejedná se tedy o tak velký časový odstup jako u většiny memoárů, k cílené úpravě vzpomínky však mohlo dojít i v těchto případech. Tyto paměti jsou psány často v euforii z rozpadu Rakousko-Uherska a je z nich cítit určitý protirakouský patos a oslava nově vzniklé republiky, což je ale pro většinu českých děl vzniklých v této době společné. Žádný politický vězeň není spokojen s politickým režimem, v němž byl vězněn, takže z jeho vzpomínek to je samozřejmě znát.

Jedním z prvních, kdo sepsal své vzpomínky na rakouský žalář, byl Josef Svatopluk Machar.²⁵⁷ *Kriminál* začal psát hned po svém propuštění v roce 1917, dopsal jej 27. srpna 1918 a vydán byl téhož roku, pravděpodobně až po vzniku republiky.²⁵⁸ Machar byl zkušeným spisovatelem, takže *Kriminál* nepůsobí jako klasické patetické memoáry. Spis je prokládán delšími dialogy vězňů a nepůsobí tolik strojeně jako memoáry jiné. Je samozřejmě nepravděpodobné, že by si Machar přesně pamatoval dialogy se spoluvězni ve Vídni, nicméně si vedl poznámky, na jejichž základě dílo později napsal. Vzhledem k tomu, že byl určitou dobu Duškovým spoluvězněm, tak je právě Dušek jednou z ústředních postav *Kriminálu* a ve spoustě záležitostí se Macharovy vzpomínky shodují s tím, co Dušek psal ve svých dopisech manželce Pavle.

---

²⁵⁵ ANM, fond Hana Benešová; AÚTGM, fond Hana Benešová.

²⁵⁶ Dagmar HÁJKOVÁ – Eva KALIVODOVÁ (edd.), *Deníky Edvarda a Hany Benešových z období první světové války (1915-1918)*, Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 199-201.

²⁵⁷ Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, Praha, Gustav Dubský, 1918.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 226.

Poněkud patetičtějšího charakteru jsou vzpomínky českých novinářů a literátů, které uspořádal Vincenc Červinka a které byly vydány v roce 1920.²⁵⁹ K oslovení českých literárně činných osob, které byly za války vězněny, ho vedl především Macharův *Kriminál* a krátké vzpomínky na vězení, které tyto osoby vydávaly v denním tisku.²⁶⁰ Červinka, za války odsouzený původně k trestu smrti, byl nyní váženou osobou a obracel se tedy na bývalé vězněné literáty s cílem vytvoření sborníku vzpomínek internovaných osob. Podařilo se mu získat přes dvacet různých vzpomínek na rakouská vězení. Cenná jsou všechna tato svědectví, jelikož většina z nich patří osobám, jejichž vězeňská korespondence ani jiná forma vzpomínek na rakouský žalář se nedochovala.

Dílo uspořádané Vincencem Červinkou vzniklo také relativně brzy po pádu monarchie a každá vzpomínka je odrazem svého autora a vězení, v němž pobýval, nelze jej tedy jednotně specifikovat a zařadit. Nicméně u tohoto díla se vsudypřítomného emocionálního protirakouského tónu zbavit nelze.

Vincenc Červinka u příležitosti deseti let vzniku republiky vydal další dílo vzpomínkového charakteru.²⁶¹ Tentokrát se zaměřil na svůj vlastní proces, v němž byli spolu s ním obviněni i Karel Kramář, Alois Rašín a Josef Zamazal. Zde je patrný už větší časový odstup, nicméně Červinka uvádí, že se při psaní tohoto díla opíral o své vlastní vzpomínky, které sepisoval každý den v cele ve Vídni a částečně i o protokoly z jednotlivých líčení.²⁶²

Stejnému procesu se věnuje rozsáhlé pětisvazkové dílo Zdeňka Václava Tobolky vydávané v letech 1918-1920, které zpřístupnilo obžalovací spisy, výsledky, průvodní řízení, závěrečné řeči i rozsudek.²⁶³ Významným pramenem vzpomínkového charakteru je Tobolkův deník, který edičně zpřístupnil Martin Kučera.²⁶⁴

---

²⁵⁹ Vincenc ČERVINKA (ed.), *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých novinářů a literátů*, Praha, B. Kočí, 1920.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 3.

²⁶¹ Vincenc ČERVINKA, *Moje rakouské žaláře. Vzpomínková kronika z let 1914-1917*, Praha, J. Otto, 1928.

²⁶² Tamtéž, s. 8.

²⁶³ Zdeněk Václav TOBOLKA, *Proces dra Kramáře a jeho přátel*, Praha, Zd. Tobolka, 1918-1920.

²⁶⁴ Zdeněk Václav TOBOLKA; Martin KUČERA (ed.), *Můj deník z první světové války*, Praha, Karolinum, 2008.

Edičně zpřístupněné jsou také vzpomínky na vídeňské vězení Alice Masarykové. Jsou součástí již zmiňované edice korespondence mezi Alicí a Charlottou Masarykovými z doby uvěznění Alice ve Vídni v letech 1915-1916.²⁶⁵

K méně známým patří vzpomínky výtvarníka a litografa Františka Josefa Havelky, který byl obviněn z vyzvědačství a velezrady a na základě toho vězněn v různých internačních stanicích a táborech, nejdříve v Náchodě, poté v Terezíně, v Göllersdorfu, v Raschale a nakonec v Brně na Špilberku.²⁶⁶ Jeho vzpomínky byly zpřístupněny tiskem pravděpodobně až po válce, v dostupných výtiscích není uveden rok vydání. *Zápisky z vyhnanství* jsou v mnoha ohledech unikátní prací, protože vznikaly přímo v internačních stanicích a vězeních. Havelka do nich zaznamenal i vzpomínky dalších vězňů Čechů, Rusů či Poláků. Kniha obsahuje i seznamy internovaných, fotografie stanic i vězňů, rozpočty stanic či počty nově příchozích internovaných. Další válečné zážitky shrnul ve dvacátých letech v knize *Děti – mučedníci*,²⁶⁷ kde se věnuje zejména dětským vězňům, kteří jako „vlastizrádci“ doprovázeli své rodiny po různých internačních táborech a v knize *Na italskou frontu a zpět*,²⁶⁸ kam byl spolu s dalšími vězni odveden v listopadu 1916.²⁶⁹

Viktor Dyk na své věznění ve Vídni vzpomíná v povídce *Tichý dům*, který byl vydán poprvé v roce 1921. Následujícího roku došlo k jeho druhému vydání.²⁷⁰ Při psaní vycházel z deníku, který psal ve vězení. Kvůli cenzuře v deníku nezachytil vězeňský život celistvě, ale pouze tak, jak to bylo v daných podmínkách únosné, proto se po válce rozhodl dobu svého uvěznění popsat podrobněji.²⁷¹ Současně nechal vytisknout také poetickou sbírku *Okno*,²⁷² kterou sepisoval během svého uvěznění. Několik vzpomínek na vězení a svou činnost za první světové války zařadil do druhého svazku svých pamětí,²⁷³ které byly vydány v roce 1927.

---

²⁶⁵ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, Kriminál. Válečné vzpomínky Alice Masarykové, s. 179-224.

²⁶⁶ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, Praha, Šolc, [1916], s. 149.

²⁶⁷ František Josef HAVELKA, *Děti – mučedníci*, Praha, Žďárský, 1923.

²⁶⁸ František Josef HAVELKA, *Na italskou frontu a zpět*, Praha, Vesmír, 1925.

²⁶⁹ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, s. 238.

²⁷⁰ Viktor DYK, *Tichý dům*, Praha, E. K. Rosendorf, 1922.

²⁷¹ Tamtéž, s. 5-6.

²⁷² Viktor DYK, *Okno: 1916-1917*, Praha, František Borový, 1921.

²⁷³ Viktor DYK, *Vzpomínky a komentáře. 1893-1918. Kniha 2*.

Publikovány byly také vzpomínky na vídeňské vězení choceňského faráře Jana Řezníčka, které byly poprvé vydány v roce 1928, druhé vydání vyšlo v roce 1936.²⁷⁴ Jan Řezníček byl odsouzen v procesu s teology nejprve k trestu smrti, nakonec mu byl trest změněn na osmnáctiletý žalář, v listopadu 1916 se ve stejné cele setkal s Viktorem Dykem.²⁷⁵

Další osobnosti se své odbojové činnosti a vězeňské zkušenosti věnovali v rámci svých celoživotních pamětí. V roce 1929 byly zpřístupněny *Paměti Dr. Aloise Rašína*, které uspořádal jeho syn Ladislav Rašín. Vzhledem k tomu, že se dochovala pouze malá část vzpomínek Aloise Rašína na mládí, tak Ladislav Rašín čerpal především z deníků, které si jeho otec vedl v procesu s Omladinou a ve vídeňském vězení. Nejedná se tedy o paměti v pravém slova smyslu, kniha byla podruhé vydána v devadesátých letech.²⁷⁶

Krátce po smrti Karla Kramáře byly vydány i jeho paměti.²⁷⁷ Kramář je stihl dovést pouze do roku 1893, v průběhu psaní zemřel, takže ani zde nelze najít nic o jeho vězeňské každodennosti.

Další memoáry jsou součástí archivních fondů či rodinných fondů, jejich dohledání je tedy problematické. K zajímavému prameni k vězeňské každodennosti lze zařadit *Vzpomínky Olgy Hansové na vězení za první světové války*, které jsou uloženy v rodinném archivu Hansových ve Státním okresním archivu v Brně.²⁷⁸

---

²⁷⁴ Jan ŘEZNÍČEK, *Ve věži smrti: s vlastními perokresbami a jinými ilustracemi*, Choceň, nákladem vlastním, 1936.

²⁷⁵ Viktor DYK, *Tichý dům*, s. 28-95.

²⁷⁶ Alois RAŠÍN, *Paměti Dr. Aloise Rašína/ Z otcových zápisků sestavil Ladislav Rašín*, Brno, Bonus, 1994.

²⁷⁷ Karel KRAMÁŘ, *Paměti Dra. Karla Kramáře/ [vydal Karel Hoch]*, Praha, Československý čtenář, 1938.

²⁷⁸ SOA Brno, fond Hansovi – rodinný archiv, Ivančice, *Vzpomínky Olgy Hansové na vězení*.

5. Vězeňský systém během války

Prací k dějinám vězeňství pro naše území je velmi poskrovnu. Jedním z prvních autorů, který se věnoval reformě vězeňství, byl František Josef Řezáč.²⁷⁹ Victor Leitmaier pak na konci 19. století sepsal *Příručku pro vězeňské úředníky a kandidáty na službu v trestních ústavech*, která původně vyšla v němčině.²⁸⁰ Ve snaze informovat veřejnost o fungování vězení vyšla práce Františka Procházky, kritizující tehdejší stav vězeňského systému.²⁸¹ Další práce vyšlé ve 20. století se týkají spíše forem trestů a hrdelního práva než vězeňských institucí.²⁸² Nejkomplexnější prací k dějinám vězeňství tak zůstává práce Jana Uhlíka z roku 2006.²⁸³

Základem trestního práva v habsburské monarchii od druhé poloviny 19. století byl zákon z 27. května 1852,²⁸⁴ který byl novelou trestního zákona z roku 1803. Tento zákon zůstal v platnosti až do konce monarchie a v zásadě byl převzat i po vzniku republiky.

Zákon z 27. května 1852 rozlišoval zločiny, přestupky a přečiny a odstranil většinu feudálních přežitků.²⁸⁵ Na jeho základě měly být zločiny trestány podle závažnosti buď smrtí oběšením, nebo žalářem. Žalář druhého stupně byl nazýván těžkým žalářem a od žaláře prvního stupně se odlišoval částečným výkonem v samovazbě se železy na ruku a na nohu. Nejkratší dočasný těžký žalář trval 6 měsíců, nejdelší pak 20 let.²⁸⁶ Toto rozdělení fungovalo i během první světové války,

---

²⁷⁹ František Josef ŘEZÁČ, *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnější trestání a polepšování zločinců*, Praha, F. J. Řezáč, 1852.

²⁸⁰ Victor LEITMAIER, *Österreichische Gefängniskunde: mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens: ein Leitfaden für Gefängnisbeamte und Candidaten des Strafanstaltsdienstes*, Wien, K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1890.

²⁸¹ František PROCHÁZKA, *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Praha, Vesmír, 1925.

²⁸² Více: Jindřich FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha, Rybka Publishers, 1999.

²⁸³ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*.

²⁸⁴ Zákon ze dne 27. 5. 1852. Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích [online], © 1999-2016, [cit. 2016-12-28]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/?Id=17&Section=1&IdPara=1&ParaC=2/>.

²⁸⁵ K humanizaci trestního práva více: Daniela TINKOVÁ, *Zločin a trest na prahu občanské společnosti. Zrození „osvícené“ kriminální politiky v habsburské monarchii (cca 1780-1852)*, in: Lucie PEISERTOVÁ – Václav PETRBOK – Jan RANDÁK, *Zločin a trest v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. symposia k problematice 19. století*, Plzeň, 25.-27. února 2010, Praha, Academia, 2011, s. 9-18.

²⁸⁶ Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha, Linde, 1995, s. 237.

v této době už ale nebylo běžné připevňování okovy, zákonem to bylo zakázáno už v roce 1867.²⁸⁷ Tento trest býval nahrazen půstem, kdy měli vězni být obden pouze o chlebu a vodě, spánkem na lůžku z holých prken a pobytem v samovazbě. Trest další samovazby mohl být uložen až po jednom měsíci. K dalším zostřením patřilo držení v temné komoře, které nesmělo být delší než tři dny a mohlo být opakováno týden po propuštění z temné komory. Během roku mohl vězeň v temnici strávit maximálně třicet dní.²⁸⁸

Vězni byli rozděleni do tříd podle druhu provinění. Političtí vězni na rozdíl od ostatních mohli nosit vlastní oblečení, užívat vlastní přikrývky a měli být umístěni ve zvláštních odděleních, v celách maximálně po čtyřech lidech.²⁸⁹ Během první světové války ale systém maximálního počtu vězňů v cele, vzhledem k navýšení počtu vězňů všech kategorií, poněkud selhal a ze stejného důvodu nebylo ani možné striktní rozdělení do tříd. Stejně jako před válkou však mohli političtí vězni během války nakupovat za své peníze lepší stravu. Během války toto privilegium nebylo příliš velkou výhodou, jelikož shánění jídla kvůli zásobovací krizi bylo dost problematické i pro běžné obyvatelstvo.

Političtí vězni mohli nadále kupovat a číst knihy, ty však musely mít cenzurou schválený obsah. Političtí vězni mohli také mnohem častěji psát dopisy, nebyli tedy tolik svázáni daným domácím vězeňským řádem. Podle domácího vězeňského řádu věznice Pankrác mohli běžní vězni psát dopisy a přijímat návštěvy podle toho, v jaké třídě byli umístěni. Vězni první třídy mohli napsat jedno psaní za dva měsíce, vězni druhé třídy jednou za šest týdnů a vězni třetí třídy jedno za měsíc.²⁹⁰ I v tomto ohledu byli političtí vězni zvýhodněni, běžnou praxí podle dochované korespondence bylo alespoň jedno psaní týdně. Dalším „vedlejším požitkem“ politických vězňů byla možnost opatřovat si kuřivo, což ovšem bylo během války kvůli nedostatku tabáku také problematické. Povoleny byly i návštěvy, které mohly donášet jídlo, nápoje či léky.²⁹¹ Během první světové války byli čeští političtí vězni většinou po několika dnech ve vazební věznici převezeni do Vídně, popřípadě do jiných věznic či internačních táborů

---

²⁸⁷ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 161.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 163

²⁹⁰ *Domácí řád pro c. k. mužskou trestnici v Praze*, Praha, Nákladem c. k. vrchního státního zastupitelství, 1889, §16, s. 15.

²⁹¹ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 163.

v monarchii k dalšímu vyšetřování. Převoz mimo české území samozřejmě komplikoval jejich navštěvování příbuznými. Cestování bylo zdlouhavé, nepohodlné a navíc finančně nákladné.

František Josef Řezáč²⁹² od padesátých let 19. století prosazoval, aby vězení mělo nápravný charakter a snažilo se zamezit recidivě, vězeň neměl psychicky ani fyzicky strádat. Proto byly zakládány vězeňské školní třídy, kaple a nemocnice. Během první světové války byla situace opět o něco složitější a nebylo to jen zvyšujícím se počtem vězňů, ale v tomto ohledu šly snahy o duchovní a vzdělávací povznesení vězňů stranou. Kvůli mobilizaci byl nedostatek učitelů i v běžném školském systému, na vzdělávání vězňů tedy nezbyly kapacity.

I během války věznění nacházeli uplatnění během výkonu trestu v přidělené pracovní činnosti. Práce se odvíjela od chování vězně a potřeb věznice. Přidělení těžké práce patřilo k jednomu z užívaných trestů.²⁹³ Nejčastější byla práce režijní, k níž patřily opravy vězeňských budov, lepení pytlíků, zhotovení dřevěných zátek, různé truhlářské, obuvnické a krejčovské práce, které využíval stát, vojsko, ale i soukromníci. Výjimečná byla práce pro podnikatele, která se mohla odehrávat i mimo areál věznice.²⁹⁴

Za práci byla vězňům přidělována odměna, za niž si mohli pořídit věci na přilepšenou, jako bylo mýdlo, dopisní papíry, knihy, nebo mohli část poslat své rodině.²⁹⁵

Během první světové války tedy fungoval stejný vězeňský systém jako v druhé polovině 19. století, nicméně stejně jako v běžných sférách života, i ve vězeních docházelo k určitým změnám, jež válka zapříčinila. Znatelný byl nárůst politických vězňů, nedostatek potravin a dalších potřeb, kterých byl nedostatek v celé monarchii. Nutno podotknout, že na rozdíl od běžných obyvatel věznění nezažili válku na vlastní kůži. Tím, že se nacházeli v izolaci od okolního světa, komunikovali často jen mezi sebou a tisk se jim do ruky dostal jen výjimečně, nevěděli, jaké problémy válka nastolila v běžném životě. Znali jen to, co se jich bezprostředně týkalo. Političtí vězni

---

²⁹² Více: Jan UHLÍK, *F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století*, Praha, Vězeňská služba české republiky, 1997.

²⁹³ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 163.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 164.

²⁹⁵ *Domácí řád pro c. k. mužskou trestnici v Praze*, §14, s. 13.

pocházející z dobře situovaných rodin tak možná neměli tušení o obrovské zásobovací krizi, protože jejich rodina jim obstarala potřebné potraviny, aniž by v dopisech komentovala, jak obtížné jejich sehnání bylo. Taková situace se týkala např. Aloise Rašína, kterému manželka sháněla i nedostatkové potraviny a doutníky, tedy pro běžné trestance zapovězené požitky.²⁹⁶ Alois Rašín a Karel Kramář v tomto ohledu představovali výjimečný případ, jelikož většina vězňů hlad poznala na vlastní kůži. Podle vzpomínek Olgy Hansové byly vězněné ženy ve Vídni tak zoufalé, že jedly i knihařský lep.²⁹⁷

5.1 Češi v rakouských vězeních

Na území monarchie se nacházela řada vězení, která svou kapacitou během první světové války počtu nových vězňů nestačila, vznikaly tedy i různé internační tábory, pro válečné zajatce byly určeny tábory zajatecké. Postupem času se ale internační tábory od zajateckých nedaly příliš rozlišit, jelikož „politicky nespolehliví“ Češi byli internováni kvůli nedostatečným kapacitám spolu se zajatci a uprchlíky.

V internačních stanicích se na rozdíl od klasického vězení mohli internovaní svobodněji pohybovat a většinou byli doprovázeni rodinou, do těchto táborů se tak často dostaly i jejich manželky s dětmi. Většina z nich ovšem nevěděla, proč byla zatčena, k jejich internaci vedlo pouhé podezření či nepodložené udání. V posílání a přijímání dopisů byli internovaní oproti vězněným v některých táborech znevýhodněni. „*Korespondence internovaných podléhá trojnásobné přísné cenzuře a mnohé se vůbec ztrácí. (Korespondence zločinců v kriminále cenzuruje se pouze jednou a adresáta dojde jistě!)*“²⁹⁸

Dalším rozdílem mezi internačními stanicemi a běžným vězením byl podíl internovaných na fungování internační stanice.²⁹⁹ Bohumil Vrbenský se např. v internačních táborech uplatňoval jako táborový lékař.

---

²⁹⁶ Jana ČECHUROVÁ, *Listy Aloise Rašína z vězení manželce a dětem*, in: *Historie a vojenství. Časopis historického ústavu Armády České republiky*, Praha, 2003, roč. 52. č. 1, s. 91.

²⁹⁷ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 215.

²⁹⁸ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, s. 215. Dopis F. J. Havelky G. Polonyimu z 2. listopadu 1916.

²⁹⁹ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, s. 159.

Svou kapacitou největší byly věznice ve Lvově, v Praze na Pankráci a Stein v Dolních Rakousích. Čeští politici byli nejčastěji vězněni nejprve ve vazební věznici, pražští na Hradčanech, a poté byli k dalšímu vyšetřování převezeni do obávané vídeňské „Věže smrti“. To je případ Cyrila Duška, ale i Václava Klofáče, který byl na Hradčanech držen nezvykle dlouhou dobu, a sice od září 1914 do března 1916. Roku 1914 bylo obnoveno i vězení Špilberk v Brně pro politicky nespolehlivé občany.³⁰⁰

V září 1914 byli pozatýkáni i další antimilitaristé. Emil Špatný a Bohuslav Vrbenský byli převezeni do Göllersdorfu v Rakousku. Do Göllersdorfu byl z vazby v Náchodě převezen i grafik František Josef Havelka, který zaznamenal vzpomínky na rakouské internační stanice a vězení dalších internovaných. Ve svých *Zápisích* pokračoval i po převozu do internačního tábora Raschale u Oberhollabrunnu. Počet vzniklých internačních stanic a problém s kapacitou jednotlivých táborů ilustruje vzpomínka Josefa Karpova, s nímž se Havelka setkal v Raschale: *„Byl jsem zatčen v Podmoklí 7. srpna 1914 a internován v dívčí škole na vlastní útraty. Dne 18. srpna převezen do Chomútova, kde nás dali 10 studentů do vězení v kasárnech; 23. srpna nás vezli v dobytčím voze do Chebu do nových pěšáckých kasáren. Dne 12. září mne pustili na svobodu v Podmoklí.. Týž den mne opět zatkli a po třídenním věznění v „Turnhalle“ opět poslali do Chebu. [...] Pak nás vezli 26. října do Drosendorfu, 2. prosince do Grossau, 13. května 1915 do Steinklammu, kde zdravotní poměry a stravování byly tak hrozné, že i inteligence se hlásila na práci, jak již jsem podotkl. 18. října zpět do Steinklammu, 14. ledna 1916 do Weyerburgu, 26. února do Mittergrabern, 26. května do Göllersdorfu a 3. června přišel jsem sem.“*³⁰¹

V Göllersdorfu byli mimo již zmiňovaných vězněni také další Češi, a sice redaktor Vlastimil Borek, redaktor Augustin Hašek, redaktor Michael Kácha či redaktor a fotograf Čeněk Körber.³⁰²

Dalším možným trestem pro politicky nespolehlivé bylo odvelení na frontu. Do boje byl vyslán například antimilitarista a poslanec říšské rady Jiří Stříbrný, přesto se i on nakonec dostal do jedné z obávaných věznic v Thalerhofu.³⁰³ Odesílání na frontu byli i vězněni v internačních táborech, majitel dolů Pero Despič zachytil na fotografii

---

³⁰⁰ Tamtéž, s. 211.

³⁰¹ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, s. 157-158.

³⁰² Tamtéž, s. 116-117.

³⁰³ Více: Libor VYKOUPILO, *Jiří Stříbrný: portrét politika*, Brno, Masarykova univerzita, 2003.

odchod na frontu redaktora Jindřicha Trnobranského.³⁰⁴ Zachycen je i odchod Vlastimila Borka na frontu.³⁰⁵ Odvelen byl nakonec i František Josef Havelka.³⁰⁶

Alois Rašín měl již před první světovou válkou s vězením zkušenosti. V devadesátých letech 19. století byl odsouzen v procesu s tzv. Omladinou a na základě rozsudku dva roky vězněn na Borech. Když byl tedy uvězněn po druhé, znal velmi dobře svá politická práva, a oproti ostatním byl v určité výhodě. Nejdříve byl umístěn na samotku ve Vídni, poté sdílel celu s Červinkou a Zamazalem.³⁰⁷ Dne 10. února 1917 byl převezen do Möllersdorfu, kde sdílel celu s Karlem Kramářem.³⁰⁸ Červinka a Zamazal byli převezeni do Komárna.³⁰⁹ Po celou dobu svého věznění se snažil prosadit respektování císařského nařízení z roku 1849 o slušném zacházení s politickými vězni, kteří podle něj měli nárok na určitá privilegia. Ve vojenských trestnicích nebyla práva politických vězňů na rozdíl od trestnic civilních respektována. A tak někteří lidé, vyšetřováni ve stejném procesu jako jiní, byli kvůli nedostatku místa umístěni do trestnic, kde jejich práva nebyla respektována.³¹⁰

Möllersdorf bylo vězení, na něž velmi těžce dopadla zásobovací krize. Do Möllersdorfu byl před Vánocemi 1916 převezen i antimilitarista Emil Špatný, své vzpomínky shrnul v Červinkově sborníku: „*Trestanci pohrabávají smetiště, hledajíce něco k snědku okusují trávu, pojídají listy a květy stromů. Ve společné vazbě chléb se ztrácí, potraviny se kradou. [...] Za prvé tři měsíce roku 1917 zemřeli 63 vězňové, do konce dubna 85 osob! [...] Od 1. ledna do konce června 1917 vymřela v Möllersdorfu třetina trestnice!*“³¹¹

Ve vídeňské „Věži smrti“ se alespoň na čas ocitla většina českých perzekuovaných politických vězňů. V době Kramářova procesu zde byli vězněni např.

---

³⁰⁴ Viz příloha. Odchod Jindřicha Trnobranského z Göllersdorfu na frontu.

³⁰⁵ Viz příloha. Odchod Vlastimila Borka z Göllersdorfu na frontu.

³⁰⁶ Více: František Josef HAVELKA, *Na italskou frontu a zpět*.

³⁰⁷ Jana ČECHUROVÁ, *Listy Aloise Rašína z vězení manželce a dětem*, s. 87-88.

³⁰⁸ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 299. První dopis Aloise Rašína manželce Karle z Möllersdorfu byl napsán 17. února 1917.

³⁰⁹ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 212.

³¹⁰ Alois RAŠÍN, *Hladomorna v Möllersdorfu*, in: Vincenc ČERVINKA (ed.), *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých literátů a novinářů*, s. 268-269.

³¹¹ Emil ŠPATNÝ, *Z Möllersdorfu*, in: Vincenc ČERVINKA (ed.), *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých literátů a novinářů*, s. 308-312.

Petr Bezruč, Viktor Dyk, Josef Svatopluk Machar, Josef Scheiner, ale i odsouzení tzv. knoflíkové aféry.³¹²

Ve Vídni byly vězněny i ženy. Před převozem do Vídně trávily určitý čas ve vyšetřovací vazbě stejně jako muži. Olga Hansová nejprve pobývala ve věznici Na Cejlu v Brně, odkud byla převezena k trestnímu soudu do Vídně. Zde se několikrát setkala i s Alicí Masarykovou. Dne 1. února 1916 byla Olga Hansová k dalšímu výkonu trestu odvezena do věznice v Neudorfu, kde sloužily řádové sestry. V Neudorfu nebyl respektován rozdíl mezi kriminálními a politickými vězenkyněmi. Panovaly zde příšerné podmínky, jednu ložnici sdílelo až šedesát trestankyň, navíc v roce 1916 se zde projevily obrovské zásobovací potíže. Maso a náhražkovou kávu dostaly vězněné jen třikrát do roka.³¹³

Hana Benešová byla s Pavlou Hájkovou poprvé zatčena 12. října 1915, tři týdny strávily v separační cele na Karlově náměstí. Dne 9. listopadu 1915 byly převezeny do Vídně, doprovázeli je další podezřelí z „knoflíkové aféry“, a sice Alice Masaryková, Aloisie Linhartová, Václav Olič, Ladislav Kunte a Gabriel Trapl. Hana Benešová byla ve Vídni umístěna do cely, kterou sdílela s dalšími politickými vězenkyněmi. Propuštěna byla společně s Pavlou Hájkovou 29. března 1916.³¹⁴

Po zahájení procesu byla Hana Benešová zatčena podruhé, nejprve byla opět držena ve vazbě na Karlově náměstí a následně došlo k převozu do Vídně. Tentokrát již nebylo dodržováno striktní rozdělení trestankyň: „*Ubytovali mne do cely č. 190. Společnost: Jos. Číž [?], podvodnice 8 let, Motl por[odní] báb[a] ze St. Pölten, Riedl nádr[ažní] krádež, Rosenleher, krádež, Mušník, zranila milence želez[nou] štanglí, Matoušek, krádež [na] nádr[aží], Sündermann, krádež, Magda Vocel, nařčena z koupě kradených blůz.*“³¹⁵ Z vězení byla Hana Benešová nečekaně propuštěna po více jak dvou měsících 30. ledna 1917 spolu s Aťou Oličovou.³¹⁶

K zatčení Alice Masarykové došlo 28. října 1915, do 12. listopadu pobývala v cele policejního ředitelství v Bartolomějské ulici v Praze a poté byla převezena do

---

³¹² Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 211-213.

³¹³ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 215.

³¹⁴ Dagmar HÁJKOVÁ – Eva KALIVODOVÁ (edd.), *Deníky Edvarda a Hany Benešových z období první světové války (1915-1918)*, s. 200.

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Tamtéž.

Vídň, kde strávila dalších osm měsíců ve vyšetřovací vazbě.³¹⁷ Za tuto dobu poznala spoustu dalších vězňených žen, nejvýraznější postavou, s níž Masaryková udržovala korespondenci i po svém propuštění, byla Rela Kotíková. Po propuštění Masarykové došlo v srpnu 1916 k převozu Kotíkové do Neudorfu, kde ale strávila pouze měsíc. K dalšímu výkonu trestu byla umístěna do ženské trestnice v Řepích.³¹⁸

Věznic a internačních táborů bylo na území Rakousko-Uherska mnohem více. Jak se během první světové války ukázalo, vězeňský systém v mnoha ohledech selhal. Kapacity věznic nestačily velkému počtu nově příchozích, a tak musely být rozšířeny o internační stanice a zajatecké tábory pro cizince. Věznění byli často pouze ve vyšetřovací vazbě a kvůli neustálému odkládání líčení došlo k propuštění těchto osob dříve, než byl zahájen proces. Pokud se jednalo o internovaného muže, byla situace často řešena jeho odesláním na frontu. V některých věznicích nebyl brán v potaz rozdíl mezi politickými a kriminálními vězni, a tak byli věznění ve společných celách. Velké problémy působila také zásobovací krize, což byl problém, s nímž se potýkala celá monarchie.

---

³¹⁷ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 230.

³¹⁸ Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, s. 216.

6. Vězeňská zkušenost 1914-1917

Následující kapitola je věnována analýze vězeňské korespondence Cyrila Duška, který byl během první světové války dvakrát vězněn. Nejprve jako odpovědný redaktor *Času*, podruhé v souvislosti se svou činností v domácím odboji v tzv. knoflíkové aféře. Duškova vězeňská korespondence bude doplněna další dochovanou vězeňskou korespondencí a prameny memoárového charakteru.

6.1 První dojmy z „kriminálu“

Zostřená perzekuční opatření v monarchii na začátku války byla Duškovi jako odpovědnému redaktorovi *Času* dobře známá, stejně jako předběžná cenzura tisku, která měla předcházet konfiskacím. Předložený text byl tedy výsledkem autocenzurní opatrnosti a vlastenecké odvahy autora a odpovědného redaktora. Redaktoři pročesky orientovaných tisků byli neustále v potencionálním nebezpečí, protože cenzurní opatření postrádala jasná obsahová měřítko, podle nichž by se mohli orientovat.³¹⁹ Jan Herben si 18. září 1914 poznamenal v deníku výrok státního zástupce Franze Sandmanna: „*Já se nedivím, že páni redaktoři nevědí, co se smí psát; my nevíme, co se má konfiskovat.*“³²⁰ Jasnější kritéria byla stanovena 25. listopadu 1914 a měla podpořit směrnici ze 17. listopadu, která cenzorům nařizovala „podporu patriotického tisku v duchu rakouského vlastenectví“.³²¹ Dva dny po vydání nových cenzurních kritérií byl Dušek vzat do vazby.

První dopis z hradčanské vazební věznice manželce Pavle Dušek napsal v pondělí 30. listopadu 1914 a seznámil ji se základními pravidly věznice na Hradčanech, zejména s nemožností návštěv v budově věznice, možné bylo pouze

---

³¹⁹ Michal CHARYPAR, *V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu*, s. 548-549.

³²⁰ Cit. dle: Michal CHARYPAR, *V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu*, s. 548-549. Viz Jan HERBEN, *Knihy vzpomínek*, s. 464.

³²¹ Michal CHARYPAR, *V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu*, s. 549.

domluvit rozmluvu před vyšetřujícím soudcem. Upozornil manželku také na cenzurování dopisů.³²²

První dopisy z vězení jsou typické seznamem požadavků vězněného, který až na místě zjistil, které věci jsou dovolené a které nikoliv. K Duškovu prvnímu zatčení došlo v době, kdy ještě zásobovací situace nebyla tak špatná jako v dalších letech války, proto ze začátku využíval privilegií politického vězně a možnosti nechat si určité věci dodávat svými příbuznými. „*K jídlu mně můžete dodávat denně cokoli a k pití buď 1 litr piva, nebo 1 litr vína. Ale prosím, neposílejte z toho ted' nic, piši Kasalickým,*³²³ *co potřebuji, [...]. Vám jen zbude to zaplatit. „Pražské Noviny“ nepředplácejte, objedám si je buď přímo odtud, nebo od Kasalických.*“³²⁴

Alois Rašín svým zatčením 12. července 1915 také nebyl překvapen.³²⁵ Stihl na manželku Karlu převést majetek, aby v případě zatčení nedošlo k jeho ztrátě. Přemysla Šámala pověřil správou domu a prací v jeho advokátní kanceláři. Tím bylo umožněno, aby Šámala mohl Rašína ve vězení navštěvovat.³²⁶ Rašín měl již s vězněním zkušenosti z procesu s tzv. Omladinou, takže s chodem vězeňského systému byl velmi dobře seznámen, stejně dobře znal i práva politických vězňů. První dopis manželce Karle napsal po svém příjezdu do Vídně ve středu 14. července 1915. Jeho požadavky byly formulovány jasně: „[...] *polštář, prostěradla (na slamník a pod deku) asi 6 kusů, ručníky, ubrousky, lehké trepy měkké, ale ne teplé, abych mohl nohám pohovět, ještě jedny šaty, abych mohl dáti tyto vyčistit, kartáč na boty a na šaty, malé zrcátko. Žíněnky zatím nepotřebuji, spí se mi na slamníku dobře. Také černý a žlutý krém na boty.*“³²⁷

Již v prvním dopise také začal dovedně předstírat cukrovku, což s ním předstírali po celou dobu jeho uvěznění lékaři i manželka a dokázal si tím zajistit i další privilegia. „*Dietu sice držím, ale je to při vídeňské kuchyni velmi těžké, je to samá zaprážka i při*

---

³²² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 30. listopadu 1914, sig. 30 b.

³²³ Eduard Kasalický byl tchánem Cyrila Merhouta (nevlastního synovce Cyrila Duška), měl obchod v Praze na Pohořelci, z něhož posílali Cyrilu Duškovi do vězení jídlo, cigarety a další věci.

³²⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 30. listopadu 1914, sig. 30 b.

³²⁵ Alois RAŠÍN, *Paměti Dr. Aloise Rašína/ Z otcových zápisků sestavil Ladislav Rašín*, s. 9.

³²⁶ Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, Praha, Argo, 1997, s. 33.

³²⁷ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 15, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 14. července 1915. Při citování z Rašínových editovaných dopisů byla zachována gramatická forma, která se v některých případech neshoduje se současnými normami.

zeleninách. Diagnosa poslední byla trochu lepší. Analysu poslední moči dosud nemám, stav se u Dra Ammerlinga, zdali ji tam poslal.“³²⁸

Přestože i další podezřelí rakouské justici své možné uvěznění většinou očekávali, tak jejich první střet s vězeňskou realitou byl zaznamenán v prvním dopise velmi negativně. Alois Václav Prágr jako významný sokolský představitel byl nejdříve sledován a na jaře 1917 zatčen. V pamětním spise připouští, že věděl o akcích zaměřených proti Sokolům,³²⁹ jeho první dopis z vězení, ale svědčí o tom, že si do poslední chvíle nepřipustil, že by se protisokolské perzekuce mohly dotknout i jeho samotného. „*Nikdy ve svém životě neočekával jsem něco podobného. Doufám proto, že prokázáno bude moje správné jednání, které nikomu neublížilo. [...] (pláči).*“³³⁰

Oproti Prágrovi Rašín odmítl dát najevo jakékoliv emoce: „*V citech, moje zlato, se rozplývat nebudu. Čtou to jiní a je to naše a jen naše.*“³³¹

Duškovu druhé zatčení se odehrálo na podzim 1915. Do jaké míry jej v tomto případě očekával, nelze říci, protože odhalení „knoflíkové aféry“ bylo v podstatě náhodné. Nicméně jeho první dopis z druhého zatčení je napsán celkem smířlivým tónem, roli jistě sehrála i zkušenost s první vazbou, byť trvala jen dva měsíce. „*Milá Pavlo, zas už tedy začínají dopisy z Loretánské uličky. A zase to budou soupisy dovolených požadavků, od nichž tu záleží všechen život. Jsem opět na čísle 33, kde jsem loni trávil Vánoce a Nový rok. Nalezl jsem tu z části staré známé, z části nové lidi, o nichž bližší podrobnosti, tuším se nesměji psát. Byl jsem také zde první den a noc v samovazbě, ale už nepoměrně příjemněji než před rokem. Druhý den po výsledku jsem k večeru přišel na 33., uvítán radostně a srdečně.*“³³²

Z hradčanské vazební věznice byl záhy převezen do Vídně, další dopis je tedy psán až 7. listopadu 1915, kdy byl Dušek už po prvním výsledku, takže mu bylo umožněno napsat rodině. Jeho převozem do hlavního města monarchie se zkomplikovaly návštěvy rodiny i dodávky potravin, oblečení, knih a dalších věcí, na něž

---

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Alois Václav PRÁGR, *V objetí rakouské spravedlnosti*, s. 236-238.

³³⁰ ATVS, fond Alois Václav Prágr, k. č. 14, dopis Aloise Václava Prágra manželce Anně, bez data, sig. 982.

³³¹ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 16, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 14. července 1915.

³³² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 25. října 1915, sig. 30 c.

byl v Praze zvyklý v poměrně velkém množství mimo jiné díky blízkosti obchodu Eduarda Kasalického na Pohorelci.

6.2 Možnosti korespondence

O možnostech korespondence z vězení se lze dočíst v domácích řádech věznic. Podle domácího řádu pražské věznice, tak mohli trestanci podle svého zařazení napsat jeden dopis buď jednou za dva měsíce, jednou za šest neděl, nebo jednou za měsíc.³³³ V Předpisech vojenské trestnice ve Vídni uložených v Rašínově fondu Archivu Národního muzea § 28 *Empfang und Absendung von Briefen. Besuche. Verkehr mit dem Verteidiger* úplně chybí. Nicméně v domácích řádech je pojednáváno o přijímání a odesílání korespondence běžných trestanců a nikoliv politických vězňů, kteří byli i v tomto ohledu zvýhodněni. Záleželo na možnostech konkrétní věznice a na postavení vězně.

Alois Rašín a Karel Kramář měli díky svému společenskému postavení a sledovanosti procesu výsady v psaní dopisů i přijímání telegramů. Rašín tak nebyl omezen a mohl psát dopisy zvláště manželce a dětem a zároveň i přátelům. Při sledování dat v dopisech nelze najít žádnou „povinnou posloupnost“ v jejich psaní. Systém si Rašín postupně vytvářel sám. Vzhledem k častému pozdnímu doručování a cenzuře si sám určoval dny, kdy mu mají z domova psát a kdy komu psal on, což se ale postupně měnilo. Stejně jako s doručováním dopisů, byl problém i s doručováním zásilek. „*Tvůj dopis z pondělka nemám dosud. [...] Stran zásilky Grahamova chleba a karlovarských sucharů, která byla vrácena, oznámil jsem to štábnímu profousovi, který to vyšetří. Říká, že vrací se jen ovoce, maso a zkáze podléhající jídlo.*“³³⁴

Rašínova preciznost a pragmatičnost se projevila i při vytváření vlastního korespondenčního systému. „*Píšu pravidelně v úterý a v pátek*“³³⁵ I přes vzdálenost mezi ním a jeho rodinou neopomněl ve svých dopisech vždy vytknout, pokud náhodou dostal nedatovaný dopis: „*Moje milá bero. Za tvůj dopis bez data díky. Také dopis od*

---

³³³ *Domácí řád pro c. k. mužskou trestnici v Praze*, s. 15.

³³⁴ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 26, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 20. srpna 1915.

³³⁵ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 146, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 27. dubna 1916.

chlapců bez data jsem dostal. Všecko bez data. Jinak je dopis psán pěkně, čitelně, je vidět, že si tatíčka vážíš a dopis neodbyváš, že víš, co je slušnost.“³³⁶ V téměř každém jeho listě lze najít zhodnocení odeslané i přijaté korespondence, které jemu i pisatelům pomáhalo v orientaci v nedoručené nebo opožděné poště.

Apel na psaní data lze najít i v dopisech Alice Masaryková matce Charlottě: „*Piš na své dopisy vždy datum. Tvé dopisy mi udělají vždy velkou radost. Ty víš, že nejraději chci vždy přesně vědět, jak se Ti vede, podávej mi tedy o svém zdraví vždy jen přesné zprávy.*“³³⁷ Uvádět na dopisy datum často zapomínala i Alice, zvláště ve dnech, kdy byla ve špatném psychickém rozpoložení.

Dušek jako další „řadoví“ političtí vězni se ve většině případů musel podřídit daným omezením. Na Hradčanech nebyl omezen určitým počtem dopisů za týden, ani nebyl určen den, kdy se mohly dopisy psát, což je patrné z dat uváděných v jednotlivých listech. Navíc byly možné návštěvy u divisního soudu. Stejně jako později ve Vídni se i zde setkal s problémem odesílání pošty, a pro lepší orientaci v korespondenci začal dopisy číslovat. První tři dopisy z Vídně jsou číslovány také, ty další byly očíslovány pravděpodobně zpětně obyčejnou tužkou buď samotným Duškem, nebo Hermínou Duškovou, která pořádala Duškovu pozůstalost. Dopsaná čísla s daty uvedenými na dopisech se shodují pouze pro rok 1915, některé dopisy pro rok 1916 úplně chybí, jiné jsou neočíslované. Ve druhé polovině roku 1916 Dušek několikrát poslal i několik dopisů najednou.

Z Vídně směl psát pravidelně v neděli pod dozorem některého z příslušných orgánů, a skutečně až na několik výjimek je většina dopisů psána v neděli.³³⁸ Spolu s ním psali i další věznění, s jejichž chováním se jen těžko srovnával: „... *směji se sám sobě, ale vím, že tím smíchem vnitřním nemohu potlačit vztek, docela obyčejný vztek na tu Schlamperei*“³³⁹ *stejně jako na jednoho polského žida, který píše proti mně svůj dopis,*

---

³³⁶ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 111, dopis Aloise Rašína dceři Ludmile ze dne 10. března 1916.

³³⁷ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 20, dopis Alice Masaryková matce Charlottě ze dne 19. prosince 1915.

³³⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopisy Cyrila Duška manželce Pavle, sig. 30 c. Srov. Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, s. 60.

³³⁹ Schlamperei – šlendrián.

ale poposmrkává příšerně, protože patrně v Haliči kapesníků se nenosí, a druhého, který vedle mne požívá marmeládu s chlebem a mlaská tak, že mi to rve nervy.“³⁴⁰

Obavu ze změny korespondenčního systému vyjádřil po svém odsouzení k deseti měsícům těžkého žaláře 30. ledna 1916: „*Snad také nastane konec s dopisováním, odsouzení k těžkému žaláři nemají právo psát ani dopisy přijímat; jen výjimečně, snad jednou měsíčně.*“³⁴¹ K určitému omezení korespondence skutečně došlo po Duškovu přestěhování do rossavských kasáren, kam byl umístěn 27. května 1916 a kde měl odpykat trest. Dopisy byly už od března do konce srpna 1916 psány nárazově a nepravidelně, průměrně tak jednou za čtrnáct dní. Největší prodleva mezi jednotlivými odeslanými listy byla od 18. června 1916 do 6. srpna 1916. Což ale může být způsobeno i cenzurou celých dopisů, nejen úplným zákazem korespondence. Na rozdíl od těch předcházejících byly psány v němčině. V druhé polovině srpna 1916 byl Dušek opět přestěhován zpět do garnizonního vězení, takže začal psát zase česky a pravidelně. K dalšímu stěhování Duška došlo na začátku prosince 1916, dopisy v rozmezí od 10. prosince 1916 do 14. ledna 1917 se opět objevují pouze německy psané listy.

Viktor Dyk po převozu do Vídně psal rodině také většinou v neděli: „*Moje drahá maminko, dostali jste psaní ode mne? Píšu každou neděli. Dnes v sobotu, že je svátek.*“³⁴²

Dny určené pro psaní měla i Alice Masaryková a její spoluvězeňkyně. Tzv. „schreibtag“ byl dvakrát týdně v úterý a v pátek, kdy jim byl do cely přinesen papír a inkoust a pod dohledem směly napsat dopisy rodinám.³⁴³ V květnu 1916 dostala Alice od cenzora povolení psát víc dopisů za týden.³⁴⁴

Rašín vyjádřil obavu nad omezením korespondence po změně rozsudku dne 8. ledna 1917: „*Jako vězeň I. třídy smím psátí já Tobě jen jednou měsíčně, vyjímaje*

---

³⁴⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 28. října 1916, sig. 30 c.

³⁴¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 30. ledna 1916, sig. 30 c.

³⁴² LA PNP, fond Viktor Dyk, dopis Viktora Dyka matce ze dne 6. ledna 1917, sig. I 7 157.

³⁴³ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, Kriminál. Válečné vzpomínky Alice Masarykové, s. 217.

³⁴⁴ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 130, dopis Alice Masarykové matce Charlottě ze dne 8. května 1916.

*případy nutné, plynoucí z mého povolání a péče o majetkové a jiné poměry.*³⁴⁵ Další dopisy však napsal 13. ledna, 25. ledna a 28. ledna, tedy v mnohem kratším časovém horizontu. Nejděší odmlkou tak zůstala doba před vynesemím prvního rozsudku, poslední dopis v květnu 1916 napsal osmého a první v červnu až sedmého po přestěhování do společné cely s Červinkou a Zamazalem.³⁴⁶

Problém s nedocházejícími dopisy a zásilkami se týkal privilegovaných i řadových vězňů. „*Drahá Pavlo, už třetí neděle uplyvá a já stále nemám žádných zpráv ani zásilky a jak se obávám, i Vy jste beze zpráv ode mne.*“³⁴⁷ Rašín se také často podivoval nad „kvalitou“ systému: „*Dnes jsem dostal 9 dopisů najednou. Tvůj z 20., Lidčin z 18., Mítěnkův z 22., Jarkův z 20., Madlin z 21., Josefův a Josefových děvčat z 19., z kanceláře z 21. Je vskutku podivuhodné, jak to chodí.*“³⁴⁸

Korespondence podléhala cenzuře stejně jako zasílané knihy. Narůstající počet vězňů znamenal nárůst práce pro cenzory a jedním z důvodů dlouhé čekací lhůty na dopis byla kontrola jeho obsahu cenzorem. Dušek tak byl první dva měsíce ve Vídni bez kontaktu s domovem i bez požadovaných věcí.

Jako politický vězeň, který navíc trpěl tuberkulózou, měl oproti běžným nepolitickým trestancům privilegia v oblasti stravování. Mohl kupovat potraviny jako chléb, máslo, slaninu, marmeládu či kondenzované mléko na základě lékařského doporučení.³⁴⁹ Nákup těchto potravin byl často komplikován opožděnou zásilkou peněz. Pokud nedorazily peníze, byl Dušek odkázán na denní přiděl potravin. „*Chleba my civilisté dostáváme jen malou porci (1/8 komisárku), jinak nic.*“³⁵⁰

Zasílání potravin z domova bylo možné na Hradčanech. Ve Vídni to muselo být předem oznámeno, vzhledem ke zpoždování zásilek se však doporučovalo posílat jen jídlo delší trvanlivosti. Dostávat jídlo prostřednictvím zásilek nebylo umožněno ani

---

³⁴⁵ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 288, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 8. ledna 1917.

³⁴⁶ ANM, fond Alois Rašín, k. č. 22, dopisy Aloise Rašína manželce Karle ze dnů 8. května a 7. června 1916, sig. 1129.

³⁴⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 21. listopadu 1915, sig. 30 c.

³⁴⁸ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 146, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 27. dubna 1916.

³⁴⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 21. listopadu 1915, sig. 30 c.

³⁵⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 14. listopadu 1915, sig. 30 c.

Alici Masarykové.³⁵¹ Dušek se o nemožnosti zásilek jídla z domova dozvěděl až po upozornění některého z přítomných. Svědčí o tom třetí dopis adresovaný manželce, kde vyjmenoval jídlo, které mu měla Pavla poslat, ještě před odesláním ale všechny požadavky týkající se jídla škrtl a nadepsal nad tento odstavec, že žádné jídlo z domova nesmí být dodáváno.³⁵² O povolené výjimce na Vánoce 1915 psal manželce v dopise z 20. prosince 1915.³⁵³ Vzhledem k pozdnímu oznámení se dopis k Pavle Duškové nedostal včas, takže žádnou zásilku jídla poslat nemohla. Nicméně informace o povolených dodávkách jídla se dostala k bývalému vídeňskému korespondentovi Času Bedřichu Hlaváčovi, který zásilku jídla pro Duška opatřil.³⁵⁴

Po delším vězeňském pobytu se Duškovi začala zhoršovat tuberkulóza, takže mu byl z domova dodáván sirup Famel, který mu měl pomoci ulevit při dýchacích potížích a tuberkulózním kašli. I dodávky Famelu měly často zpoždění, stávalo se také, že zásilka nedošla v původním neporušeném stavu. „*Drahá Pavlo, dnes ráno dostal jsem Sirupus, 3 lahve neporušené, díky bohu! Už jsem měl obavu, že zas do toho něco přišlo a že jej nedostanu včas.*“³⁵⁵

O zlepšení systému cenzurování a hlavně dodávání dopisů, popřípadě zásilek nemůže být řeč ani na začátku roku 1917. „*Celý týden čekal jsem zásilku od Tebe – ovšem marně, takže došlo k vyčerpání mých nejposlednějších zásob. O dopise ani nemluvě. [...] Já píšu každou neděli – což se polovina mých dopisů ztrácí? To nevěřím. A já tě prosil o korr. lístek, když dostaneš dopis, abych měl aspoň evidenci, co se s mými dopisy děje.*“³⁵⁶ Výčitka, že manželka nebyla schopna poslat korespondenční lístek, že obdržela dopis, mohla být někdy oprávněná, většina dopisů obsahuje razítko s podpisem cenzora s datem následujícího dne po napsání listu, nicméně stalo se i, že ve chvíli, kdy Dušek posílal už druhý dopis na stejné téma, nemusel být zcenzurován ani dopis první.

---

³⁵¹ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 36, dopis Alice Masarykové matce Charlottě ze dne 11. ledna 1916.

³⁵² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 21. listopadu 1915, sig. 30 c.

³⁵³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. prosince 1915, sig. 30 c.

³⁵⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 25. prosince 1915, sig. 30 c.

³⁵⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 10. září 1916, sig. 30 c.

³⁵⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 28. ledna 1917, sig. 30 c.

Zdánlivě malicherně může působit nedostatek papírů na psaní dopisů, který samozřejmě souvisel se zásobovací krizí na věci základní potřeby, ale také s opožděním zásilek peněz z domova. Trestanec si v těchto případech musel stanovit priority. Ve snaze urychlit řešení záležitostí vlastního procesu tak muselo psaní rodině počkat. Problém s nedostatkem papíru řešili Alice Masaryková³⁵⁷ i Cyril Dušek.

Dušek se s tímto problémem setkal na začátku roku 1916, kdy musel shánět obhájce, jelikož Václav Bouček, ani Eduard Koerner jej zastupovat nemohli a obhájce ex offio odmítl, musel tedy narychlo sehnat jiného obhájce. S řešením situace mu pomohl Otakar Krouský.³⁵⁸ „*Drahá Pavlo, minulou neděli jsem nepsal, protože jsem spotřeboval papíry na dopisy dru Zeifartovi a Krouskému. [...] Zlatý dr Krouský i Zeifart! Jediní lidé, na něž se člověk vskutku může spolehnout.*“³⁵⁹ Výsledkem prvního odsouzení bylo deset měsíců těžkého žaláře, z toho každý měsíc jeden den v temnici, bez jídla a bez slavníku, počítat se měla i vazba z předcházejícího roku.³⁶⁰

6.3 Čeština a němčina v dopisech

Dopisy psané českými intelektuály z vězení první světové války jsou dochovány v českém či německém jazyce, svou roli při výběru jazyka hrálo primárně místo, kde se daná věznice nachází a jazyková vybavenost cenzorů.

Z Duškovy odeslané vězeňské korespondence je z obou jeho vazeb dochováno osmdesát sedm dopisů, z nich je v německém jazyce psáno dvacet jedna dopisů, nikoliv však nárazově. První německy psané dopisy jsou psány z Vídně v období od 12. března 1916 do 15. srpna 1916, další pak od 10. prosince 1916 do 14. ledna 1917. Dušek měl podle všeho s němčinou zpočátku problém, po manželce se několik týdnů po svém příjezdu do Vídně dožadoval konverzační učebnice němčiny, ani po válce jako začínající diplomat neuvedl němčinu jako jazyk, kterým je schopen hovořit, což je po

---

³⁵⁷ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 30, dopis Alice Masarykové matce Charlottě ze dne 3. ledna 1916.

³⁵⁸ Duškovým obhájcem se stal dr. Fasser z Vídně, častěji Dušek komunikoval s jeho jednatelem Zdenkem Zeifartem.

³⁵⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 9. ledna 1916, sig. 30 c.

³⁶⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 30. ledna 1916, sig. 30 c.

dvou letech ve Vídni celkem paradox.³⁶¹ Přesto však 12. března 1916 napsal manželce Pavle první dopis v německém jazyce, v čemž pak pokračoval i po přestěhování do rossavských kasáren. Důvodem nebyl příkaz psát v němčině, ale snaha Duška o zrychlení cenzury korespondence.³⁶² Po návratu zpět k vojenskému soudu zase začal psát v českém jazyce. Manželku o pomalejší cenzuře informoval i před svým dalším přesunem v prosinci 1916: „*Piš mi tudíž zase na starou adresu Tigergasse 11 (H. D' Frank) a počítej s tím, že censura na nāvladnictví netrvá 24 hodin jako u soudu, nýbrž týden až dva.*“³⁶³

S přihlédnutím k rychlejší cenzuře německy psaných dopisů je v případě Alice Masarykové většina dopisů psána v německém jazyce, pouze několik jich je psáno česky a několik anglicky.³⁶⁴

Viktor Dyk jazyk psaní svých dopisů podřídil místu vazby, dokud byl tedy držen v Praze, psal česky, nicméně i na několika jeho dopisech psaných v Praze lze najít i stejnou rukou psaný německý překlad. Po převozu do Vídně se objevují německy psané dopisy, někdy doplněné o Dykem psaný, ne vždy kompletní, český překlad, který však mohl cenzorům usnadnit práci.³⁶⁵

Výhradně česky psaná přijatá korespondence od Václava Klofáče, Vincence Červinky, Karla Kramáře a Aloise Rašina z let 1914-1917 se nachází ve fondu Zdeňka Václava Tobolky, který do vězení dodával knihy Aloisi Rašinovi.³⁶⁶ I dopisy Rašina manželce a dětem jsou psány v českém jazyce, a přesto je uvedené datum cenzury většinou z následujícího dne.³⁶⁷

6.4 Cenzura

Srovnání cenzury dopisů vězňených za druhé světové války s možnostmi, a všeobecně podmínkami pro žití, které měli političtí trestanci na sklonku habsburské

---

³⁶¹ AMZV, osobní spis Cyril Dušek, s. 1.

³⁶² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 12. března 1916, sig. 30 c.

³⁶³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 3. prosince 1916, sig. 30 c.

³⁶⁴ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 231.

³⁶⁵ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopisy z vězení, sig. I 7 157.

³⁶⁶ LA PNP, fond Zdeňk Václav Tobolka, přijatá korespondence z let 1914-1917.

³⁶⁷ Na velké části dopisů je pouze cenzorův podpis bez data cenzury.

monarchie, není příliš adekvátní. Zajímavé je ovšem srovnání jejich korespondenčních možností s politickými vězni komunistické éry z přelomu čtyřicátých a padesátých let v Československu.

Ač je zde patrný čtyřicetiletý rozdíl, tak je nutné zdůraznit, že političtí vězni za první světové války měli mnohem širší korespondenční možnosti, ať už z hlediska přijímání a odesílání dopisů či z hlediska jejich cenzury. Cenzuře vězeňské korespondence v Československu v letech 1948-1955 se věnovala Petra Čáslavová.³⁶⁸

V této době bylo právě na politické vězně nahlíženo jako na největší možné škůdce, a proto byla cenzura jejich korespondence prováděna velmi přísně. Protistátně smýšlející směli napsat a přijmout pouze jeden dopis za dva měsíce, spolupracující pak jeden za čtrnáct dní. Dopis mohl být adresován výhradně rodinným příslušníkům, musel být psát čitelně a kvůli urychlení cenzury směl mít maximálně dvě strany. Cenzura dopisu neměla trvat déle než deset dní.³⁶⁹

Ve světle tohoto výkladu působí systém vězeňské korespondence za první světové války až velkoryse. Protistátní političtí vězni měli oproti běžným trestancům spoustu privilegií. Řadoví političtí vězni mohli psát jednou týdně a záleželo na nich, komu bude dopis adresován. Obvinění v největším velezrádném procesu, tedy potenciálně nejvíce nebezpeční, Alois Rašín i Karel Kramář, mohli až do vynesení rozsudku korespondovat v podstatě dle libosti, s kýmkoliv chtěli. I cenzura ve válečných vězeních měla většinou kratšího trvání, než jak tomu bylo na přelomu čtyřicátých a padesátých let.

V polovině dvacátého století bylo také zakázáno spolu s dopisy posílat fotografie, známky a peníze,³⁷⁰ což bylo v době první světové války naprosto běžné. Peníze ulehčovaly věznicím zásobování politicky trestaných, což samozřejmě souviselo i s prohlubující se zásobovací krizí. V dochovaných dopisech se lze setkat i se splněnými žádostmi o zaslání fotografií. Dne 30. září napsal Alois Rašín synovi Ladislavovi: „*Fotografie je dobrá a způsob zasílání vymyšlen dobře. Pokračuj. Vyfotografuj mi také strýčka Viktora, Milču a tetičku Viktorovu, abych měl celou*

---

³⁶⁸ Petra ČÁSLAVOVÁ, *Cenzura vězeňské korespondence v Československu v letech 1948-1955*, in: Jiří HRABAL (ed.), *Cenzura v literatuře a umění střední Evropy*, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 186-204.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 186-194.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 194.

*rodinu. Babičku také udělej, nebo vykopíruj písečkou, jak s matinkou čistí houby.*³⁷¹ Rodinné fotografie zaslala i Charlotta Masaryková dceři Alici. Pohlednice, rodinné fotografie a i manželčiny obrazy měl ve společné cele vystavené i Dušek.³⁷²

V letech 1948-1955 byla i kritéria cenzury velmi přísná. Nesměla se objevit žádná kritika poměrů, informace o ostatních věznicích ani o stavu vyšetřování. Bez rizika zůstaly jen ryze soukromé záležitosti, okruh témat byl tak velmi zúžen, věznění tedy neustále řešili problém, o čem mají vlastně psát. Bylo také zakázáno citovat z knih, psát verše, užívat cizí slova a malovat obrázky. Právě verše a citace byly potencionálním nositelem skrytého významu, který cenzori nemuseli odhalit.³⁷³

I během první světové války existovala témata, o nichž se nesmělo psát. K zakázaným tématům patřilo řešení vojenské či politické situace,³⁷⁴ vzhledem k minimální informovanosti vězňů však většinou neměli čím přispět, dále samozřejmě kritika vězeňských poměrů, urážky Majestátu či psaní o velezrádcích. Žádný oficiální seznam zakázaných témat však pravděpodobně neexistoval a záleželo na svědomí autora, co si dovolí do dopisu napsat. Sdělované informace filtroval spíše autor, než cenzor. Běžné cenzuře tedy předcházela autocenzura. Její prvky lze najít i v jednotlivých dopisech. „*Nalezl jsem tu z části staré známé, z části nové lidi, o nichž bližší podrobnosti tuším, se nesmějí psát.*“³⁷⁵

Byl to ale právě Dušek, který jednotlivé charaktery a příběhy spoluvězňů vykreslil v jednom z posledních dopisů ze své předcházející vazby. „*Utekl voják a utekl z einzla restu, když ho posti vedli s jinými. Jmenuje se Špírek, nemá šarži. [...] Chudák Špírek. Utíkal pěšky podle trati z Prahy za milou. – Někde u Zdic ho chytil četník a tak od Vánoc seděl v einzlu se španglemi do dneška, kdy ho odvedli k marschkompanii, která dnes nebo zítra jede na bojiště. Souzen a trestán prý bude, až se vrátí. Od Vánoc ho z einzlu nepustili ani na dvůr – až dnes ho eskorta odvedla.*“³⁷⁶ Po převozu do Vídně se také nezdržel o svých spoluvěznicích psát. „*Lito je mi, že odtud odešel jeden Polák.*

---

³⁷¹ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 40, dopis Aloise Rašína synovi Ladislavovi ze dne 30. září 1915.

³⁷² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 17. října 1916, sig. 30 c.

³⁷³ Petra ČÁSLAVOVÁ, *Cenzura vězeňské korespondence v Československu v letech 1948-1955*, s. 194-195.

³⁷⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 27. února 1916, sig. 30 c.

³⁷⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 25. října 1915, sig. 30 c.

³⁷⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 24. ledna 1915, sig. 30 b.

*Adam Koziel, s nímž jsem se spřátelil. Rukoval zas ke své švadroně a byl velice rád.*³⁷⁷ Charaktery a životní osudy spoluvězňů vykresloval i dále, všechny tyto dopisy přešly přes cenzora a k žádným zásahům do textu nedošlo.

Výše zmínění spoluvězni Duška z dnešního pohledu působí jako politicky marginální osoby. Nicméně Alois Rašín se o svých sledovanějších spoluvěznicích ve svých dopisech rozepisoval také: „*Zamazal je nešťastný, že nemohl býti na installaci nového olomouckého arcibiskupa, jinak řídí zpěv český při katolické mši, rozepisuje církevní písně a chodí vytrvale k lékařským visitám, stále ho někde něco bolí a je nešťastný, když ho nikde nic nebolí půl hodiny. Jinak přerovnává svoje škatule a čte rozsudek a je velmi pyšný na to, za jakého inteligentního člověka je tam prohlášen.*“³⁷⁸

Alice Masaryková zase svého otce, ač byl v této době prohlášeným velezrádce, neopomněla zmínit v dopisech osamocené matce. V korespondenci Alice Masarykové převažuje snaha psát spíše o povznášejících věcech jako je literatura, chystané výstavy, či umění. Velmi často se obrací k potřebám matky a vzpomíná na zesnulého bratra Herberta.³⁷⁹ Vzhledem k jednotvárnosti vězeňského života i ona matce představila své spoluvězeňkyně, ačkoliv nezminila konkrétní jména: „*Jednu dívku bych Ti chtěla představit.*³⁸⁰ *Je svým způsobem dokonalá. Je to hudební bytost, vycitňuje druhého člověka. [...] Ačkoliv má velice těžký trest, je vždy potěšena, jen večer stává někdy u zástěny bledá a pozoruje třpytící se hvězdu, která je daleko, tak čistá, tak přívětivá. [...] Národ, který má takové dívky, má v sobě cosi dobrého, zdravého. [...] Malá Polka se pokouší pochopit pojem skloňování a má trochu úspěch. Východní Frisanka popisuje někdy Severní moře a lid, který je mi svou prasilou sympatický.*“³⁸¹

Dušek si byl vědom, že by v dopisech neměly být kritizovány ani podmínky, v jakých trestanci žijí. Denní pořádek v podrobné časové posloupnosti manželce popisoval často, ale obtížím, které přinášel život ve společné cele s dalšími trestanci, se většinou vyhýbal. Mimo obavy z možného zabavení dopisu pravděpodobně nechtěl

---

³⁷⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 5. prosince 1915, sig. 30 c.

³⁷⁸ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 40, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 11. července 1916.

³⁷⁹ Herbert Masaryk zemřel v roce 1915 na skrvnitý tyfus, kterým se nakazil od haličských uprchlíků.

³⁸⁰ Rela Kotíková.

³⁸¹ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 104-105, dopis Alice Masaryková matce Charlottě ze dne 11. dubna 1916.

zarmoutit rodinu podrobným popisem nedůstojné každodennosti, v níž se nacházel. Po naléhání manželky se o tom v dlouhém dopise „k ročnímu jubileu ve vězení“ přeci jen rozepsal. Pozoruhodný je rozpor v první větě, v níž píše, že kritika poměrů je nepřípustná, přitom je velká část dopisu namířena právě proti podmínkám, v nichž věznění žijí, dokonce se v tomto dopise objevuje i kritika dozorců: „*Zajímáš se o můj každodenní život zde. Víím to dávno, jenže je tak těžko psát něco z té pustoty; z části by to byly věci, které nejsou přípustny (kritika poměrů), z části jsou to zážitky a poznatky, jež sám si teprve budu muset zpracovat, až nabudu většího odstupu od této přítomnosti a užřím ji před sebou jako celek, [...] přece jen mně se tak z duše přičí a protiví tzv. mučednictví, zejména politické, že se nemohu dostat k tomu líčit Ti podrobně celou tu roční útrapu evropského člověka, který najednou spí na zemi na slamníku, také týdny i měsíce se nekoupe, prádla nemění, vidličce, noži a talíři už zcela odykl, své všechny pohyby a každý krok kamkoli musí konat jen na komando a „mit Bedeckung,“³⁸² hladoví-li, hladoví, žízni-li, žízni – i vlastní sklenici mít je zakázáno -, na každém kroku je pozorován a pod dohledem, nota bene všeho druhu lidmi, kteří (většinou) jsou jistě velmi řádní lidé a otcové rodin, ale zde „ve službě“ domnívají se vyhovovat předpisům, když křičí a nařizují věci, za něž by se (za způsob, jakým to požadují) styděli před vlastními dětmi nebo ženou. Jde to často až do komičnosti.“³⁸³ I tento dopis prošel cenzurou bez jakéhokoliv zásahu, navíc k němu Dušek připojil ještě další dva ze dnů 15. a 17. října 1916 a dopis z 11. října 1916 zakončil větami: „*Mnoho pozdravů všem a díky za poslední dopis. Mám v tomto týdnu štěstí s dopisy.*“³⁸⁴*

Politici vězni přes korespondenci běžně řešili i záležitosti týkající se jejich vlastního procesu, mimo již zmíněného shánění advokáta se jednalo především o dodávky knih, které měli pomoci při psaní obhajoby a podkladů pro advokáty. Dušek se tak spoustu týdnů dožadoval *Německé školy-hovorny* nebo Občanského zákoníku, které musely nejdříve projít přes cenzuru.

V Duškově vězeňské korespondenci lze pozorovat také neschopnost rakouského soudnictví sdělit obviněnému vynesení rozsudek. Duškův první proces byl uzavřen rozsudkem už 5. ledna 1916, nicméně odsouzenému byl sdělen až po třech týdnech.

---

³⁸² Mit Bedeckung – s ostrahou.

³⁸³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. října 1916, sig. 30 c.

³⁸⁴ Tamtéž.

Dušek se tedy 16. ledna 1916 obracel na manželku, zda by výsledek líčení nemohla sdělit v příštím dopise.³⁸⁵

Rašín byl u soudu přítomen, takže o výsledku svého procesu na rozdíl od Duška věděl okamžitě. K trestu smrti byl odsouzen 3. června 1916,³⁸⁶ v prvním dopise se na žádné komentování rozsudku nezaměřil, pouze se snažil přesvědčit manželku o svém klidu.³⁸⁷ Když pak došlo ke změně rozsudku po smrti císaře Františka Josefa I., který byl potvrzen 5. ledna 1917, roze-psal se Rašín už konkrétněji: „*V pátek, dne 5., bylo nám podplukovníkem Suskou (nynějším přednostou soudu) za churavého Dra Peutelschmida oznámeno rozhodnutí nejvyššího soudu a přeměna v 10letý žalář.*“³⁸⁸

Ilustrace se ve vězeňské korespondenci první světové války objevují zřídka. Ani jeden z dopisů Duška, Dyka či Prágra není doprovázen kresbou. Lze si to samozřejmě vykládat více způsoby. Kresba by mohla přitáhnout cenzorovu pozornost, který se na text v dopise mohl více zaměřit, nebo na ni zkrátka nezbývalo místo. Na psaní dopisů byl vymezený čas, za který směl být většinou popsán oboustranně pouze jeden list. Ve snaze sdělit rodině své potřeby a pocity, se Dušek často kvůli nedostatku místa vracel na titulní stranu dopisu a na okraj dopisoval poslední nutné požadavky.

S doprovodnou ilustrací se lze setkat v dopise Alice Masarykové matce: „*Mamo, místo bromu*³⁸⁹ *bych si raději dala předepsat zvonek. [...]*³⁹⁰ *fialový, modrý, v kalíšku tečkovaný třikrát denně se podívat hluboko do kalíšku.*“³⁹¹ A v dopise Aloise Rašína synovi Ladislavovi, v němž se Rašín snažil rozehrát dlouhodobou šachovou partii: „*Matince a vám dohromady nabízím korespondenční partie šachové. Hráli bychom dvě najednou. [...]*³⁹² *I. partie bílé hraju já, hraju otevřenou hru královského koníka: [...]*

---

³⁸⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle Duškové ze dne 16. ledna 1916, sig. 30 c.

³⁸⁶ Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, s. 40.

³⁸⁷ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 156-158, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 7. června 1916.

³⁸⁸ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 288, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 8. ledna 1917.

³⁸⁹ Alice Masaryková byla ve vězení léčena bromem.

³⁹⁰ Obrázek zvonku.

³⁹¹ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 159, dopis Alice Masarykové matce Charlottě ze dne 17. června 1916.

³⁹² Obrázek šachovnice.

*II. partie: bílé Vy, černé já. Navrhuji francouzskou zavřenou: ...*³⁹³ Vzhledem k obavě nadporučíka Peutelschmida z předávání šifrovaných zpráv museli Rašínovi od hraní šachů na dálku upustit.³⁹⁴

Zatímco obrázky se ve vězeňské korespondenci za první světové války objevují ojediněle, citace z knih, verše a cizí výrazy jsou běžně užívaným jevem. Cizím výrazům v dopisech mnohonárodnostní monarchie by šlo těžko zamezit. V česky psaných dopisech je běžné užívání německých výrazů, ale objevují se i anglické slovní obraty jako např. „*a las[t] not least*“,³⁹⁵ které bez problémů přešly přes cenzuru.³⁹⁶

Psaní citací a veršů bylo oblíbené zejména u Alice Masarykové, která v literatuře a vzdělávání nacházela útěchu i v době svého uvěznění, v podobném duchu jí odepisovala i její matka Charlotta, citace byly vzhledem k americkému původu Charlotty psány často v anglickém jazyce. Příkladem může být nepřesná citace z básně Olivera Goldsmitha *The Captivity II.*:

*„Hope like the lingering tapet ray
Adorns and cheers the way
And still as darker grows the night
Emits a brigter ray.“*³⁹⁷

Alice velmi často utíkala prostřednictvím citací a veršů z nepříjemné reality. Její neochotu připustit si a informovat matku o vězeňské realitě vystihuje závěr dopisu ze dne 17. června 1916: „*P. S. Včera večer bych skoro napsala „typický dopis vězně“ – ale bylo to přece příliš silné, člověk si neuleví.*“³⁹⁸

Běžným jevem bylo i podtrhávání záležitostí, které nesnesly odkladu a pisatel je určitým způsobem potřeboval zvýraznit, cenzori proti tomuto způsobu zvýrazňování nijak nezasahovali.

---

³⁹³ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 47, dopis Aloise Rašína synovi Ladislavovi ze dne 12. října 1915.

³⁹⁴ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 375.

³⁹⁵ *A last not least* – v neposlední řadě.

³⁹⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 6. února 1916, sig. 30 c.

³⁹⁷ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 159, dopis Charlotty Masarykové dceři Alici ze dne 9. února 1916.

³⁹⁸ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 159, dopis Alice Masarykové matce Charlottě ze dne 17. června 1916.

Cenzurování jednotlivých slov v dopisech Cyrila Duška manželce Pavle se objevuje minimálně. Příkladem může být zmínka o rozhovoru s Eduardem Koernerem, Duškovým prvním obhájcem v prvním procesu, který se týkal Duškova odpovědného redaktorství v *Času*, nicméně v době, kdy byl psán tento dopis, tedy 20. února 1916, se Koerner soustředil na obhajobu Kramáře, Rašína a Červinky, cenzurované slovo se tak pravděpodobně týkalo jednoho z nich: „*Drahá Pavlo, jednou jsme mluvili s drem Koernerem o životě [redacted]. Řekl tehdy, že dle jeho pozorování – má velikou zkušenost jako trestní obhájce – nejpatrnější účinek vazby je v duševním úpadku vězňů.*“³⁹⁹ Největší zásah provedl cenzor v Duškově korespondenci paradoxně v jeho posledním dopise z vězení ze dne 20. května 1917, v němž je cenzurován celý druhý odstavec.

V dopisech Aloise Rašína manželce Karle a dětem lze také pozorovat cenzurování jednotlivých slov, ale opět spíše ojediněle. Jeden z větších zásahů byl proveden v dopise adresovaném „Kanceláři“ ze dne 26. července 1915: „*Panu doktoru Žáčkovi byste mohli dopsat, [redacted] [redacted] [redacted] [redacted] [redacted] o dovolenou ať zažádá.*“⁴⁰⁰ Stejného dne byl napsán i dopis manželce a dětem, v němž jsou také zabavena dvě slova od stejného cenzora. Spíše než na obsahu dopisu tedy záleželo na pečlivosti cenzora, jelikož v dalších dopisech, kontrolovaných jinými cenzory jsou zásahy minimální.

Výjimečné zásahy cenzora podobného rozsahu je možné sledovat i v korespondenci Viktora Dyka⁴⁰¹ a Aloise Václava Prágra.⁴⁰²

Další možností cenzora bylo zabavení celých dopisů, které ale přirozeně nejsou dochovány. „*Na tvůj dopis ze 14. t. m., který mne došel 17ho jsem sice hned odpověděl, ale dopis nedostaneš a proto píšu nový.*“⁴⁰³

Předcházející srovnání ukazuje, že možnosti korespondence, které měli političtí vězni za první světové války, byly podstatně širší, než měli věznění v Československu na přelomu čtyřicátých a padesátých let. Cenzura dopisů byla nedůsledná, což do jisté míry mohlo být způsobeno i chaotickým systémem, který v cenzurování dopisů

---

³⁹⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. února 1916, sig. 30 c.

⁴⁰⁰ ANM, fond Alois Rašín, k. č. 22, dopis Aloise Rašína adresovaný jeho advokátní kanceláři ze dne 26. července 1915, sig. 1129.

⁴⁰¹ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopisy z vězení, sig. I 7 157.

⁴⁰² ATVS, fond Alois Václav Prágr, k. č. 14, dopisy z vězení, sig. 982.

⁴⁰³ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 35, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 20. září 1915.

panoval. Každý cenzor měl nastaveny jiné limity, základní pravidla většinou dodržována nebyla, takže se v dopisech prošlých cenzurou často objevují i záležitosti, o nichž se psát nesmělo. V cenzuře vězeňské korespondence tedy nebyl nastaven jasný řád stejně jako v cenzuře tisku za první světové války.⁴⁰⁴

Největším problémem, s nímž se pisatelé setkávali, bylo váz noucí poštovní spojení a další zdržení dopisů z domova způsobené následnou cenzurou, takže na odpovědi na konkrétní dopisy někdy čekali i v řádu měsíců, což s sebou přinášelo i další potíže. Ač k privileg iu politického vězně náleželo i posílání peněz formou zásilek, měl díky opoždování zásilek velmi často smůlu, a nemohl si opatřit jídlo a další „vedlejší požitky“, na něž měl podle svého zařazení nárok.

6.5 Denní řád

Psaní o tom, jak věznění tráví svůj den, patřilo k častým tématům, k němuž se v dopisech rodině uchylovali. Souvisí to s omezením kulturního života, na něž svým společenským postavení byli političtí vězni zvyklí či s nemožností vykonávat své běžné povolání, seznam témat se kvůli této společenské izolaci snížil. Vzhledem k tomu, že se denní režim často měnil buď podle ročního období, nebo po přestěhování do jiné budovy věznice, se tento motiv ve vězeňských dopisech objevuje velmi často.

„Můj život zde je stále tak jednoduchý a prostý jako byl od prvního dne. V šest ráno vstát, v 1/2 9 večer spát. Přes den mačkat papír a číst, sem tam i něco jíst, ráno a odpoledne po půlhodině procházky na malém dvorečku.“⁴⁰⁵

Ve vídeňském vězení na rozdíl od hradčanské vazební věznice, která byla spíše „přestupní stanicí“ mezi dalšími věznicemi, byli vězňové za první světové války využíváni při různých pracích, které měli obohatit stát a za války byli využíváni pro válečné potřeby. Kreativita způsobená zásobovací krizí se projevila i ve vězeňských pracích. Dušek se zpočátku věnoval mačkání papíru na příkrývky pro vojenské nemocnice. Stejnou práci vykonávala i Alice Masaryková: *„Čas přece jen utíká. Ted' jdu šít „pokrývky“. Místnost má velká otevřená okna bez mříží. Šijí se pokrývky z papíru*

---

⁴⁰⁴ K cenzuře tisku za první světové války více: Michal CHARYPAR, *V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu*, s. 477-560.

⁴⁰⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 25. prosince 1915, sig. 30 c.

*pro vojáky. Člověk musí přece dělat, než jich deset udělá a je to změna.*⁴⁰⁶ Když se Dušek v hierarchii vězňů dostal výše a stal se prvním mužem celý číslo šedesát, pracoval u profouse, s nímž měl podle Macharova svědectví velmi dobré vztahy a který mu zařídil i vlastní slavník v cele, kde strávil většinu své vazby.⁴⁰⁷ Mezi další běžné vězeňské práce patřilo lepení pytlíků⁴⁰⁸ a draní peří.⁴⁰⁹

Nutno podotknout, že jakákoliv činnost, která vězněným v této době byla přidělena, v nich budila nadšení, protože byli vytrženi z nudného denního stereotypu. Denní režim se samozřejmě odvíjel od toho, v jaké cele obviněný či odsouzený byl. Dušek většinu času strávil v přeplněné cele s lidmi různé národnosti a různých mravů. Odchod do přidělené práce a procházka na malém dvorečku, pro něj tedy představovaly jedinou možnost, jak být alespoň chvíli sám. Ze začátku vazby neměl se společnou celou žádný zásadní problém: „*Společnost v cele mám teď dobrou, denně se mění z části, avšak to je jen přednost; člověk vidí a slyší různé lidi jako v divadle přecházet.*“⁴¹⁰ O pár týdnů později o stejné záležitosti psal už skeptičtější: „... *ta nepřetržitá společnost s cizími lidmi, většinou naprosto nevychovanými, ta skutečnost, že člověk celé týdny a měsíce není ani hodinu sám, v tichu a klidu, ten nezájem, protože zajímat se o jedny a tytéž starosti lidí stejně zatčených, z nichž každý shání jen lžici, ručník, prádlo, ...*“⁴¹¹ Podobné rozpory se v dopisech z vězení objevovaly často. Záleželo především na momentálním psychickém rozpoložení vězně.

Důležitou částí dne byla povinná procházka po malém dvorečku, kde bylo možno potkat další vězněné z areálu vídeňského vězení. Viktor Dyk se tak během těchto vycházek setkával s Duškem, Janem Hájkem, Václavem Klofáčem či Jaroslavem Preissem.⁴¹²

---

⁴⁰⁶ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 159, dopis Alice Masaryková matce Charlottě ze dne 19. ledna 1916.

⁴⁰⁷ Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, s. 58.

⁴⁰⁸ Alena KAFKOVÁ, *Tradiční vězeňská práce – lepení pytlíků*, in: *Historická penologie*, Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2004, č. 2, s. 12-14.

⁴⁰⁹ Alena KAFKOVÁ, *Tradiční vězeňská práce – draní peří*, in: *Historická penologie*, Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2004, č. 3, s. 9-11.

⁴¹⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 5. prosince 1915, sig. 30 c.

⁴¹¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. února 1916, sig. 30 c.

⁴¹² Viktor DYK, *Vzpomínky a komentáře 1893-1918. Kniha druhá*, s. 235. Srov. Viktor DYK, *Tichý dům*, s. 82.

Zajímavý obrázek o běžném vězeňském životě a „zakázaných věcech“ podává ve svém *Kriminále* J. S. Machar, který s Duškem sdílel celou věc: „*Vše co tu není dovoleno, se ovšem provádí: čtou se noviny, hraje se v karty, každý člověk má kapesní nůž, tužku, papír; kouřit smí se jen v sobotu odpoledne a v neděli celý den, ale kouří se, jak vidím, den co den, od rána do večera, ba i v noci. [...] Platidlem mezi vězni a diškereci za všelijaké úsluhy jsou doutníky, za doutníky lze dostat noviny, rum, koňak, všecko.*“⁴¹³

Alice Masaryková s dalšími vězněnými ženami měla podobný režim jako muži. V dopisech matce se ale s ohledem k jejímu zdravotnímu stavu k vězeňskému životu příliš nevyjadřovala a snažila se, aby její dopisy matce nepřidělaly další starosti. O svých vězeňských zážitcích se rozepsala v pamětním spisku *Kriminál*. Běžný denní režim se Alici přičil, stejně jako malicherné rozhovory spoluvězněných žen, které se točily pořád kolem stejných témat. Jako lyceální učitelka našla útěchu v hodinách, které dávala „v cele číslo 207 v rohu na pryčně“ Rele Kotíkové. V hodinách pokračovaly skrze korespondenci i po Alicině propuštění. Dopisy se zcela vymykají vězeňské rutině: „*Posílám Ti ještě jednou Raffaelovu Madonnu. Raffael Santi narodil se r. 1483, zemřel r. 1520, v 37 letech; co vytvořil! [...] Raffael, Leonardo da Vinci a Michelangelo jsou nejslavnějšími muži renaissance.*“⁴¹⁴

V opačné situaci se nacházel Alois Rašín, který byl zpočátku držen v samovazbě, takže lidský kontakt postrádal. Rašín čas ve vězení dokázal využít jako snad žádný jiný vězeň.⁴¹⁵ „*Ráno ustelu si postel, po snídani umeju si nádobí, [...], uklidím si stůl, dělám prostocviky. [...] Pak pracuji, dělám si výpisky k národohospodářské práci o celní unii s Německem, pak píšu populární knížku o národním hospodářství, a když jsem již unaven, píšu paměti. Musím psát dopoledne, odpoledne totiž odvede se péro a inkoust. Po obědě čtu něco zábavného, pak jdu na hodinu na procházku, pak svačím kávu, pak čtu chemii a fysiku – abych namáhal mozek v jiném směru – a od 4 hodin do půl 5. čtu zábavné věci. V 7 půl hodiny prostocviky,*

---

⁴¹³ Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, s. 59.

⁴¹⁴ Alice MASARYKOVÁ, *Dopisy do vězení*, s. 35, dopis Alice Masarykové Rele Kotíkové ze dne 13. srpna 1916.

⁴¹⁵ Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, s. 35.

pak umytí, večeře, doutník (kouřím 5 doutníků denně), procházka po celle, pak o půl 9. spat, v 5 ráno vstávat. ⁴¹⁶

Rašín nehodlal promarnit ani minutu, v říjnu 1915 měl již polovinu knihy *Národní hospodářství* hotovou,⁴¹⁷ *Paměti Dr. Aloise Rašína* vydal v roce 1929 jeho syn Ladislav. Rašín se snažil zůstat zdravý na těle i na duchu, dbal na pravidelné cvičení a procházky, nicméně kontakt s dalším člověkem mu scházel: „*Večer hraju dvě partie šachu. Včera vyhrál jsem jednou já, jednou můj odpůrce (ovšem jen myšlený) donutil mne k remise.*“⁴¹⁸

Po vynesení prvního rozsudku v červnu 1916 byl Alois Rašín sestěhován do společné cely s Vincencem Červinkou a Josefem Zamazalem, denní řád tedy s Vincencem Červinkou uzpůsobili tak, aby vyhovoval všem. S Červinkou se Rašín sžil velmi rychle, pochopit Zamazala, který pocházel z jiných společenských kruhů, pro něj bylo zpočátku složité: „*Je to skutečně ubožák a tak se člověk na něho musí dívat a mít trochu trpělivosti s ním, jeho inteligence je více než podprůměrná, logika úžasná.*“⁴¹⁹

V Möllersdorfu, kam byl převezen po změně rozsudku na počátku roku 1917, sdílel celu s Karlem Kramářem. V této věznici panovaly jedny z nejhorsích podmínek, několik vězňů denně umíralo hladem, jejich počty si Alois Rašín zaznamenával do deníku. Ač Rašínovi s Kramářem byla povolena spousta privilegií, soužití to nebylo ideální. Kramář si za dva roky v rakouských „kriminálech“ na vězeňský život nezvykl. „*Kramář nespál, Kramář trpěl depresemi, Kramářovi byla zima, Kramář měl revma.*“⁴²⁰ Rašín si na rozdíl od něj dokázal na všem najít pozitivum, do deníku si tak zaznamenával, že ranní káva byla výtečná, že počasí bylo nádherné a nálada byla dobrá. Pravidelně psal také o své nové aktivitě v podobě pěstování květin a plodin na záhoncích, které si v Möllersdorfu vytvořil: „*21. května, pondělí: Pod mrakem, chystá se k dešti. Přesadil máky, chrpu, rozsadil resedy a trochu japonský trávnik, zvonky zasadil a fialy a resedy v truhlíku rozsadil, zasel tagetes.*“⁴²¹

---

⁴¹⁶ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 22-23, dopis Aloise Rašína dceři Ludmile ze dne 8. srpna 1915.

⁴¹⁷ Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, s. 36.

⁴¹⁸ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 22-23, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 3. září 1915.

⁴¹⁹ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 159, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 7. června 1916.

⁴²⁰ Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, s. 44.

⁴²¹ Alois RAŠÍN, *Paměti Dr. Aloise Rašína/ Z otcových zápisků sestavil Ladislav Rašín*, s. 193.

6.6 Cely a životní podmínky

Druhy cel byly různé, největší část z nich tvořily společné cely, v menším počtu se vyskytovaly samovazby. Každá místnost měla disponovat odpovídajícím počtem lůžek, stoly, lavicemi, plivátkem a mycím zařízením. Místnosti s lepším vybavením byly určeny pro personál.⁴²² Popis cel a život v nich je dalším tématem, které se ve vězeňské korespondenci objevuje a i tato témata zůstala po zásahu cenzora ušetřena, ačkoliv obrázek, který byl podáván v dopisech o životních podmínkách vězňů v přeplněných a nevytápěných celách, nebyl zrovna lichotivý.

Alois Rašín snažil se vychovávat děti i na dálku, jim skrze popis samovazební cely uložil i matematický příklad: „*Cela má 7,65 m² a 27,92 m³ obsahu. Děti mohou vypočítat, jak je průměrně vysoká.[...] Nábytku málo: malý dubový stolek přidělaný ke zdi, stolice dubová bez lenochu rovněž přidělaná, postel železná, na ní slamník, podhlavník, dvě prostěradla a deka, nad postelí prkno na uložení šatů. V koutě kloset na vodu (splachovací), na něm jakýsi druh bedny, na níž stojí moje vymoženost, umyvadlo (jinak se nutno mýti na chodbě), pak konev s vodou, plivátko, těleso ústředního topení. Na stropě elektrická lampa hořící celou noc. Ve dveřích zasklené kukátko stále otevřené.*“⁴²³ Alois Rašín, vědom si svých možností, pro sebe získal spoustu vymožeností, o které se musel Karel Kramář několik týdnů dožadovat.

Tzv. einzelarest byla místnost, kam byli vězňové umísťováni před výslechem. Často byl také užíván jako zostření trestu. Poprvé se Dušek do tohoto druhu cely dostal před prvním výslechem ve vazební věznici na Hradčanech. Po odsouzení k deseti měsícům těžkého žaláře se zostřením trestu měl měsíčně trávit jeden den v „einzlarestu“. Znamenalo to jeden den v měsíci v temnu, bez slamníku a bez jídla. Po své první zkušenosti s tímto druhem cely ji v dopise popsal manželce: „*Když jsem první den přišel z einzlarestu nahoru do 31., spadla mi [tíha] vřele ze srdce. Einzl je místnost 3 metry dlouhá, 2 m široká. Je tam kavalec se slamníkem, stolek, židle, kýbl, plivátko, kamna. A zamřížované, dřevěnými žaluziemi zakryté okénko u stropu. Nad dveřmi do chodby také tmavé malé okénko. Ani vzduch ani světlo.*“⁴²⁴

⁴²² *Provisorische Vorschrift Militärgefangenhäuser*, s. 7.

⁴²³ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 16, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 18. července 1915.

⁴²⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 23. ledna 1915, sig. 30 b.

Většinu času Dušek na Hradčanech i ve Vídni strávil na společné cele, kde počet vězňů většinou přesahoval kapacitu místnosti, takže často chybělo i základní vybavení jako lůžko pro každého. Lůžko bylo tvořeno kavalcem a slamníkem. „*Náš pokoj je pro 11 osob; už je nás 16. Nad námi ve stejné místnosti je jich už 28.*“⁴²⁵ Kvůli častému stěhování vězňů se personálu ani nevyplatilo lůžko na těch pár nocí novému nocležníkovi zajistit. Po druhém vzetí do vazby trvalo přes dva měsíce, než Dušek dostal vlastní kavalec. Od listopadu do ledna byl v nevytopených celách tedy odkázán na spaní na zemi.⁴²⁶

Po svém návratu z rossavských kasáren do garnizonního vězení musel Dušek opět přes profouse shánět vlastní lůžko: „*Po dalším týdnu, v pátek 22. IX. urgoval náš profous vyřízení mého lože, protože je pořád víc zima a já z nutnosti nosím dvojitý letní prádlo a vypůjčený zimní kabát přítele Declicha.*“⁴²⁷ Po příchodu Machara do cely číslo šedesát mu Dušek své lůžko nabídl, aby zmírnil šok přítele po jeho prvním střetu s vězeňskou realitou.⁴²⁸

„*Popíšu Vám teď náš pokoj. Má tři veliká, ovšem zamřížovaná okna. Uvnitř umývadlo, železná kamna, šest dřevěných pryčů s 11 slamníky. Dostali jsme teď také druhé deky. Uprostřed veliký dřevěný stůl a dvě lavice. Ze stropu visí železná klec, v níž se umísťuje petrolejová lampička. Světlo musí být celou noc, aby bylo dovnitř vidět z venčí, kde chodí post s bajonetem ve dne v noci.*“⁴²⁹

Vazební zařízení s výjimkou temnic byly za soumraku a v noci osvětleny a vnitřní prostor byl sledován otvorem ve dveřích.⁴³⁰ Rozsvícené světlo v noci může působit jako banalita, na kterou si lze rychle zvyknout, ale pro většinu vězněných byl spánek s rozsvícenou lampou, v místnosti přeplněné lidmi a ještě pod trvalým dohledem strážce, stresující a dělalo jim velký problém usnout a alespoň na chvíli se odpoutat od každodenní reality. „*Byla jsem celou noc vzhůru. Mozek pracoval s urychlenou energií.*

---

⁴²⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 22. prosince 1915, sig. 30 b.

⁴²⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 22. ledna 1916, sig. 30 c.

⁴²⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 16. září 1916, sig. 30 c.

⁴²⁸ Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, s. 71.

⁴²⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 12. prosince 1914, sig. 30 b.

⁴³⁰ *Provizorische Vorschrift Militärgefangehauser*, s. 8.

*Nade dveřmi byla lampa, cela osvětlena. Teprv za ranního šera světlo zhasli. Bylo mi to úlevou, ...*⁴³¹

Hygiena v celách byla na velmi nízké úrovni, ačkoliv podle předpisů mělo být na čistotu vězňů a věznice úzkostlivě dbáno.⁴³² Ne každá cela měla k dispozici umývadlo. Umývadla byla většinou dostupná na chodbě.⁴³³ Příležitost se důkladněji umýt měli vězňové pouze jednou za několik týdnů. Alois Rašín, který si dokázal vymoci leccos, se koupal jednou za čtrnáct dní.⁴³⁴ V těchto ohledech se tedy věznice první světové války blížily věznicím 19. století, kdy měl trestanec nárok na jednu lázeň za měsíc a to ještě střídavě jeden měsíc lázeň na celé tělo a druhý pouze na nohy.⁴³⁵

Vězňové nebyli osamoceni ani při vykonávání základních lidských potřeb. Ponižující situaci dobře ilustruje dopis Cyrila Duška, který v něm mimo jiné manželce popisoval, jak proběhly vánoční svátky ve věznici na Hradčanech.: *„Ve svátek jako v neděli provádí se součet vězňů hned po 2 hod. odp. a cela byla pak zavřena do druhého dne ráno. Svátky a neděle mezi nimi – měli jsme být a byli zavřeni plně čtyři dny. [...] Celá existence všech deseti obyvatel točila se kol zásob za oknem uložených, dobré vzájemné vůle neservat se ani nerozkopat dveře a kol – společného kýblu, který nám vůbec ztrpčoval život nade vše.*“⁴³⁶

Prádlo měli političtí vězňové k dispozici vlastní, dodáváno jim bylo formou zásilek z domova. Viktor Dyk před převozem do Vídně posílal matce prádlo na vyprání.⁴³⁷ Ve Vídni směli vězňové využívat i prádelny. Přesto se v celách často vyskytovaly štěnice a moli, což souviselo s minimální hygienou a častým střídáním osazenstva. Poskytování prádla na určitou sezónu pro vězňové, kteří v daném zařízení pobývali už rok, byl pro rakouskou správu mnohdy těžko řešitelný problém. Dušek se někdy i několik týdnů bezvýsledně dožadoval svého vlastního zimního prádla, takže v chladných celách garnizonního vězení musel chodit ve vypůjčeném oblečení.⁴³⁸ Nedostatečný oděv byl

---

⁴³¹ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, Kriminál. Válečné vzpomínky Alice Masarykové, s. 185.

⁴³² *Provizorische Vorschrift Militärgefangenhäuser*, s. 19.

⁴³³ Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, s. 75.

⁴³⁴ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 46, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 9. října 1915.

⁴³⁵ *Domácí řád pro c. k. mužskou trestnici v Praze*, s. 11.

⁴³⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 24. ledna 1915, sig. 30 b.

⁴³⁷ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopis Viktora Dyka matce ze dne 26. listopadu 1916, sig. I 7 157.

⁴³⁸ Viz poznámka 427.

problémem především proto, že ve vězení se topilo opravdu minimálně. V Předpisech vojenské trestnice ve Vídni je vytápění cel věnován krátký odstavec, který říká, že vytápění je možné během topné sezóny po schválení inspekčního úředníka.⁴³⁹ Od kdy do kdy trvala topná sezóna, už v Předpisech specifikováno není.

Topení bylo během první světové války ve věznicích skutečně výjimečné, zásobovací krize se projevila i v nedostatku otopu a na věznicích se v tomto ohledu šetřilo celkem logicky. V zimních měsících se Dušek manželce často omlouval za špatný rukopis způsobený zkřehlou rukou: „*Ke všemu zde nastoupila zima (včera padal první sníh), ale my ještě nezačali vůbec topit. Tj. zejména ve vlhkém bezeslunném parteru, hodinu si hřát ruce, aby člověk mohl půlhodiny psát.*“⁴⁴⁰ Největším vánočním přáním vězně, tak byl dostatek teplého oblečení: „*V posledním dopise jsem psal, co bych si přál na Vánoce, [...] dodávám ještě: 1) svetr, jako mají sportsmani. My jsme např. včera celý den netopili vůbec a topí-li se některý den, tedy nejvýš dvě hodiny.*“⁴⁴¹

K dokreslení života v přeplněných, špinavých a nevytopených celách patří i kouření. Oficiálně bylo dovoleno pouze v sobotu odpoledne a v neděli celý den, v realu se kouřilo pořád, dokonce i v noci.⁴⁴²

Většina mužů do první světové války už jako kuřáci vstupovala, válka jejich zlozvyk ještě prohloubila.⁴⁴³ A to platí jak pro vojáky na frontě, tak pro politické vězně v rakouských kriminálech. Pro vězně bylo kouření jakousi připomínkou ztracené svobody: „*Absolutně nejsem alkoholik, neboť je mi naprosto lhostejno a celý rok bylo, mám-li pivo nebo víno nebo – jako teď vůbec – jen vodu. Stejně kávy černé jsem nepostrádal nikoli víc než, jak se vůbec touží, po čistém lůžku, ubruse, talíři a podobných primitivních požadavcích životních. Jen kouření mi zbylo z dřívějšího života, ne jako nepřekonatelná vášeň, ale jako poslední zbytek fyzického požitku, v jehož nadbytku mi připadá, že plynul celý můj dřívější život, kdy člověk vlastně z fyzických potřeb a požadavků ničeho nepostrádal.*“⁴⁴⁴

---

⁴³⁹ *Provisorische Vorschrift Militärgefangenhäuser*, s. 8.

⁴⁴⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 22. října 1916, sig. 30 c.

⁴⁴¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. prosince 1915, sig. 30 c.

⁴⁴² Viz poznámka 413.

⁴⁴³ Martin LUNDÁK, *Tabák a cigareta za první světové války*, Praha, 2015. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin, s. 30.

⁴⁴⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 1. října 1916, sig. 30 c.

Ve spoustě dopisů tak lze narazit na žádosti o zaslání kuřiva, které sloužilo jako zpestření vězeňského života, ale i jako platidlo.⁴⁴⁵ Movitější vězňové kouřili doutníky, které jako platidlo fungovaly nejlépe a dalo se za ně pořídit téměř vše. Alois Rašín si ve vazbě dopřával několik doutníků denně, s ohledem ke svému zdraví se však jejich počet snažil snižovat.⁴⁴⁶

Rozdíl mezi vazbou na Hradčanech a ve Vídni Dušek pocítil také v oblasti dodávek kuřiva. Zatímco na Hradčanech si domů psal o doutníky tzv. portorika, která mu spolu s dalšími věcmi byla dodávána z obchodu Kasalických, z Vídně už většinou požadoval jen finančně dostupnější cigarety. Vzhledem k tomu, že jídlo bylo možné dodávat pouze po povolení úřadů, tak si na dodávky kuřiva velmi potrpěl: „*K jídlu nic, protože zde naprosto nic by nebylo přijato. Za to můžeš přivést v menším množství cigara nebo cigarety, hlavně však abadie – papírky – na cigarety. Papírky, co se zde mohou koupit, vůbec nelze kouřit, takový šmejdi je to. Podobné můžeš vůbec na každou neděli balíček s kuřlavinami poslat poštou (se zevním označením, co je uvnitř).*“⁴⁴⁷ V dalších dopisech dával manželce doporučení, kde ve Vídni sehnat dobrý tabák a další potřeby pro kuřáky.⁴⁴⁸

Občas přicházela nařízení, která kouření omezovala i těm, kdo měli do té doby povoleno kouřit bez omezení, většinou však neměla dlouhého trvání. S obavami se tedy obracel Alois Rašín na manželku: „*My máme nyní krizi v kuřivu. [...] U těch, kteří mají právo kouřit jen v neděli, má to jakýs smysl, ale u nás to znamená – poněvadž lze obdržeti jen drahé sorty doutníků, cigarety žádné – že dostaneme 5 doutníků na týden. Čekám Tě tedy s doutníky. Já sice jsem již pokročil v odvykání, kouřím nyní jen 4 doutníky denně, doutník po večeri jsem vynechal, ale méně to dosud nejde.*“⁴⁴⁹

Život v celách byl v mnoha směrech jednotvárný, zájem vězňů se tak točil stále kolem stejných témat, což lze pozorovat i ve vězeňské korespondenci. Se svým životem zde seznamovali vězňů prostřednictvím dopisů své rodiny. Některé aspekty,

---

⁴⁴⁵ Tamtéž; Srov. Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, s. 59.

⁴⁴⁶ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 22-23, dopis Aloise Rašína dceři Ludmile ze dne 8. srpna 1915.

⁴⁴⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. srpna 1916, sig. 30 c.

⁴⁴⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 17. září 1916, sig. 30 c.

⁴⁴⁹ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 184-185, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 25. července 1916.

týkající se hlavně zanedbané osobní hygieny, jsou však ve snaze zachovat vlastní důstojnost, často opomíjeni.

6.7 Stravování a návštěvy

Možnost politických vězňů stravovat se nezávisle na věznici se odvíjela od včasného doručení financí z domova. Zasílání jídla formou balíčků bylo ve Vídni mimo svátky zakázané. Kvalita i množství potravin se navíc snižovaly v průběhu války v souvislosti se zásobovací krizí.

Na sklonku roku 1914 a na začátku roku 1915 byl Dušek ve vazební věznici na Hradčanech zvyklý na dodávky potravin z obchodu Eduarda Kasalického, ale i na přísun poměrně rozmanité stravy i v rámci vězeňského zařízení: „ ... odkudž nám přinesou v esšálcích café. Až půl litru božského toho nápoje někdy černého, někdy jen skoro černého (zahuštěného od mléka) a každému půl komisárku. [...] Po 11 mináz⁴⁵⁰ v týchž šálcích a o dvou chodech: Polévka s nakrájenými kousky předního masa hovězího 4x týdně; dvakrát týdně uzená s nakrájeným uzeným, jednou bramborová. Druhý chod: 2x týdně brambory s rajskou omáčkou, 3x dva knedlíky s trochou zelí, 1[x] knedlíky s gulášem a 1[x] dva knedlíky s povidlovou vložkou. Po tom jsme zas zamčeni do 2 ½ hod., opět ½ hod procházka po dvoře. 3-5 zavřeno, po 5 opět café jako ráno, ...⁴⁵¹

Z Duškova popisu vězeňského jídelníčku to vypadá, jakoby ani nebyla válka. Po těchto zvyklostech musel být příchod do Vídně a seznámení se s místními stravovacími návyky pro Duška velmi nepříjemným překvapením. Zpočátku nedostával zásilky peněz z domova, byl tedy odkázán na denní příděl (osmina komisárku).⁴⁵² Když byly povolené zásilky jídla z domova, tak na tuto možnost manželku vždy upozornil. Jednalo se většinou o Vánoce, Velikonoce nebo svátek císaře.⁴⁵³ Jídlo bylo povoleno donést také při osobní návštěvě vězně. Pavla Dušková do Vídně jezdila nárazově, podle toho, kdy jako lyceální učitelka měla prázdniny, takže Dušek nebyl zvyklý na pravidelné návštěvy,

---

⁴⁵⁰ Společná strava.

⁴⁵¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. prosince 1914, sig. 30 b.

⁴⁵² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 14. listopadu 1915, sig. 30 c.

⁴⁵³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 1. října 1916, sig. 30 c.

na rozdíl od Karla Kramáře, jehož manželka Naděžda se Vídní ubytovala natrvalo, nebo Aloise Rašína, kterého manželka Karla navštěvovala pravidelně jednou za 14 dní.⁴⁵⁴

Návštěvy a dodávání nezbytných potřeb vězněnému samozřejmě souvisely s finančními možnostmi konkrétní rodiny. Zatím co Kramář s Rašínem tuto otázku nemuseli příliš řešit, Dušek s obavami psal manželce, zda nebude nutné dát výpověď z bytu kvůli nedostatku finančních prostředků.⁴⁵⁵ O tom, že Pavla Dušková byla po dobu Duškova věznění trvale ve finanční tísní, svědčí i další dopisy. Ačkoliv manžela nechtěla s finančními problémy zatěžovat, svolení ohledně pronájmu pokoje v jejich bytě od něj potřebovala: „*Za hlavní pokládám tu zprávu o pronajmutí pokoje. Cenil jsem vysoce vždy tvou šetrnost, s níž po celý rok pomíjíš jakoukoli zmínku o finančních obtížích, jež způsobilo mé zatčení. Tím víc cením nyní tvou upřímnost v dotazu, máš-li pronajmouti jeden pokoj z bytu cizí dámě.*“⁴⁵⁶

Stravovací možnosti byly odlišené také podle toho, zda byl vězeň veden jako Häftling⁴⁵⁷ nebo Kerkersträfling.⁴⁵⁸ Dokud byl Dušek veden jako Häftling, měl ve stravování širší možnosti a mohl jídlo dokupovat v povolených porcích na každý den. Po odsouzení byl veden jako Kerkersträfling: „*... Kerkersträflinge mohou jen 3x týdně, kdy je polévka pro ně bez masa, nakoupit vždy za 50 h, t. j. porci chleba. Ale i to půjde, jako dosud všechno šlo.*“⁴⁵⁹ Dušek se tedy snažil, aby byl jeho status opět změněn, protože snižování přídělů jídla u vězňů se statusem Kerkersträfling vedlo v podstatě k hladovění.

Snižování přídělů zaznamenal ve svých dopisech manželce i Alois Rašín, který však díky svému privilegovanému postavení a péči manželky skutečný hlad nepocítil ani v Möllersdorfu, kde jiní vězni umírali hlady. „*Snížili nyní chlebovou porci pro vojáky z 560 gramů na 400 gramů denně. Nám však snad nesníží (totiž nám civilistům), poněvač jsme měli 280 gramů již dříve, nejvýše snad na 166 ²/₃ gramů.*“⁴⁶⁰

---

⁴⁵⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 17. září 1916, sig. 30 c.; Srov. Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, s. 35.

⁴⁵⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 9. ledna 1916, sig. 30 c.

⁴⁵⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 17. října 1916, sig. 30 c.

⁴⁵⁷ Häftling – vězeň, vyšetřovaný.

⁴⁵⁸ Kerkersträfling – trestanec odsouzený k těžkému žaláři.

⁴⁵⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 13. února 1916, sig. 30 c.

⁴⁶⁰ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 257, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 17. listopadu 1916.

Stravování ve společných celách popsal v *Kriminále* J. S. Machar. Pokud strava pocházela z vězeňské kuchyně, kde vařil zajatý Rus, tak se nedala většinou pozřít, s čímž se ztotožňoval s dalšími spoluvězni. Věznění se většinou najedli až večer z vlastních koupených zásob, o které se dělili. Dušek přesvědčoval nově příchozího Machara, že člověku stačí, nají-li se jednou za den.⁴⁶¹

Na stravě pořízené za vlastní peníze byli závislí i další političtí vězni, kteří měli prostředky na její pořízení. Charlotta Masaryková dbala, aby měla dcera dostatek financí na obstarání jídla, stejně tak matka Viktora Dyka dbala na synovu pestrou stravu, za což jí byl ve svých dopisech velmi vděčný. „*Husa byla velmi dobrá.*“⁴⁶², „*...mám ještě od včera ta játra,*...“⁴⁶³ nebo „*Mám tu ještě cukroví,* ...“⁴⁶⁴ psal matce z pražské věznice. Po převozu do Vídně využíval možnosti nakupovat vlastní stravu: „*Zde jsem si koupil olomoucké syrečky, [...]. Za to je jich hodně a jsou jináč dobré.*“⁴⁶⁵

Lze se domnívat, že ačkoliv věznice šetřily na vytápění i stravování, tak zvyšující se počet vězňů a zvyšující se náklady na jednoho vězně, související s všeobecným zvýšením cen za první světové války, mohly částečně souviset s vyhlášením amnestie v létě roku 1917, ačkoliv to samozřejmě nebylo primárním důvodem jejího vyhlášení.

6.8 Knihy

Za první světové války měli političtí vězni možnost číst knihy. Potřebné tisky jim byly dodávány formou zásilek od rodiny či přátel, možné bylo využít i služby knihoven. Všechny knihy ale musely nejdříve projít cenzurou, takže ke svým čtenářům byly často doručovány se značným zpožděním. Cenzurování knih za první světové války bylo ve srovnání s cenzurou tisku nepatrné, zájem o knihy tedy i krátkodobě stoupal, došlo dokonce k navýšení vydávání některých titulů.⁴⁶⁶

---

⁴⁶¹ Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, s. 85.

⁴⁶² LA PNP, fond Viktor Dyk, dopis Viktora Dyka matce ze dne 3. prosince 1916, sig. I 7 157.

⁴⁶³ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopis Viktora Dyka matce ze dne 3. prosince 1916, sig. I 7 157.

⁴⁶⁴ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopis Viktora Dyka matce ze dne 26. listopadu 1916, sig. I 7 157.

⁴⁶⁵ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopis Viktora Dyka matce ze dne 6. ledna 1917, sig. I 7 157.

⁴⁶⁶ Michal CHARYPAR, *V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu*, s. 546.

První knihy, které Dušek po manželce požadoval po převozu do Vídně, měly pomoci řešit novou situaci, kdy byl Dušek uvržen do prostředí, kde se komunikovalo primárně německy. V prvním dopise tedy žádal o *Německou školu-hovornu*⁴⁶⁷ a *Česko-německou konverzaci*.⁴⁶⁸ Vzhledem k tomu, že byl Dušek téměř dva měsíce bez jediného dopisu z domova, opakoval svou žádost téměř v každém dalším dopise. Nicméně ani poté, co jeho dopisy začaly domů přicházet, se knih nedočkal, ne však kvůli jejich zabavení cenzurou. „Aféra“ s *Německou školou-hovornou* vyvrcholila na jedné z Pavliných návštěv ve Vídni a v Duškovi zanechala tak velký pocit rozhořčení, že měl ještě potřebu „manželčinu neschopnost“ řešit v následujícím dopise: „*Co je mi platno, že na mne všichni vzpomínáte, že Ty se obětuješ, jak můžeš a všechno statečně snášíš, když musím 14x psát o jednu knihu, ale nedostanu ji, nýbrž jen při Tvé návštěvě ve Vídni se dozvím, že knihu má Sláva,*⁴⁶⁹ *což jsem věděl ještě, když jsem byl doma!*“⁴⁷⁰

Jazyková bariéra se projevila i ve společné cele, kde byli věznění muži různých národností. K jedné z objednávek tak patřil *Chorvatsko-český slovníček*.⁴⁷¹ Již byla řeč o Poláku Adamu Kozielovi, s nímž se Dušek ve vězení spřátelil, v říjnu 1916 se do Duškovy cely dostal i jeho přítel a korespondent *Času* Josef Svatopluk Machar, nejdelší čas ve Vídni však Dušek strávil s italským sedlákem⁴⁷² Pietrem Declichem,⁴⁷³ s kterým si ve vězení vzájemně vypomáhali se stravováním či oblečením a chorvatsko-český slovník mu měl pomoci s dorozumíváním. Přátelství Duška a Declicha zaznamenal i Machar v *Kriminálu*.⁴⁷⁴ Dušek manželce Pavle vykreslil Declicha jako výtečného muže dobrého srdce, jehož manželka na Istrii vlastnila dva velké penzionáty u Opatije.⁴⁷⁵

Nejčastěji Dušek po manželce požadoval tituly, které mu měly pomoci při přípravě obhajoby. Jednalo se především o české a německé odborné knihy, jako bylo

---

⁴⁶⁷ *Německá škola-hovorna. Učebnice a cvičebnice dle sluchové metody pro samouky a cerklové vyučování*, 1910.

⁴⁶⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 7. listopadu 1915, sig. 30 c.

⁴⁶⁹ Bohuslav Dušek, Cyrilův mladší bratr.

⁴⁷⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 22. ledna 1916, sig. 30 c.

⁴⁷¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 12. prosince 1915, sig. 30 c.

⁴⁷² Pietro Declich byl sedlákem na Istrii, dnes je Istrie součástí Chorvatska.

⁴⁷³ V Macharově *Kriminálu* je většinou přezdíván jako Papa Declich, protože byl správcem společné stravy – mináže.

⁴⁷⁴ Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, s. 68-71.

⁴⁷⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 1. října 1916, sig. 30 c.

Rakouské právo trestní,⁴⁷⁶ *Civilní řád soudní, Geschichte der neuen Philosophie*,⁴⁷⁷ *Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch*.⁴⁷⁸ K přípravě obhajoby také mohl pravidelně studovat spisy přímo u soudu, nicméně den před začátkem druhého procesu, tedy 12. listopadu 1916, si posteskl, že potřebné materiály nedostává od Zeifarta včas: „Už v srpnu a v září chtěl jsem např. Masarykovo Rusko a Evropu (dva silné svazky přes 1000 stran); dostal jsem je před třema dny! Masarykův Sborník leží aspoň 4 týdny u dra Zeifarta – já jej marně chci a nedostanu jej asi už vůbec.“⁴⁷⁹ Již v říjnu 1916 psal manželce o svém studiu Masarykovy *České otázky* a jeho dalších spisů, které mu byly poskytnuty u soudu.⁴⁸⁰ Skutečnost, že věznění směli studovat spisy „velezrádců“ a následně o tom ještě mohli napsat rodinným příslušníkům, významně charakterizuje nedostatečnou propracovanost rakouské justice a cenzury vězeňské korespondence.

Odbornou literaturu si objednával i Alois Rašín, který využíval služby místních i pražských knihkupectví a dodavatele Zdeňka Václava Tobolky. Rašín dokázal zorganizovat svůj den tak, že mu zbyl čas na beletrii, odbornou literaturu i na přípravu knihy *Národní hospodářství*.⁴⁸¹ Prostudované knihy v korespondenci manželce a dětem vždy zhodnotil a uznal, zda je titul vhodný ke čtení pro děti. Dochovány jsou i seznamy ve vězení přečtených knih s různými dovětky: „*Mohou číst děti: Mistr Jan Hus Moravští sedláci, Longfellow, A. P. Čechov, Román s kontrabasem, Sňatek z lásky...*“⁴⁸² Zde je opět patrná snaha Aloise Rašína podílet se na výchově dětí i na dálku. Mimo beletrie hodnotil i knihy s praktickým účelem: „*Poslal jsem Vám mezi knihami také Chemii v denním životě. Tam najdeš velmi dobré poučení, jak lze bez nebezpečí bíliti chlorem a provésti ihned neutralisování chloru a jeho škodlivého vlivu na prádlo. [...]* *Tajemství lodi mohou děti číst. Nyní čtu Pána paní Kunětické, ale úsudek až jindy.*“⁴⁸³

Beletrie sloužila jako prostředek pro únik z vězeňské reality, kterého využívali všichni vězňové, kteří měli možnost nechat si dané tituly poslat. Rašínův výběr beletrie

---

⁴⁷⁶ Josef PRUŠÁK, *Rakouské právo trestní*, Praha, Spolek právníků Všehrd, Bursík a Kohout, 1912.

⁴⁷⁷ Richard FALCKENBERG, *Geschichte der neueren Philosophie von Nikolaus von Kues bis zur Gegenwart*, Leipzig, Veit, 1886.

⁴⁷⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 6. února 1916, sig. 30 c.

⁴⁷⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 12. listopadu 1916, sig. 30 c.

⁴⁸⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. října 1916, sig. 30 c.

⁴⁸¹ Viz poznámka 416.

⁴⁸² ANM, fond Alois Rašín, k. č. 13, poznámky Aloise Rašína z vězení, seznamy zaslaných knih, sig. 748.

⁴⁸³ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 225, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 22. září 1916.

byl poněkud konzervativní – Jirásek, Winter, Čech, Holeček, Sienkiewicz, Tolstoj či Lagerlöfová.⁴⁸⁴ Útěk k ověřeným hodnotám z lidského i národního hlediska je v jeho literárním výběru patrný: „*Postava „babičky“ je přímo grandiosní a člověk vidí, jak ohromnou umělkyní byla naše Božena Němcová, na níž musí člověk maně stále vzpomínat v oněch pasážích životní moudrosti.*“⁴⁸⁵ K národním symbolům se věznění obraceli v hlavně v mimořádných okamžicích. Rašín psal o Boženě Němcové v předvečer začínajícího procesu, Dušek se pak u příležitosti „ročního jubilea“ v mimořádně otevřeném dopise rozepsal o svých snech a představách: „*Husa vidím, vyvolávám si v žaláři, jeho noci a jitra, a zas toho písmáka, Baruščina otce z Jiráskova ‚Temna‘, na Komenského myslím a tisíce jiných vyhnanců, po staletí a staletí, i Havlíčka v Brixenu myšlénka vyvolá i na Kramáře tady vzpomenu v Einzel Arestu.*“⁴⁸⁶

Duškův výběr beletrie pozorovatelný v jeho odeslané korespondenci, není tak široký jako Rašínův, což ale může být způsobeno nedodáváním požadovaných knih ať už objednaných přímo ve Vídni, nebo těch, které mu měli dodávat přátelé: „*Ani Heinrich*⁴⁸⁷ *mi neposílá knih už v létě slibovaných (na jeho výzvu jsem mu psal, co bych rád), ani od Kříčky nepřišly jeho verše, jejichž zásilku mi Riedl už avisoval.*“⁴⁸⁸

Vzhledem k problematické dodávce knih se Dušek musel obracet na vězeňskou knihovnu, k níž byl jak na Hradčanech, tak ve Vídni velmi kritický. „*Kdyby mě chtěli bratři mimořádně potěšit, necht’ mi pošlou Dostojevského Běsy*⁴⁸⁹ *a Dickensovy Pikviky*⁴⁹⁰. *Je tu tolik hluku, ruchu a rámusu, že s vážným studiem tu mnoho nelze pořídít. Čtu ted’ zdejší beletrii, ale zde mají vesměs špatné věci.*“⁴⁹¹

Ve Vídni byl omezeným výběrem donucen se odvrátit od klasické literatury: „*Já ted’ nestuduji než soudní spisy, za to dost čtu. Moderní Němce, kterých je tu dost. Ale je to špatné, slabé umění. Neplodná byla umělecky ta předválečná doba v Německu stejně jako – pokud mohu posoudit – i ve Francii a snad v celé Evropě. Až snad po válce bude*

⁴⁸⁴ Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, s. 37.

⁴⁸⁵ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 154, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 8. května 1916.

⁴⁸⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. října 1916, sig. 30 c.

⁴⁸⁷ Arnošt Heinrich (1880-1933) byl členem Maffie a šéfredaktor Lidových novin v Brně.

⁴⁸⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 27. listopadu 1916, sig. 30 c.

⁴⁸⁹ Fedor Michajlovič DOSTOJEVSKIJ, *Běsové*, Praha, Přítel domoviny, 1900-1901.

⁴⁹⁰ Charles DICKENS, *The posthumous papers of The Pickwick club*, London, Champan, 1837.

⁴⁹¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 8. prosince 1914, sig. 30 b.

lépe všady, protože v historii aspoň vždy po nejhlubších katastrofálních převratech přišla obroda, renaissance.“⁴⁹² Kritický byl i k českým autorům tehdejší doby: „Sezimova práce Host⁴⁹³ mne zklamala, [...] Můj soud o Tobolkově *Das böhm. Volk*⁴⁹⁴ je čím dál horší.“⁴⁹⁵

Když měl Dušek příležitost, dával přednost literatuře klasičtějšího rázu – četl Shakespeara,⁴⁹⁶ Nerudu⁴⁹⁷ či Terézu Novákovou,⁴⁹⁸ ze zahraničních měl v oblíbenosti zejména Rusy – četl Turgeněva, Polonského, Černyševského, Naživina⁴⁹⁹ či Dostojevského.⁵⁰⁰ Byl však názoru, že „čistě a vznešené věci do této pustoty, špíny a bídy“⁵⁰¹ nepatří.

Zvláštní roli v Duškově vězeňském životě hrál zpěvník *Slovácké písně*, který si nechal poslat na počátku roku 1916,⁵⁰² o jeho pravidelném používání v cele číslo šedesát pak psal i v dalších dopisech.

Psaní o knihách a dalších povznášejících záležitostech patřilo k doméně Alice Masarykové. Pro vzdělanou dámu bylo ponížující psát o každodenních problémech, které vězně sužovaly, o určované denní rutině, a proto se snažila před vězeňskou realitou uniknout do jiného světa prostřednictvím knih, což se často projevovalo v dopisech matce, kde díla hodnotila či citovala. Od matky a přátel si Alice objednávala knihy národní i světové beletrie. „Mám ještě prosbu mamó. Chtěla bych tyto knihy. Hus: *Postila*,⁵⁰³ Neruda: *Zpěvy páteční, Kosmické písně, Němcová Babička, Evangelium, Kallab: Nauka věžeňství, Engliš: Chudinství*.“⁵⁰⁴

Stejně jako další čeští političtí vězni hledala útěchu v českých národních symbolech, zvláštní místo v jejích dopisech tak zaujímá Jan Hus: „*Myslela jsem na*

---

⁴⁹² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 1. října 1916, sig. 30 c.

⁴⁹³ Karel SEZIMA, *Host*, Praha, Jos. R. Vilímek, 1916.

⁴⁹⁴ Zdeněk Václav TOBOLKA, *Das böhmische Volk*, Praha, Pražská akciová tiskárna, 1916.

⁴⁹⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 28. ledna 1917, sig. 30 c.

⁴⁹⁶ Shakespearova díla Duškovi do vězení posílal J. S. Machar.

⁴⁹⁷ Jan NERUDA, *Písně kosmické*, Praha, E. Grégr a F. Dattel, 1878.

⁴⁹⁸ Teréza NOVÁKOVÁ, *Děti čistého živého*, Praha, Jos. R. Vilímek, 1909.

⁴⁹⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. března 1917, sig. 30 c.

⁵⁰⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 30. dubna 1917, sig. 30 c.

⁵⁰¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 28. ledna 1917, sig. 30 c.

⁵⁰² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 6. února 1916, sig. 30 c.

⁵⁰³ Cenzorem vyškrtáno. Dopsáno tužkou pravděpodobně po válce.

⁵⁰⁴ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 35, dopis Alice Masarykové matce Charlottě ze dne 7. ledna 1916.

*Husa; musím na něho mnoho myslet a obdivuji se mu.*⁵⁰⁵ Ztracenou rovnováhu hledala mimo jiné i v *Babičce* Boženy Němcové: „*Drahá mama, byla jsem tyto dny v Ratibořickém údolí u babičky. Byla jsem unavená, zůstala jsem v posteli – každý pohyb mě namáhal – a vzala jsem do ruky Babičku a žila jsem tam u ní – její spravedlivost laskavá, dobrotu spravedlivá – pryščí z hlubokého srdce, mě dojímaly.*“⁵⁰⁶

S matkou Charlottou srovnávaly také výkony spisovatelů a spisovatelek světových parametrů – Charlotte Brönteové, George Elliotové či Lva Nikolajeviče Tolstého. Zatímco cenzura měla problém s povolením Smithovy *Sociální patologie*, protože byl Angličan,⁵⁰⁷ Shakespeare prošel stejně jako u Duška bez problémů.

6.9 Sny v dopisech

Další únik z vězeňské reality byl možný díky pevnému spánku. Nespavost však patřila k častému problému, který vězněné sužoval, takže dostat se do říše snů pro mnohé představovalo velké nesnáze. S nespavostí se setkal Dušek, Dyk i Masaryková. Spánek v cele naplněné cizími lidmi, kteří často nebrali ohled na ostatní, byl problematický. I snížená možnost pohybu se projevila v neschopnosti usnout. Psaní o snech se v Duškových dopisech rodině objevuje zřídka, právě kvůli nespavosti. V mnoha ohledech je tak Duškův „jubilejní dopis“ z 11. října 1916 výjimečný, mimo jiné v něm Dušek seznámil manželku se svým snem z předcházející noci, v němž probíhal soud s ním a dalšími „velezrádci“, který je zasazen do pražského prostředí: „*A soudu předsedá pražský starosta D' Groš,*⁵⁰⁸ *přisedícími jsou pražští konšelé, všechno v historických krojích. Přímo skvělé bylo, jak pražský starosta – když trubači zatroubili – vyhlášoval silným hlasem obrácen k Libušinu městu dole: ‚W roli svou a pánů konšelů přisedících, aby uzavřeli brány města s pokročivším večerem a rozřehše svítlny*

⁵⁰⁵ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 23, dopis Alice Masaryková matce Charlottě ze dne 23. ledna 1916.

⁵⁰⁶ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 55, dopis Alice Masaryková matce Charlottě ze dne 8. února 1916.

⁵⁰⁷ Radovan LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*, Praha, Togga, 2007, s. 175.

⁵⁰⁸ Karel Groš (1865-1938) byl advokát a mladočeský politik, v letech 1906 až 1918 působil v Praze jako starosta. Jeho manželkou byla dcera Julia Grégra Božena.

pochopové zabezpečili jistotu ulic, života a majetku dokud nebude skončen tento soud a radnice bude opuštěna.‘ Čert ví, zda ten Váš sv. Vít nebo kdo mi dal do mozku tuhle scénu, ale líbilo se mi to. I ten Grošův hlas, silný baryton, jakého nemá, i ten černý knír jako Alešův husitský hejtman – ale přece to byl Groš! Chudák, jistě mu v Praze dnes v noci znělo v uších! Já ho přece zúmysla jakživ nepozdravil, třebas se léta známe. Ale – Sen je sen, i když není svatojánská noc.‘⁵⁰⁹

Únik z reality a snaha potěšit těžce nemocnou matku jsou pozorovatelné v dopisech Alice Masarykové, která se mimo přečtených knih celkem často věnovala svým snům: „*Sny jsou mamó, zde to nejrealnější a nejkrásnější.*“⁵¹⁰ Ve snech se Alice často vydávala do prostředí Bystřičky, kde trávila s rodiči dětství či do Babiččina údolí, které pro ni ve spojení s Boženou Němcovou představovalo útěchu i povzbuzení. Ve svých snech měla také příležitost setkat se s matkou či neteřemi: „*Dnes jsem Tě viděla ve snu – šla jsi ve světlešedých šatech na Bystřičce po naší dolině, já jsem se na Tebe usmívala – a to bylo všechno.*“⁵¹¹

Časté psaní o snech a literatuře odlišuje Alici Masarykovou od Duška, Rašina i Dyka. Díky těmto motivům působí navenek vězeňské dopisy Masarykové ušlechtilým dojmem. Snaha uniknout realitě a nedat před nemocnou matkou najevo trápení, kterému čelila, převažuje nad klasickými problémy, s nimiž se vězni setkávali a s nimiž své příbuzné, častěji manželky, ve svých dopisech seznamovali.

6.10 Vánoce ve vězení

Období vánočních svátků bylo pro vězněné zvláště citlivým. Pro mnohé to byla první zkušenost s odloučením během Vánoc od svých blízkých. Situace byla obdobná i pro vojáky na frontě. K vánočnímu zázraku došlo v roce 1914 na západní frontě, kde vojáci uzavřeli spontánní příměří a slavili svátky společně se složenými zbraněmi.

---

⁵⁰⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. října 1916, sig. 30 c.

⁵¹⁰ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 133, dopis Alice Masaryková matce Charlottě ze dne 16. května 1916.

⁵¹¹ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 45, dopis Alice Masaryková matce Charlottě ze dne 23. ledna 1916.

Ke spontánním oslavám docházelo i v rakouských vězeních. Nicméně spousta vězňených se snažila Vánoce ignorovat. Alois Rašín sice manželce a dětem popřál šťastné a veselé svátky, ale sám si nepřipustil, že vůbec nějaké jsou: „*Je dnes pro mne úplně všední den a nevzpomínám, nepřipouštím si.*“⁵¹² Vánoce roku 1916 již strávil v přítomnosti spoluvězněného Červinky a Zamazala v mnohem svátečnějším duchu a o Štědrém večeru se rozepsal více: „*Večer přistrojili jsme si stůl, dali naň vánočku, jablka, malý stromeček, koš s vínem, vše na prostřeném ubruse, skleničky na pivo, víno. K večeři měli jsme smaženého kapra, [...], zákusky, ovoce, ořechy. Po večeři hráli jsme karty (mariáš) o lískové ořechy, obehrál jsem svoje spolubydlicí do posledního kousku, z čehož poznáš, jací to musí být packáři, když já je obehraju.*“⁵¹³

V roce 1916 trávila své první Vánoce ve vídeňském kriminále i Alice Masaryková. Když se ukázalo, že její zatčení v říjnu 1916 není pouhý omyl, tak se u Alice projevila psychická tíseň. O Vánocích a vánočních přáních se v dopisech matce nezmínila ani jediným slovem, ačkoliv matka jí o plánovaném Štědrém večeru psala několikrát. Na otázku matky, zdali měli ve Vídni vánoční stromeček z 27. prosince 1915, odpověděla Alice jedinou větou v dopise z 5. ledna 1916: „*Na Štědrý den jsme si daly do slánky docela malou větévku; ...*“⁵¹⁴

Nechť Alice Masarykové slavit Vánoce s ženami, které z velké části nebyly politickými vězenkyněmi, ale běžnými trestankyněmi, je pochopitelná. Z tohoto důvodu nebylo Alici a dalším politickým vězenkyním umožněno dostat balíčky s jídlem ani na Vánoce, takže v tomto ohledu na tom byly vězněné ženy mnohem hůře, než političtí vězňové mužského pohlaví.⁵¹⁵

Viktor Dyk strávil ve věznici ve Vídni Vánoce 1916 na samovazební cele. S ohledem na matku je jeho dopis z 24. prosince 1916 psán velmi smířlivým tónem ve snaze nezarmoutit rodinu: „*A nebojte se, že mi bude Štědrý večer smutný: budu vzpomínat na Vás všechny a bude mi dobře. Trochu se pohostím, trochu si počtu, trochu*

---

⁵¹² Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 75, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 24. prosince 1915.

⁵¹³ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 280, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 25. prosince 1916.

⁵¹⁴ Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, s. 32, dopis Alice Masaryková matce Charlottě ze dne 5. ledna 1916.

⁵¹⁵ Tamtéž.

*si pochodím po saloně⁵¹⁶ – a bude to. Jen jsem nikomu nemohl k Ježíšku letos nic koupit. Z toho si nic nedělat, nahradím to napřesrok. – Teď přišel pan kaprál, a přinesl mi Ježíška, ani nevím, jak to všechno sním!*⁵¹⁷

Cyril Dušek byl vězněn dvakrát, jedny Vánoce strávil ve vazbě na Hradčanech, dvoje pak ve Vídni. Jako žurnalista zvyklý psát o lecčems, se tomuto tématu ve svých dopisech manželce nevyhýbal. První Vánoce strávené v odloučení v něm zanechaly tak silný dojem, že o nich o měsíc později napsal manželce velmi rozsáhlý dopis, který je zajímavým svědectvím jeho osobního prožitku: „Štědrý večer začal se slavností stromků. Rozsvítily se svíčky, osm se nás sestavilo kolem stolu a najednou, chtěj nechtěj, zpívali jsme: „Narodil se Kristus pán.“ Stísněná srdce si ulevila, hrdla vydechla. A nikomu nechtělo se do řeči. Upravovali jsme tedy svíčky, jež pálily jehličí, a najednou všichni jsme je pohasínali, abychom mohli aspoň ještě jednou je jindy rozsvítit. [...] Bylo teskno, bylo těžko. Strop nás tlačil k zemi a mříže v oknech vrývaly se do prsou. Každý zalezl na slamník nebo svěsil hlavu u stolu jako raněné zvíře. Jen posta s bajonetem bylo slyšet přešlapovat kamennou chodbou a cítili jsme i jeho tlukoucí srdce a smáčknuté hrdlo v těžké službě strážní. Ani zamříženými okénky ve dveřích nedíval se do cel - - nebyl zvědavý a nechtěl nic vidět z toho, v čem byl sám.“⁵¹⁸

V tomto dopise Dušek zprostředkovaně seznámil manželku i s pocity svých spoluvězňů, pro které to byly také výjimečně strávené Vánoce: „Z kouta pod oknem ozvalo se těžké mužské štkání. Budějovický kolega, dělnický řečník, agitátor a kandidát, dusil pláč. A neudusil ani v podušce, do níž zaryl hlavu. V Budějovicích čekala žena, čekaly děti a marně...“⁵¹⁹ Odtržení od rodiny těžce snášeli i další vězňové: „Než tu pojednou zhroutil se mezi okny na slamník inženýr F., náměstek chefa dílen v jedné pražské velkostrojárně. [...] Byl čtyři dny předtím v noci zatčen, dotloukl noc na policii, potom sem převezen a vůbec nevěřil, že by tu mohl zůstat. Už jednou byl zatčen v listopadu a zas hned z policie puštěn jako nevinný. Dnes tu sedí ještě a je žalován pro velezradu, za niž vojenský návladní navrhuje mu trest od 10 roků žaláře nahoru. Má doma ženu a dvouroční dcerku. Celý rok se těšil na toho Ježíška, až dítě poprvé

---

⁵¹⁶ Salonem Dyk ve svých dopisech nazýval celu.

⁵¹⁷ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopis Viktora Dyka matce ze dne 24. prosince 1916, sig. I 7 157.

⁵¹⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 24. ledna 1915, sig. 30 b.

⁵¹⁹ Tamtéž.

*počepí, co je lesklý dárek od toho, komu říká: táta. Jak si na to vzpomněl, nevěděl prý, co se s ním děje a myslel, že se mu prsa rozskočí.*⁵²⁰

Vánoce, stejně jako další svátky ve Vídni, byly výjimečné možností nechat si zaslat jídlo z domova.⁵²¹ Byla to také příležitost nechat si zaslat vánoční dárky, které se však příliš nelišily od věcí, které starostlivé manželky a známí sháněli vězňům v průběhu celého roku. S ohledem k vážnoucí korespondenci o ně vězňeni museli žádat s dostatečným předstihem. Dušek psal manželce před prvními Vánocemi ve Vídni manželce 12. prosince 1915: „...píšu i svá přání na vánoční dárky: jsou to: desinfekční mýdlo, nějakou šálu na krk, nátepníčky (nemám tu manchet) a nějakou zásobu knoflíčků ke košili.“⁵²² Z domova toho roku kvůli pomalé expedici dopisů nedostal nic, ale od Bedřicha Hlaváče, žijícího do konce války ve Vídni, na Vánoce obdržel zásilku „výtečných věcí“.⁵²³

Bedřich Hlaváč⁵²⁴ jako vídeňský korespondent *Času* a Josef Svatopluk Machar jako zaměstnanec Bodencreditanstalt zpestřovali svými zásilkami a návštěvami Duškův nucený pobyt ve Vídni. Machar, který s Duškem krátce sdílel celu, kontakt s Duškem nepřerušil ani po svém propuštění: „*Ptal jste se mne o Vánocích, zda něčeho potřebuji? Nepsal jsem proto, nemaje, oč bych Vás žádal. Ani ted' nemám určité žádosti, ale je mi vnitřní potřebou v duchu Vám stisknout ruku a povědět Vám to.*“⁵²⁵

Dušek v korespondenci manželce velmi často zmiňuje Riedla, který mu do vězení pravidelně psal. Ani v jednom dopise není uvedeno Riedlovo křestní jméno, takže jeho totožnost se nepodařilo stoprocentně ověřit. V Duškově přijaté korespondenci, uložené v jeho osobním fondu, se žádné dopisy od Riedla nevyskytují, je však zřejmé, že si ho za jeho přízeň v době své společenské izolace velmi vážil: „*Riedl je zlatý člověk. Píše mi tak pravidelně, že se až divím, kde se ta stálost v něm*

---

⁵²⁰ Tamtéž.

⁵²¹ Což neplatilo pro politické vězně, kteří sdíleli celu s běžnými trestanci.

⁵²² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 12. prosince 1915, sig. 30 c.

⁵²³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 25. prosince 1915, sig. 30 c.

⁵²⁴ ANM, fond Bedřich Hlaváč, k. č. 1, korespondence Cyrila Duška Bedřichu Hlaváčovi, sig. 10.

⁵²⁵ LA PNP, fond Josef Svatopluk Machar, dopis Cyrila Duška Josefu Svatoplukovi Macharovi ze dne 25. února 1917, sig. 28/B/1.

vzala. A jsem mu velmi vděčen. Vždy má pro mne něco nového, co bych jinak nevěděl a je vůbec jediný z přátel, který na mne vsutku, to jest skutkem vzpomíná.“⁵²⁶

6.11 Duškovi spoluvězni

Politici vězni se po svém zatčení ocitli v cizím prostředí, odloučení od rodiny. Ve stejné cele byli drženi lidé z různých společenských vrstev, odlišných národností, tradic a názorů, jejich soužití bylo těmito odlišnostmi komplikováno. Hledání přátel mezi spoluvězni nebylo jednoduché.

Najít přítele bylo složité i kvůli častým změnám osazenstva v celách – jedni přicházeli, druzí odcházeli. Dušek v dopisech manželce popisoval spoluvězně v pozitivním i negativním duchu, konkrétní jména užíval většinou u těch, které vnímal pozitivně. Nejvíce jmen Duškových spoluvězňů obsahují dva dopisy z hradčanského vězení z 23. a 24. ledna 1915. „*Společnost: redaktor Gregor z Budějovic, inženýr Havlíček z Baku v Rusku, spolumajitel továrny kloboučnické Hrabě, účetní Kupec od kloboučnicka Bartoše z Beaufortova domu, advokátní úředník Markup, magistrátní sluha Machulka, býv. lajtnant La Motte, inženýr Franßenberger a Štechr – Ruda Pražský.*“⁵²⁷

Podrobně vykreslil charakter vězně Štechra:⁵²⁸ „*Byl mistrem v pracovním sále trestanců, kde se dělají pytlíky, v kanceláři psal ranní raport a znal tudíž nejlíp, kdo přibyl, kdo ubyl. Celé 33. tykal a ta jemu, sám stlal a ustýlal postele; dohlížel na úklid a sám myl podlahu, věděl všechno o hodinu dřív než šarže; cídil všem boty, staral se o kamna; znal, co komu patří z nádobí, či jsou které šaty, prádlo, přikrývky, podušky; věděl, co kdo rád jí, co kouří. A opatřoval každému i v jiných celách, co kdo chtěl a potřeboval: jehlu, nůž, podrážky, šaraticu, tabák, dýmku, noviny. Nebylo úkolu, s něžž by nebyl. Cítil s každým, každému za dobré slovo posloužil, pro každého měl všechno a ve skutečnosti byl to největší chudák ze všech 250 lidí tady. Nikdo mu nepsal, nikdo se*

---

⁵²⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 13. května 1917, sig. 30 c.

⁵²⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 23. ledna 1915, sig. 30 b.

⁵²⁸ Totožnost se nepodařilo ověřit.

po něm neptal. [...] Štechr měl, jen co dostal od nás.“⁵²⁹ Štechr byl ještě před Duškovým propuštěním převezen spolu s dalšími vězni do Plzně.⁵³⁰

Zajímavá je i Duškova poznámka k vězněnému redaktorovi Gregorovi z Českých Budějovic: „Přistoupí kol. G. z Českých Budějovic: „Už bych byl rád, aby dnešní večer byl pryč.“ Seděl pátý měsíc a marně žádal, aby pro nemoc (tuberkulosu) po třech měsících mohl [na] měsíc domů. Slíbili mu to, psal o tom ženě a dětem, ale vyřízení nepřišlo. V Budějovicích marně čekali.“⁵³¹ Poznámka o nemoci spoluvězně dostala nový rozměr po propuštění, kdy bylo zjištěno, že se Dušek ve vazbě nakazil tuberkulózou. Ani on pak ve Vídni nebyl separován od zdravých vězňů.

Během druhé vazby se Dušek ve Vídni mohl setkávat se svými českými přáteli během procházek na dvoře věznice. Nejdelsí čas v cele číslo šedesát strávil s istrijským sedlákem Pietrem Declichem, o němž již byla řeč výše. S politováním Dušek manželce sděloval, že Declich opustil Vídeň: „Včera odtud odjel můj Pietro Declich, jediný milý člověk, kterého jsem tu rok pozoroval a vychovával přes jeho 49 let. Plakal prý, že si se mnou nestiskl ruku na rozchodnou – neboť pět minut před rozchodem, kdy on zatím v kanceláři přejímal své věci, já, jak se samo sebou rozumí, musel být odvolán k soudu.“⁵³²

Ačkoliv se Dušek v dopisech manželce několikrát pozastavil nad chováním svých spoluvězňů, lze v jeho korespondenci najít i prvky vězeňské soudržnosti. Jednalo se zejména o výpomoc mezi spoluvězni s chybějícími potravinami a oblečením: „I starý Doubek tady, odsouzený na tři roky, má už zimník, neboť starý chromý flašinetář, Němec od Žatce či Chebu, trousící své vši zprvu v koutě dvora, dal Doubkovi zimník, protože měl dva.“⁵³³

V Duškově přijaté korespondenci se ze jmenovaných spoluvězňů nachází pouze dopisy Pietra Declicha adresované Pavlině sestře Ludmile Smolíkové z roku 1916 po jeho propuštění. K navázání trvalých přátelských vztahů pravděpodobně nedošlo.

---

⁵²⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 24. ledna 1915, sig. 30 b.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ Tamtéž.

⁵³² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 28. října 1916, sig. 30 c.

⁵³³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 24. ledna 1915, sig. 30 b.

6.12 Reakce na smrt císaře

František Josef I. zemřel po osmašedesáti letech vlády na zápal plic dne 21. listopadu 1916. Jeho smrt a nástup Karla I. na trůn daly rakouské válečné justici nový směr, který vyústil ve vyhlášení amnestie 2. července 1917. Zásadní obrat prakticky ihned pocítili ve svém procesu na smrt odsouzení Kramář, Rašín, Červinka a Zamazal. Právě smrt císaře zabránila potvrzení rozsudku smrti, ačkoliv rakouské i německé velení učinilo pokus předložit rozsudek k podpisu císaři, ošetřující lékař Vilém Kerzl tomu zabránil s ohledem na císařův zdravotní stav.⁵³⁴ Trest byl na počátku ledna 1917 změněn pro všechny zmíněné na těžký žalář. Tři dny po císařově skonu, mu Alois Rašín v dopise manželce věnoval krátkou zmínku, která vyjadřuje, pravděpodobně i s ohledem k cenzuře, jeho neurčitý vztah k císaři, který nad ním měl podepsat rozsudek smrti: „Dověděli jsme se to ústním podáním hned ve středu ráno. Ačkoliv to bylo očekáváno, přece to všeobecně překvapilo, poněvač bulletiny, o nichž se mnoho mluvilo, zněly stále nadějně a podobnou nemoc již jednou císař šťastně překonal.“⁵³⁵

Nejen pro Rašína znamenala císařova smrt naději na zmírnění trestu. Ačkoliv Dušek přímo nezmínil úmrtí Františka Josefa I., rozhovořil se o nových možnostech, které přinesly nové události: „Vždyť ani není vyloučeno, že bych mohl být už na Vánoce doma, ale je možno, že ani za půl roku se ještě nevrátím, ...“⁵³⁶ V dalším dopise Dušek už zmiňuje možnou amnestii, která by mohla změnit jeho vězeňský status.⁵³⁷

V dopise z konce ledna 1917 skutečně píše o změně statusu, který mu později umožnil začít využívat služeb restaurace. Pokud měl dostatek financí, mohl si nechat dodávat stravu. „Zatím událo se tolik, že od 19. I. jsem zase Häfpling a že jsem dnes už psal p. dru Zeifartovi velmi důtklivý dopis, aby poslal žádost o mé propuštění z vazby.“⁵³⁸

---

⁵³⁴ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 385.

⁵³⁵ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 261, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 24. listopadu 1916.

⁵³⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 27. listopadu 1916, sig. 30 c.

⁵³⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 3. prosince 1916, sig. 30 c.

⁵³⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 31. ledna 1916, sig. 30 c.

6.13 Role manželky

Pavla Dušková, Karla Rašínová i další manželky vězňených Čechů nebyly za první světové války v jednoduché pozici. Zvláště pokud jejich muži byli převezeni mimo české území, tak se zkomplikovaly návštěvy a vzájemná komunikace mezi manželi. Role, kterou hrály manželky vězňeného, byla nezastupitelná. Záleželo samozřejmě na tom, jaký vztah mezi vězňeným a manželkou fungoval před válkou. Cyril Dušek i Alois Rašín si byli dobře vědomi, že jejich ženy se vymykají svou inteligencí a emancipovaností běžnému předválečnému standardu. Na manželkách „na svobodě“ záležel z velké části život trestance ve věznici. Manželky byly ty, které obstarávaly advokáty, jídlo, ošacení, finance, léky či tabák a na druhé straně musely zajistit samy sebe a rodinu, která přišla o hlavního živitele.

Manželka Aloise Rašína byla bezpochyby v lepší finanční pozici a svědčí o tom i částky peněz posílané manželovi do vězení: „*Celkem jsem zde složil 350 K, posláno 400 K, úhrnem 750 K, od toho 467.15 do 10. 9. utraceno, zbylo 282.85 K, takže stačí 250 K měsíčně.*“⁵³⁹ Dobrá finanční situace jí umožňovala také celkem časté návštěvy manžela.

Karla Rašínová se postarala, aby manželovi ve vězení téměř nic nescházelo. Po celou dobu jeho věznění s ním a jeho lékaři předstírala, že manžel trpí cukrovkou, což mu umožnilo mít nárok na pro jiné zapovězené potraviny. Alois Rašín samozřejmě postřehl, že se snižují příděly potravin i jejich kvalita, díky manželčině péči se však ani jednou nedostal do situace, že by trpěl hladu, a to ani v Möllersdorfu, kde vyhladovělí vězni umírali každý den.

Vědom si kvalit své ženy a toho, co se pro ni jeho zatčením změnilo, jí v dopisech věnoval samá vlídná slova: „*Jste přece jen pro nás požehnáním ve štěstí i neštěstí, pro nás všechny malomyslné muže, poněvač s největším sebezapřením dovedete nésti kříž a těšiti ještě všechny kolem.*“⁵⁴⁰

Ve snaze manželce ulehčit břemeno se Alois Rašín svými dopisy podílel také na výchově dětí. Mimo doporučovaných knih se vyjadřoval k zákazům či trestům, které

---

⁵³⁹ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 35, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 20. září 1915.

⁵⁴⁰ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 155, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 8. května 1916.

Karla Rašínová dětem uložila, vyjadřoval se k jejich školnímu prospěchu či sportovní aktivitě a nutno podotknout, že většině případů rozhodnutí manželky podpořil. Obzvlášť přísný byl na nejstaršího syna Ladislava: „*Píšu Ti dnes vsutku nerad. Co se to děje s Tebou? Těšil jsem se na to, že přijdu ven a že najdu doma mladého rozumného jinocha, [...]. A náhle vidím, že's ještě nevyrostl z klackovkých let, že opravdu nemáš jemnocitu a můžeš trápit nemocnou matinku, o níž já se zde v cizině třesu, že můžeš zostřovat mně na mne vznešený trest, že dáváš cítit, že je třeba, abych já byl doma, abych tě vedl, [...]. Nemíníš-li býti vynikajícím studentem, napiš mi to. Bez dlouhého odůvodňování, ale prostě jednoduše jedním slovem: ano nebo ne.*“⁵⁴¹ I v dopisech dětem se však projevoval jako starostlivý a láskyplný otec, což poupravuje jeho obraz tvrdého a bezcitného muže.⁵⁴²

Manželství Duškových zůstalo bezdětné, přestože z předmanželské korespondence je zřejmé, že Duškovi děti plánovali. Přesný důvod, proč zůstali Duškovi bezdětní, není z dostupných pramenů znám.

Duškovu věznění posílilo sounáležitost manželů i celé rodiny. Je zajímavé sledovat, že v prvních dopisech z hradčanské vazební věznice Dušek manželce vyká, v pozdějších už používal tykání. Nelze ale říci, že by si manželé začali tykat až během války, protože už v prvních dopisech z let, kdy ještě nebyli manželé, si oba tykali. Lze se domnívat, že oslovení „Vy“ patřilo celé rodině, které Pavla měla dopisy tlumočit.

Pavla Dušková se po zatčení manžela nacházela v mnohem tíživější finanční situaci. Pracovala sice jako lycejní učitelka, musela však živit nejen sebe, ale i manžela a pravděpodobně i Cyrilovu matku, která s ní sdílela byt.⁵⁴³ Dušek si byl plně vědom finanční situace, která po jeho uvěznění nastala, z vězení šla však řešit velmi těžko. K opuštění bytu, kterého se nejvíc obával, nedošlo. Pavla chtěla jeden pokoj pronajmout, Dušek ale stále doufal ve svůj brzký návrat domů a od pronájmu manželku zrazoval. Pavla se jeho přání podřídila a zůstala v bytě s Cyrilovou matkou sama. Na dálku se Dušek snažil řešit finanční výpomoc ze zastaveného Času: „*Píšu nyní dru Veselému; sedím-li za Čas, trvá i můj honorářový poměr z družstva.*“⁵⁴⁴ Pomoc od Času

---

⁵⁴¹ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 261, dopis Aloise Rašína synovi Ladislavovi ze dne 17. prosince 1916.

⁵⁴² Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, s. 37.

⁵⁴³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 17. října 1916, sig. 30 c.

⁵⁴⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 13. ledna 1916, sig. 30 c.

a Maffie se věznění dočkali jen výjimečně, vzhledem k velkému počtu zatčených získal každý z nich jen malou částku. Finance měl na starosti Jan Hajšman, který jménem Času v červnu 1916 poslal Duškovi 100 korun, což mu mohlo vystačit maximálně na jeden měsíc.⁵⁴⁵

Pavla Dušková manželovi obstarávala ošacení, tabák, knihy i léky na tuberkulózu, které ve Vídni nebyly k dostání. Jednalo se zejména o Sirup Famel, který měl zmírnit tuberkulózní kašel. Kvůli vážnoucí korespondenci se k ní některé požadavky manžela nedostávaly včas, na jiné zapoměla, takže v Duškově dochované korespondenci lze najít i několik vyčítavých dopisů na manželčinu adresu. Příkladem může být její liknavost při řešení ztráty peněz, které o Vánocích 1916 poslala Duškovi: „*Píšeš o těch nedoručených 200 K, žes „podnikla kroky“; odpusť ale tak mluví ministři, když nechťejí nic říci. Doufám, žes poslala stížnost, žes našla receptis; potřeboval bych vědět, kterého dne (přesně) bylo těch 200 K zasláno, jak je to na receptisu.*“⁵⁴⁶

Zatímco někdy byly Duškovy výčitky oprávněné, jindy byla na vině vážnoucí pošta, zvláště těžko Dušek z pochopitelných důvodů snášel opožděné zásilky léků. Nejednou však uznal, že manželku obviňuje neprávem: „*Psal jsem totiž minulou neděli trpký, vyčítavý dopis; odpoledne potom dostal jsem opožděný balík a ve středu zase jeden. Jak je tohle všechno možno a kde to vlastně vážne, je u Boha; jen tolik vím, že Vy doma děláte, seč jste a že mám-li se zlobit na někoho, Ty s matkou a Vy všichni doma do té řady nepatříte. Tedy odpusť, budu příště spravedlivější.*“⁵⁴⁷

Na psychiku vězněných samozřejmě působilo i to, že si sami nemohli obstarat téměř nic a byli celou svou existencí závislí na rodině a přátelích a na tom, zda jim rodina pošle peníze. Kvůli opoždování zásilek peněz ale ani to nebylo zárukou úspěchu.

Častější výčitky se objevují zejména v druhé polovině druhé vazby, kdy byly Duškovy naděje na propuštění neustále oddalovány a kdy se zhoršoval jeho zdravotní stav, což se často promítlo i v dopisech manželce. Přesto si byl velmi dobře vědom, že manželka, která navíc pracuje, dělá skutečně všechno, co je v jejích silách a dokázal to ocenit: „*Musil jsem Ti to jednou vyložit, abys pochopila, proč člověk někdy v dopisech Tobě, již bych měl zahrnovati jen uznáním a díky za všechnu obětavost, přátelství a*

⁵⁴⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Jana Hajšmana Cyrilu Duškovi ze dne 5. června 1916, sig. 74.

⁵⁴⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 4. března 1917, sig. 30 c.

⁵⁴⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 4. února 1917, sig. 30 c.

*lásku, jsou zahořklé, vyčítavé a roztrpčené. Dostaneš-li někdy zas ode mne dopis, v němž bude víc zlých než dobrých slov, pomysli si: aha, to zas musí něco překonávat, a nesmím mu to mít za zlé, [...].*⁵⁴⁸

Dušek si své manželky velice vážil, ale během války se velmi sblížil i s její tetou Pavlou Pelikánovou, která často neteř doprovázela do Vídně a nejednou Duška navštívila i sama. „*Je to rodová dispozice u Vás, žen z Vaší rodiny, nebo je to vývoj pod vlivem všeho toho, co v životě zakoušíte a už jste zkusily? Nevím sám, který vliv je u Tebe silnější, ale tato mravní stránka Tvého charakteru činí mi Tebe tím, čím mi i v těchto zlých dobách jsi.*“⁵⁴⁹

Je nesporné, že manželky českých politických vězňů sehrály v době jejich uvěznění zásadní roli. Opatřovaly vše, co bylo potřeba, hlavně ale dokázaly akceptovat a přejít nepříjemné nálady svých manželů. Ve srovnání s dopisy matkám, které psali Dyk a Masaryková, jsou dopisy manželkám otevřenější v mnoha ohledech. Matky se samozřejmě staraly o to, aby jejich děti nestrádaly a posílaly vše, co bylo potřeba. Úcta a snaha nepřidělat matkám starosti se do vzájemné korespondence promítly zásadní způsobem. Alice Masaryková unikala v listech matce mimo realitu prostřednictvím psaní o literatuře a svých snech, málo kdy se uchylovala k rozebrání svých každodenních problémů. Viktor Dyk, jak ukazuje jeho dopis z Vánoc 1916, sice psal o všedních záležitostech, ale popisoval je téměř v superlativech. Úcta k matce je z jeho dopisů více než patrná: „*Děkuji Ti milá maminko, za všechnu práci, [...], ale hlavní zde je, abys se šetrila a neunavila příliš, to by mne bolelo.*“⁵⁵⁰

6.14 Poslední psaní z „kriminálu“

Cyril Dušek, Viktor Dyk, Alice Masaryková či Alois Václav Prágr byli propuštěni ještě před vyhlášením všeobecné amnestie, po níž byla osvobozena většina českých politických vězňů.

Duškovu propuštění bylo od ostatních výše jmenovaných odlišné tím, že jako jediný byl již ve výkonu trestu a nikoliv pouze ve vazbě. K jeho osvobození došlo na

⁵⁴⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 24. září 1916, sig. 30 c.

⁵⁴⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 28. října 1916, sig. 30 c.

⁵⁵⁰ LA PNP, fond Viktor Dyk, dopis Viktora Dyka matce ze dne 26. listopadu 1916, sig. I 7 157.

základě žádosti z ledna 1917 kvůli zhoršujícímu se zdravotnímu stavu. Vídeň opouštěl 25. května 1917 spolu s Viktorem Dykem.⁵⁵¹ Poslední dochovaný Duškův dopis z vězení manželce Pavle byl sepsán v neděli 20. května 1917 a z jeho obsahu je patrné, že o svém možném propuštění neměl ani ponětí.⁵⁵² Je možné, že o svém náhlém osvobození rodinu informoval telegramem, protože podle Dykových vzpomínek před vídeňskou věznicí Duška očekával bratr.⁵⁵³

Alois Rašín byl propuštěn spolu s Karlem Kramářem 10. července 1917 po vyhlášení amnestie Karlem I. Poslední dopis adresovaný manželce Karle z vězení Rašín napsal v předvečer svého odjezdu z Möllersdorfu, kdy si byl již plně vědom, že návrat na svobodu je velmi blízko: „*A teprve až budeme spolu, poděkuji Ti za všecku lásku a hlavně duševní pevnost, se kterou Jsi mi pomáhala snášet strádání a ukázala se zase nejenom nejmilejší, nýbrž také silnou a hrdou ženou a matkou.*“⁵⁵⁴

Rašínova pečlivost, důslednost až pedantičnost číší i z posledního vězeňského dopisu. V tuto chvíli se již mohl upínat ke světu tam za vraty věznice, ale on zatím pečoval o svůj záhonek, který mu do té doby zpestřoval jednotvárný vězeňský život: „*Zahrádku pěstuji dále pečlivě. I když ji odevzdám do jiných rukou, musím ji odevzdat v bezvadném pořádku.*“⁵⁵⁵

---

⁵⁵¹ Viktor DYK, *Tichý dům*, s. 156.

⁵⁵² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. května 1917, sig. 30 c.

⁵⁵³ Viktor DYK, *Tichý dům*, s. 156.

⁵⁵⁴ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 370, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 9. července 1917.

⁵⁵⁵ Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, s. 371, dopis Aloise Rašína manželce Karle ze dne 9. července 1917.

Závěr

Za první světové války byl v letech 1915-1917 domácí odboj ochromen rozsáhlým zatýkáním svých představitelů. Někteří z nich po válce knižně vydali své vzpomínky na rakouské žaláře, ať už samostatně nebo v rámci zmíněného Červinkova sborníku. Přestože velká část politických vězňů tehdejší doby má v dnešních archivech vlastní osobní fond, tak jejich vězeňská korespondence je dochována jen výjimečně. Jako marné se ukázalo hledání odeslaných vězeňských dopisů Karla Kramáře, Václava Klofáče, Vlastimila Borka, Jindřicha Hanticha a mnohých dalších vězňů.

Konvolut dopisů Cyrila Duška z vězení se tak vedle korespondence Aloise Rašína a Alice Masarykové stává unikátním pramenem pro poznání vězeňské každodennosti za první světové války. Dušek již ve vězení odmítl psát po válce „mučednické vzpomínky na kriminál“, ale nabádal manželku, aby jeho dopisy z vězení pečlivě schovala. Lze se tedy domnívat, že až na možné cenzurou zabavené dopisy je obraz fungování Duškovy vězeňské korespondence, její cenzury a vězeňské každodennosti téměř úplný.

Cyril Dušek donedávna patřil k méně známým osobnostem historie Československa, v současné době se dostává do širšího povědomí mimo jiné také díky publikaci vyšlé v roce 2014 pod kolektivem autorů Adély Jůnové Mackové, Hany Navrátilové, Libora Jůna a Hany Havlůjové. Autoři se zaměřili na působení Cyrila a Pavly Duškových v Egyptě a zpřístupnili vybrané dopisy Pavly Duškové z Egypta příbuzným.

Dopisy z nezvyklého prostředí, jakým vězení bezesporu je, bývají pro historický výzkum velmi cenné. Dopisy rodině byly, mimo občasných návštěv, jediným možným prostředkem, jak udržet kontakt s blízkými. Záleželo samozřejmě i na tom, komu byly dopisy adresovány. Dušek psal většinou manželce Pavle, která psaní měla tlumočit bratrům, matce či dalším příbuzným. Stejně tak Alois Rašín psal nejrozsáhlejší dopisy manželce Karle. Ve srovnání s listy, které Alice Masaryková a Viktor Dyk psali svým matkám, jsou Duškovy a Rašínovy dopisy manželkám mnohem intimnější, otevřenější, obsahují širší spektrum témat odhalujících vězeňskou každodennost, kterým se Dyk a Masaryková s ohledem k zdravotnímu stavu svých matek vyhýbali.

Otevřenost dopisů úzce souvisí s fungováním cenzury korespondence. Během války byla zavedena cenzura literatury i tisku. Cenzurování dopisů vězňů bylo běžným opatřením již před válkou. Stejně jako v tiskové a literární cenzuře, i v cenzuře vězeňské korespondence neexistovala jasně daná pravidla, takže cenzor mnohdy přesně nevěděl, co zabavovat a autor nevěděl, co se smí či nesmí napsat. Vždy záleželo spíše na osobní odvaze autora. Běžné cenzuře tedy předcházela autocenzura.

Vzhledem k obrovskému počtu přijatých i odeslaných dopisů, byla práce cenzorů mnohdy ledabylá. Kvůli absenci jasných pravidel vždy záleželo na tom, jak má cenzor nastaveny limity pro cenzurování jednotlivých slov či celých dopisů. Zabavování slov se objevuje velmi výjimečně, zabavování celých dopisů je zpětně nedohledatelné, nicméně u vězňů, kteří psali pouze určitý den v týdnu, si o nich určitý obrázek udělat lze. Vědomí cenzury vězněné při psaní ovlivňovalo spíš ze začátku, než pochopili, jak cenzura funguje. V dopisech s pozdějším datem se objevují i témata, o nichž se věznění domnívali, že jsou zakázaná a přesto o nich psali – kritika vězeňských poměrů, psaní o spoluvězních či velezrádcích. Ve srovnání s cenzurou vězeňské korespondence z přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století byly korespondenční možnosti politických vězňů za první světové války mnohem širší, ať už v počtu odeslaných a přijatých dopisů, jejich obsahu, posílání fotografií, užívání cizích slov, citací z knih či podtrhávání důležitých slov.

Psaní o záležitostech vězeňské každodennosti záleželo na momentálním psychickém rozpoložení autora. Nemožnost opustit vězeňskou společnost k tomu však přímo vybízela, protože výběr témat k psaní se touto izolací zužoval. Dušek většinu času strávil na společné cele, kde se střídalo osazenstvo téměř každý den. Námětů k psaní měl tedy spoustu. Manželce vykresloval životní příběhy spoluvězňů, jejich denní činnosti a problémy, s nimiž se museli ve vězení potýkat, a to tak barvitě, že si při jejich čtení nelze neuvědomit, že dopisy jsou psány bývalým odpovědným redaktorem. Alois Rašín, který nejdříve pobýval v samovazbě, poté s Červinkou a Zamazalem a nakonec v Möllersdorfu s Kramářem, se s tolika životními příběhy nesetkal. Zaměřoval se tedy více na svou vlastní vězeňskou každodennost. V dopisech tohoto druhu je znatelný rozdíl mezi prostředím, z něhož pisatel pocházel původně, než přišel do vězení. Rašínovy dopisy mají jasný řád, okolnosti a záležitosti jsou jasně a výstižně popsány, přesně jak se od váženého advokáta očekává. Duškovy dopisy jsou velmi čtivé, často

doplňované o vtipné či ironické glosy, které zajímavým způsobem dokreslují vězeňskou každodennost. I v jeho případě tedy sehrálo roli povolání, které před válkou vykonával.

Vězeňskou každodennost vykreslenou v dopisech je možné srovnat s oficiálními dokumenty věznic. Paragrafy, které tyto dokumenty obsahují, jsou často sepsány s otevřeným koncem – topení bylo možné během topné sezóny – nicméně od kdy do kdy topná sezóna trvá, už v těchto dokumentech zmíněno není. Fungování vězeňského systému v oblastech stravování, otopu, kapacit vězňů a s tím související hygieny, za první světové války z logických důvodů selhalo. Oficiální dokumenty toho, jak instituce měly fungovat v ideálním případě, tedy neodpovídají skutečnosti. Zásobovací krize, snižující se příděly potravin i jejich kvalita sužovala běžné obyvatelstvo, na věznicích se tedy šetřilo především.

Do jaké míry si věznění zhoršující válečnou situaci uvědomovali, záleželo na jejich rodině, na níž byli v době svého věznění finančně závislí. Alois Rašín díky dobrému finančnímu zabezpečení rodiny a péči manželky asi opravdu hlad na vlastní kůži nepoznal. Díky statusu politického vězně a dovedně předstírané cukrovce měl k dispozici potraviny, na něž běžný vězeň směl jen pomyslet.

Cyril Dušek byl sice také veden jako politický vězeň, ale finance, které mu byly z domova posílány, zdaleka neodpovídaly částkám, které dostával Rašín. Zásilky s penězi pro Duška měly často i několika měsíční zpoždění, manželka jej ve Vídni navštěvovala nepravidelně, takže v oblasti stravování byl závislý i na svých přátelích žijících ve Vídni. Po odsouzení směl přidělené potraviny nakupovat jen třikrát týdně, navíc mu často docházely peníze, takže hlad pocítil stejně jako většina dalších vězněných na vlastní kůži.

Po nástupu Karla I. na trůn se změnila válečná vize habsburské monarchie a nový panovník nakonec přistoupil k vyhlášení všeobecné amnestie 2. července 1917. Svůj díl na tom mohla mít i dlouhodobě neudržitelná hospodářská situace v rakouských věznicích.

Vězeňská korespondence Cyrila Duška, Aloise Rašína, Alice Masarykové, Viktora Dyka a Aloise Václava Prágra z let 1914-1917 poskytuje zajímavý vhled do vězeňské každodennosti. Dopisy každého z aktérů nabízí subjektivní pohled ovlivněný mnoha faktory – cizostí prostředí, vědomím cenzury, vztahem k osobě adresáta či vlastním zdravotním stavem.

Všechny tyto a další faktory jsou v jednotlivých dopisech promítnuty a ukazují, jakým způsobem a do jaké míry se s nimi člověk uvržený do vězeňského prostředí dokázal či nedokázal vyrovnat.

Literatura a prameny

Archivní prameny

Archiv Národního muzea (ANM)

fond Cyril Dušek

fond Bedřich Hlaváč

fond Václav Klofáč

fond Karel Kramář

fond Maffie

fond Alois Rašín

fond František Veselý

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)

osobní spis Cyril Dušek

Politické zpravodajství zastupitelských úřadů, Generální konzulát v Káhiře

Archiv tělesné výchovy a sportu (ATVS)

fond Alois Václav Prágr

Literární archiv Památníků národního písemnictví (LA PNP)

fond Viktor Dyk

fond Karel Kramář

fond Josef Svatopluk Machar

fond Alois Rašín

fond Zdeněk Václav Tobolka

Publikované prameny

- Robert ADAM – Jaroslava JANÁČKOVÁ – Magdaléna POKORNÁ – Lucie SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ – Stanislav WIMMER (edd.), *Božena Němcová. Korespondence I. 1844-1852; Korespondence II 1853-1856; Korespondence III. 1857-1858; Korespondence IV. 1858-1862*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2003-2007, ISBN 978-80-7106933-1.

- Jaroslav BÍLEK (ed.), *My, nasazení na nucené práce ve druhé světové válce. Z dopisů, vyprávění a dokumentů některých nasazených získaných v roce 2003*, Žďár nad Sázavou, Svaz nuceně nasazených za druhé světové války, 2004, ISBN 80-239-3254-3.
- Adam BISCHOP – Mark BOSTRIDGE (edd.), *Letters from a Lost Generation: First World War Letters of Vera Brittain and Four Friends*, Boston, Northeastern University Press, 1998, ISBN 1555533795.
- Vincenc ČERVINKA (ed.), *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých novinářů a literátů*, Praha, B. Kočí, 1920.
- Vincenc ČERVINKA, *Moje rakouské žaláře. Vzpomínková kronika z let 1914-1917*, Praha, J. Otto, 1928.
- Bořivoj ČELOVSKÝ, „*Emigranti*“. *Dopisy politických uprchlíků z prvních let po „Vítězném únoru“ 1948*, Šenov u Ostravy, Tilia, 1998, ISBN 80-86101-15-0.
- *Domácí řád pro c. k. mužskou trestnici v Praze*, Praha, Nákladem c. k. vrchního státního zastupitelství, 1889.
- Vratislav DOUBEK – Jan KVĚTINA (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované: Poláci, Rusové a Ukrajinci. 1. svazek*, Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2015, ISBN 978-80-87782-42-2.
- Viktor DYK, *Okno: 1916-1917*, Praha, František Borový, 1921.
- Viktor DYK, *Tichý dům*, Praha, E. K. Rosendorf, 1922.
- Viktor DYK, *Zed' mezi domácím a zahraničním odbojem*, in: *Národní osvobození*, 1, 1924, č. 157, s. 1-2.
- Viktor DYK, *Vzpomínky a komentáře 1893-1918. Kniha druhá, [1914-1918]*, Praha, Ladislav Kuncíř, 1927.
- Jan HÁJEK, *Obžaloba*, Praha, Orbis, 1933.
- Dagmar HÁJKOVÁ – Eva KALIVODOVÁ (edd.), *Deníky Edvarda a Hany Benešových z období první světové války (1915-1918)*, Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, ISBN 978-80-7422237-5.
- Dagmar HÁJKOVÁ – Jaroslav SOUKUP (edd.), *Milá mama – Dear Alice: korespondence Alice a Charlotty Masarykových 1915-1916*, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2001, ISBN 80-86495-06-X.

- Dagmar HÁJKOVÁ – Vlasta QUAGLIATOVÁ – Richard VAŠEK (edd.), *T. G. Masaryk – E. Beneš (1918-1937)*, Masarykův ústav AV ČR, Praha, 2013.
- Dagmar HÁJKOVÁ – Ivan ŠEDIVÝ (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1914-1918*, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2004, ISBN 80-86495-19-1.
- Jan HAJŠMAN, *Česká Mafie. Vzpomínky na odboj doma*, Praha, Orbis, 1935.
- František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, Praha, Šolc, [1916].
- František Josef HAVELKA, *Děti – mučedníci*, Praha, Žďárský, 1923.
- František Josef HAVELKA, *Na italskou frontu a zpět*, Praha, Vesmír, 1925.
- Karel HAVLÍČEK BOROVSÝ, *Rodinné listy Brixenské/ Vydal V. V. Zelený, Kutná Hora, nákladem knihkupectví Karla Šolce, 1888.*
- Jan HERBEN, *Knih vzpomínek*, Praha, Družstevní práce, 1936.
- Wilm HOSENFELD, „*Ich versuche jeden zu retten*“. *Das Leben eines deutschen Offiziers in Briefen und Tagebüchern*, München, Deutschen Verlags-Anstalt, 2004, ISBN 3-421-05776-1.
- Jiří KAREN, *Kdybych se snad nevrátil... Korespondence a deníky z totálního nasazení 1942-1945*, Praha, Prostor, 2006, ISBN 80-7260-168-7.
- Irena KOPECKÁ, *Stoleté svědectví*, Ostrava, Šmíra-Print, 2012, ISBN 978-80-87427-37-8.
- Karel KRAMÁŘ, *Paměti Dra. Karla Kramáře/ [vydal Karel Hoch]*, Praha, Československý čtenář, 1938.
- Marie KRULICHOVÁ – Milan JANKOVIČ, *Zapomenuté hlasy. Korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války*, Hradec Králové, Kruh, 1986.
- *La société des Nations. Son activité par l'image. Deuxième assemblée*, Genève, Édition Atar Corraterie, 1921.
- Victor LEITMAIER, *Österreichische Gefängniskunde: mit Berücksichtigung des ausländischen Gefängniswesens: ein Leitfaden für Gefängnisbeamte und Candidaten des Strafanstaltsdienstes*, Wien, K. k. Hof – und Staatsdruckerei, 1890.

- Josef Svatopluk MACHAR, *Kriminál. Žito 1916. Psáno 1917-1918*, Praha, Gustav Dubský, 1918.
- Tomáš Garrigue MASARYK; Jiří BRABEC – Jindřich SROVNAL (edd.), *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 2005, ISBN 80-7175-078-6.
- Alice MASARYKOVÁ, *Dopisy do vězení*, Vyškov, F. Obzina, 1920.
- Charlotta Garrigue MASARYKOVÁ, *Listy do vězení*, Praha, Žikeš, 1948.
- Éric MENSION-RIGAU (ed.), *L'ami du Prince. Journal inédit d'Alfred de Gramont*, Paris, Librairie Arthème Fayard, 2011, ISBN 978-2-213-66502-3.
- Josef PIKL, *Paměti jihočeského odbojáře*, Praha, Academia, 2009, ISBN 978-80-200-1813-7.
- Alois Václav PRÁGR, *V objetí rakouské spravedlnosti*, in: Vincenc ČERVINKA (ed.), *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých literátů a novinářů*, Praha, B. Kočí, 1920, s. 236-247.
- *Provisorische Vorschrift Militärgefangener*, Wien, Druck k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914.
- Alois RAŠÍN, *Hladomorna v Möllersdorfu*, in: Vincenc ČERVINKA (ed.), *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých literátů a novinářů*, Praha, B. Kočí, 1920, s. 268-283.
- Alois RAŠÍN, *Listy z vězení/ sestavil Ladislav Rašín*, Praha, Pražská akciová tiskárna, 1937.
- Alois RAŠÍN, *Paměti Dr. Aloise Rašína/ Z otcových zápisků sestavil Ladislav Rašín*, Brno, Bonus, 1994.
- František Josef ŘEZÁČ, *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnější trestání a polepšování zločinců*, Praha, F. J. Řezáč, 1852.
- Jan ŘEZNÍČEK, *Ve věži smrti: s vlastními perokresbami a jinými ilustracemi*, Choceň, nákladem vlastním, 1936.
- Jean-Paul SARTRE, *Sešity z podivné války (září 1939 - březen 1940)*, Praha, Academia, 2012, ISBN 978-80-200-2052-9.

- Milena SECKÁ, *Deníky Josefy Náprstkové*, in: Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře. Literární archiv, č. 35-36, Praha, 2004-2005, s. 21-37, ISBN 80-85085-68-2.
- Milena SECKÁ – Martin ŠÁMAL, *Byl to můj osud: zápisky Josefy Náprstkové*, Praha, Národní muzeum, 2014, ISBN 978-80-7036-423-9.
- Karel STLOUKAL (ed.), *Milostné dopisy Františka Ladislava Riegra a Marie Palacké*, Praha, Topič, 1932.
- Martin ŠÁMAL (ed.), *Cestovní deník Zdenky Braunerové (1883)*, Roztoky u Prahy, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2003, ISBN 80-239-1329-8.
- Jana ŠETŘILOVÁ – Jaroslav ČECHURA (edd.), *Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových*, Praha, Česká expedice, 1996, ISBN 80-85281-43-0.
- Emil ŠPATNÝ, *Z Möllersdorfu*, in: Vincenc ČERVINKA (ed.), *Z doby persekucí a kriminálů. Vzpomínky českých literátů a novinářů*, Praha, B. Kočí, 1920, s. 307-314.
- Jan THON (ed.), *Rodinné listy Karla Sabiny*, Praha, Melantrich 1947.
- Zdeněk Václav TOBOLKA, *Proces dra Kramáře a jeho přátel*, Praha, Zd. Tobolka, 1918-1920.
- Zdeněk Václav TOBOLKA; Martin KUČERA (ed.), *Můj deník z první světové války*, Praha, Karolinum, 2008, ISBN 978-80-246-1283-6.
- Antonín VANĚK (ed.), *Projev českých spisovatelů 17. května 1917*, in: *Vznik samostatného československého státu v roce 1918*, Praha, Melantrich, 1988, s. 351-353.
- Marek VLHA, *Dopisy z války Severu proti Jihu. Korespondence českých vojáků v americké občanské válce*, Brno, Matice moravská, 2010, ISBN 978-80-86488-72-1.

Literatura

- Alexandra BLODIGOVÁ – Jana ČECHUROVÁ, *Osobní fondy – pozůstalosti*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, Filozofická

- fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2014, s. 273-285, ISBN 978-80-7422-309-9 (NLN), ISBN 978-80-7308-556-8 (FF UK).
- Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2004, ISBN 80-7106-719-9.
  - Petra ČÁSLAVOVÁ, *Cenzura vězeňské korespondence v Československu v letech 1948-1955*, in: Jiří HRABAL (ed.), *Cenzura v literatuře a umění střední Evropy*, Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 186-204, ISBN 978-80-244-4389-8.
  - Jana ČECHUROVÁ, *Listy Aloise Rašina z vězení manželce a dětem*, in: *Historie a vojenství. Časopis historického ústavu Armády České Republiky*, Praha, 2003, roč. 52. č. 1, s. 87-93.
  - Jindřich DEJMEK, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*, Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, ISBN 80-86547-07-8.
  - Jindřich DEJMEK, *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992)*, Praha, Academia, 2013, ISBN 978-80-200-2210-3.
  - Jindřich DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*, Praha, Academia, 2013, ISBN 978-80-200-2210-3.
  - Jindřich FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha, Rybka Publishers, 1999, ISBN 80-86182-91-6.
  - Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady*, Praha, Svoboda, 1988.
  - Jan GALANDAUER, *Knoflík ze šatů paní Linhartové*, in: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 30, č. 9, 2008, s. 30-32.
  - Dagmar HÁJKOVÁ, *Velká válka (1914-1918) v korespondenci, korespondence za války*, in: *Masarykův sborník*, č. 11-12, Praha, Masarykův ústav AV ČR, 1999-2003, [vyd. 2004], s. 559-561, ISBN 80-86142-14-0.
  - Jarmila HANZALOVÁ, *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České Republice*, Praha, Archivní správa MV ČR, 1997, ISBN 80-901358-3-8.

- Peter HEUMOS, „*Dejte nám brambory, nebo bude revoluce.*“ *Hladové nepokoje, stávky a masové protesty v českých zemích v období 1914-1918*, in: *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*, Brno, Matice moravská, 2000, s. 207-232.
- Milan HLAVAČKA, *Memoárová literatura*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2014, s. 312-329, ISBN 978-80-7422-309-9 (NLN), ISBN 978-80-7308-556-8 (FF UK).
- Jana HOFFMANOVÁ, *Dopis jako text, metatext a kontext*, in: *Text a kontext: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Prešov 18.-19. novembra 1993*, Prešov, Pedagogická fakulta v Prešově UPJŠ V Košiciach 1993, s. 153-161, ISBN 80-88697-06-9.
- Jana HOFFMANNOVÁ, *Paradoxy deníkové a memoárové literatury*, in: Jiří NOSEK – Jiřina STACHOVÁ (edd.), *Myšlení v paradoxu, paradox v myšlení*, Praha, Filosofía, 1998, s. 270-279, ISBN 80-7007-106-0.
- Pavla HORÁKOVÁ – Jiří KAMEN, *Přišel befeľ od císaře pána: polní pošta – příběhy Čechů za první světové války*, Praha, Argo, 2015, ISBN 978-80-257-1675-5.
- Aleš CHALUPA – Milena BĚLIČOVÁ – Jaroslav ČECHURA – Marie RYANTOVÁ, *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea*, Praha, Národní muzeum, 1998, ISBN 80-901916-7-3.
- Michal CHARYPAR, *V zájmu širší a užší vlasti. Literární cenzura v éře měšťanského liberalismu a modernismu*, in: Michal WÖGERBAUER a kol., *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014. Svazek I./1749-1938*, Praha, Academia, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2015, s. 477-560, ISBN 978-80-20024916 (Academia), ISBN 978-80-88069-11-9 (Ústav pro českou literaturu AV ČR).
- Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2002, ISBN 80-7106-504-8.

- Ivan JAKUBEC, *Paměti a vzpomínky jako prvořadý historický pramen?*, in: Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha, Národní technické muzeum, 2006, s. 71-78, ISBN 80-7037-152-8.
- Jaroslava JANÁČKOVÁ a kol., *Řeč dopisů Boženy Němcové: řeč v dopisech*, Praha, ISV nakladatelství, 2001, ISBN 80-85866-83-8.
- Veronika JUNKOVÁ, *Cyrril Dušek 1881-1924. V Čase a v Maffii*, Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.
- Adéla JŮNOVÁ-MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JŮN – Hana HAVLŮJOVÁ, *S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922-1924)*, Praha, Scriptorium, 2014, ISBN 978-80-88013-06-8.
- Alena KAFKOVÁ, *Tradiční vězeňská práce – lepení pytlíků*, in: *Historická penologie*, Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2004, č. 2, s. 12-14.
- Alena KAFKOVÁ, *Tradiční vězeňská práce – draní peří*, in: *Historická penologie*, Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2004, č. 3, s. 9-11.
- Antonín KLIMEK, *Jak se dělal mír roku 1919. Československo na konferenci ve Versailles*, Praha, Melantrich, 1989.
- Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915-1916)*, Praha, Karolinum, 2015, ISBN 978-80-246-3082-3.
- Martin KUČERA, *Herbenova aféra 1905*, in: *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století*, Praha, Historický ústav AV, 2008, ISBN 978-80-7286-135-4.
- Martin KUČERA, *Realisté*, in: *Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. Díl: období 1861-1931*, Brno, Doplněk, 2005, ISBN 80-7239-178-X.
- Jan KUKLÍK, *Československá delegace na pařížské mírové konferenci ve světle memoárů profesora Jana Krčmáře*, in: *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-*

- Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému, Praha, Historický ústav, 2011, s. 125-138, ISBN 978-80-7286-188-0.
- František KUTNAR, *Dopisy českých vystěhovalců v padesátých letech 19. století ze zámoří do vlasti*, in: Začiatky českej a slovenskej emigrácie do USA. Česká a slovenská robotnícká emigrácia v období I. internacionály, Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1970, s. 211-306.
  - Robert KVAČEK, *Pisemné prameny*, in: Miroslav HROCH a kol., Úvod do studia dějepisu, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 142-163.
  - Milena LENDEROVÁ, *A ptáš se, knížko má...*, Praha, Triton, 2010, ISBN 978-80-7254-956-6.
  - František LEXA, *Egyptské starožitnosti ze sbírek Národního muzea a Karáskovy galerie, darované vyslancem dr. Cyrilem Duškem*, in: Pestrý týden, 1931, č. 6, s. 12-13.
  - Radovan LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*, Praha, Togga, 2007, ISBN 978-80-7308-189-8.
  - Martin LUNDÁK, *Tabák a cigareta za první světové války*, Praha, 2015. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.
  - Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář. První československý premiér*, Praha, Vyšehrad, 2007, ISBN 978-80-7021-898-3.
  - Adéla MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ, *Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě, první československé vyslanectví*, in: Nový Orient, 2005, č. 1, s. 54-56.
  - Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha, Linde, 1995.
  - Marie MICHLOVÁ, *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, Řitka, Čas, 2013, ISBN 978-80-7475-149-3.
  - Milada PAULOVÁ, *Dějiny Maffie: odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918. Díl I. Ve znaku perzekuce*, Praha, Československá grafická unie, 1937.
  - Milada PAULOVÁ, *Dějiny Maffie: odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918. Díl II.*, Praha, Československá grafická unie, 1939.

- Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918*, Praha, Academia, 1968.
- Tomáš W. PAVLÍČEK, *Korespondence jako pramen. Komunikační strategie a (sebe)stylizace pisatelů dopisů. Rozbor korespondence Josefu Hlávce*, in: *Historie 2006. Sborník prací z 12. celostátní studentské vědecké konference konané 7. - 8. prosince 2006 v Ostravě*, Ostrava, Ostravská univerzita, 2007, s. 122-142, ISBN 978-80-7368-4-01-33.
- Tomáš W. PAVLÍČEK, *Formování kulturního mecenátu Josefa Hlávky v souvislosti s komunikačními strategiemi v osobní korespondenci*, Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011, ISBN 978-80-86729-62-6.
- Karel PICHLÍK, *Čeští vojáci proti válce (1914-1915)*, Praha, Naše vojsko, 1961.
- Karel PICHLÍK, *Bez legend*, Praha, Panorama, 1991, ISBN 80-7038-217-1.
- Magdaléna POKORNÁ, *Korespondence – meze a možnosti využití historického pramene*, in: Jana ČECHUROVÁ – Jan RANDÁK a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2014, s. 286-311, ISBN 978-80-7422-309-9 (NLN), ISBN 978-80-7308-556-8 (FF UK).
- František PROCHÁZKA, *O žaláři, jeho dějinách a organizaci*, Praha, Vesmír, 1925.
- *Průvodce po fondech literárního archivu: Stav k 30. 6. 2003*, Praha, Památník národního písemnictví, 2003.
- Jan RANDÁK, *Životní světy, paměti a jejich interpretace*, in: Milada SEKYRKOVÁ (ed.), *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, Praha, Národní technické muzeum, 2006, s. 79-90, ISBN 80-7037-152-8.
- Eva RYŠAVÁ, *Bohuslav a Hermína Duškovi – mecenáši nové doby*, in: *Matiční listy*, Praha, září 2008, č. 6, s. 1-4.
- Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, *Komunikační perspektiva v dopisech Boženy Němcové*, in: Jaroslava JANÁČKOVÁ a kol., *Řeč dopisů Boženy Němcové: řeč v dopisech*, Praha, ISV nakladatelství 2001, s. 25-37, ISBN 80-85866-83-8.
- Lucie SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*, Praha, Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0927-4.

- Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „EGO-DOKUMENTE“*, Homburg, Werner-Reimers-Stiftung Bad, 1992.
- Jana SPÁLENKOVÁ, *Jan Herben. Politik, novinář, spisovatel*, Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.
- Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2001, ISBN 80-7106-247-X.
- Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, Praha, Argo, 1997, ISBN 80-7203031-2.
- Daniela TINKOVÁ, *Zločin a trest na prahu občanské společnosti. Zrození „osvícené“ kriminální politiky v habsburské monarchii (cca 1780-1852)*, in: Lucie PEISERTOVÁ – Václav PETRBOK – Jan RANDÁK, *Zločin a trest v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. symposia k problematice 19. století*, Plzeň, 25. – 27. února 2010, Praha, Academia, 2011, s. 9-18, ISBN 978-80-200-1900-4.
- Josef TOMEŠ, *Česká strana státoprávně pokroková 1908-1918*, Praha, 2013. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.
- Jan UHLÍK, *F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století*, Praha, Vězeňská služba české republiky, 1997.
- Jan UHLÍK, *Historie věznění a vězeňství v Čechách. Osudy význačných vězněných osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*, Praha, Vazební věznice Pankrác, 2006.
- Zdeněk VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918-1919*, Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, ISBN 978-80-87782-04-0.
- Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, Praha, Karolinum, 2015, ISBN 978-80-246-2931-5.
- Libor VYKOUPIIL, *Jiří Stříbrný: portrét politika*, Brno, Masarykova univerzita, 2003, ISBN 80-210-3241-3.

- Harald WELZER – Sabine MOLLEROVÁ – Karoline TSCHUGGNALLOVÁ, *Můj děda nebyl nácek: nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Praha, Argo, 2010, ISBN 978-80-257-0228-4.

Internetové zdroje

- Ivan MOTÝL, *Korupce na pražské radnici aneb noviny před sto lety*, in: Týden [online], 31. 8. 2008, 14:19, ©2006-2016 [cit. 2016-10-26]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/media/stolety-expres/korupcenaprazskeradnicianebovinypredstolety_78317.html?showTab=nejnovejsi#.U1emtv1_t5C/.
- Václav NÁJEMNÍK, *Za hospodské řeči popravčí četa*, in: Český rozhlas [online], 21. 11. 2014, ©1997-2016, [cit. 2016-12-29]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/za-hospodske-reci-popravci-ceta--1423133/.
- Politicti vězni.cz [online], © 2008-2016 [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <http://www.politictivezni.cz/>.
- Průvodce po fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví [online], © 2013-2016 [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/pnp-pruvodce/>.
- Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online], [cit. 2016-10-28]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/snem.sqw?org=296/>.
- Jiří ŠIROKÝ, *Ivančické velezrádkyně*, in: Zrcadlo. Nezávislý regionální čtrnáctideník [online], 27. 7. 2007, ©2007-2016, [cit. 2016-12-29]. Dostupné z: <http://noviny.zrcadlo.info/rservice.php?akce=tisk&cislocclanku=2007070061/>.
- United Nations Office at Geneva, *League of Nations* [online], 2016 [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: [http://www.unog.ch/unog/website/assets.nsf/7a4a66408b19932180256ee8003f6114/3da94aaf9e8e76c1256f340047bb52/\\$FILE/sdn_chronology.pdf/](http://www.unog.ch/unog/website/assets.nsf/7a4a66408b19932180256ee8003f6114/3da94aaf9e8e76c1256f340047bb52/$FILE/sdn_chronology.pdf/).

- Zákon ze dne 27. 5. 1852. Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích [online], © 1999-2016, [cit. 2016-12-28]. Dostupné z:
[http://www.epravo.cz/vyhledavani-
aspi/?Id=17&Section=1&IdPara=1&ParaC=2/](http://www.epravo.cz/vyhledavani-
aspi/?Id=17&Section=1&IdPara=1&ParaC=2/).

Příloha

1. Cyril Dušek na počátku první světové války, asi 1914.⁵⁵⁶
2. Cyril Dušek s rodinou v podolském sanatoriu po návratu z vězení, 1917.⁵⁵⁷
3. Portrét Cyrila Duška, 1918.⁵⁵⁸
4. Odchod Jindřicha Trnobranského z Göllersdorfu na frontu.⁵⁵⁹
5. Odchod Vlastimila Borka z Göllersdorfu na frontu.⁵⁶⁰
6. Soupis dochované vězeňské korespondence Cyrila Duška adresované manželce Pavle Duškové.
7. Dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. října 1916.⁵⁶¹
8. Dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. května 1917. Druhý odstavec zabaven cenzorem.⁵⁶²
9. Výběr z vězeňské korespondence Cyrila Duška.⁵⁶³

---

⁵⁵⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, sig. 574. Cyril Dušek ve vojenské uniformě na počátku první světové války.

⁵⁵⁷ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 18, sig. 577. Cyril Dušek s manželkou Pavlou Duškovou, matkou Antonii Duškovou a Pavlou Pelikánovou, tetou P. Duškové.

⁵⁵⁸ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, sig. 574. Cyril Dušek krátce po návratu z vězení.

⁵⁵⁹ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, s. 42.

⁵⁶⁰ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, s. 49.

⁵⁶¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. října 1916, sig. 30 c.

⁵⁶² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. května 1917, sig. 30 c.

⁵⁶³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopisy Cyrila Duška manželce Pavle z vězení, sig. 30 b a 30 c.

1. Cyril Dušek na počátku první světové války, asi 1914.⁵⁶⁴

---

⁵⁶⁴ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, sig. 574. Cyril Dušek ve vojenské uniformě na počátku první světové války.

2. Cyril Dušek s rodinou v podolském sanatoriu po návratu z vězení, 1917.⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 18, sig. 577. Cyril Dušek s manželkou Pavlou Duškovou, matkou Antonii Duškovou a Pavlou Pelikánovou, tetou P. Duškové.

3. Portrét Cyrila Duška, 1918.⁵⁶⁶

---

⁵⁶⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 13, sig. 574. Cyril Dušek krátce po návratu z vězení.

4. Odchod Jindřicha Trnobranského z Göllersdorfu na frontu.⁵⁶⁷

5. Odchod Vlastimila Borke z Göllersdorfu na frontu. Vlastimil Borek je označen křížkem.⁵⁶⁸

⁵⁶⁷ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, s. 42.

⁵⁶⁸ František Josef HAVELKA, *Zápisky z vyhnanství: ilustrované dokumenty 1914-1916*, s. 49.

6. Soupis dochované vězeňské korespondence Cyrila Duška adresované manželce Pavle Duškové.

Následující soupis Duškovy odeslané korespondence je pouze orientační a číslování dopisů z druhé vazby se odlišuje od čísel uvedených na originálech Duškových dopisů uložených v Archivu Národního muzea. Poslední originál dopisu je označen číslem 75. Některá čísla dopisů však v dochované korespondenci chybí, jiné dopisy nejsou očíslovány vůbec. Pro potřeby této práce jsem dopisy očíslovala chronologicky podle data vzniku dopisu.

První vazba Hradčany⁵⁶⁹

- 1) 30. listopadu 1914
- 2) 8. prosince 1914
- 3) 11. prosince 1914
- 4) 12. prosince 1914
- 5) 14. prosince 1914
- 6) 22. dubna [prosince] 1914
- 7) 23. ledna 1915
- 8) 24. ledna 1915
- 9) 31. ledna 1915

Druhá vazba Vídeň⁵⁷⁰

25. října 1915 Hradčany

1) 7. listopadu 1915	2) 14. listopadu 1915
3) 21. listopadu 1915	4) 28. listopadu 1915
5) 5. prosince 1915	6) 12. prosince 1915
7) 20. prosince 1915	8) 25. prosince 1915
9) 9. ledna 1916	10) 16. ledna 1915 [1916]
11) 22. ledna 1916	12) 30. ledna 1916
13) 6. února 1915 [1916]	14) 13. února 1916

---

⁵⁶⁹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopisy Cyrila Duška manželce Pavle z vězení, sig. 30 b.

⁵⁷⁰ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopisy Cyrila Duška manželce Pavle z vězení, sig. 30 c.

- 15) 20. února 1916
17) 5. března 1915 [1916]
19) 19. března 1916
21) 16. dubna 1916
23) 21. dubna 1916
25) 30. dubna 1916
27) 14. května 1916
29) 18. června 1916
31) 6. srpna 1916
33) 20. srpna 1916
35) 3. září 1916
37) 10. září 1916
39) 16. [24.]září 1916
41) 8. října 1916
43) 22. října, 28. října 1916
45) 12. listopadu 1916
47) 21. listopadu 1916
49) 3. prosince 1916
51) 17. prosince 1916
53) 31. prosince 1916
55) 14. ledna 1917
57) 31. ledna 1917
59) 11. února 1917
61) 17. února 1917
63) 4. března 1917
65) 18. března 1917
67) 1. dubna 1917
69) 30. dubna 1917
71) 13. května 1917 (dva dopisy)
- 16) 27. února 1916 (dva dopisy)
18) 12. března 1916
20) 25. března 1916
22) 19. dubna 1916
24) 23. dubna 1916
26) 7. května 1916
28) 21. května 1916
30) Bez data (razítko 28. června 1916)
32) 15. srpna 1916 (adresován Lídě)
34) 27. srpna 1916
36) 8. září 1916
38) 17. září 1916
40) 1. října 1916
42) 11. října, 15. října, 17. října 1916
44) 5. listopadu 1916
46) 15. října [listopadu] 1916
48) 27. listopadu 1916
50) 10. prosince 1916
52) 24. prosince 1916
54) 3. ledna 1917
56) 28. ledna 1917
58) 4. února 1917
60) Bez data (razítko 13. února 1917)
62) 25. února 1917
64) 11. března 1917
66) 25. března 1917
68) 22. dubna 1917
70) 6. května 1917
72) 20. května 1917

7. Dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. října 1916.⁵⁷¹

42. Videa Praha, 11. října 1916. 5

Cyril Duška

drahá Pavlo, *Spenny*

Dnes je můj první den druhého roku ve vězeň - nemohu odolati, abych si neuapsal několik řádků z tohoto jubilea.

řeknuš se o mui ráždovém životě zde. Kým to dávno, když je tak těžko psát něco z té pustoty; z časti by to byly věci, které nejsou přímými (kritika poučení), řeknuš jsou to zážitky a poznatky, což sám si těžce budu muset zpracovat, až uabudu pětého dne od této příležitosti a upoum ji před sebou jako celek, a potom, byť bych chtěl být co nejpravděvěřš a neptavějšš z toho ve svých listech od lidí, přec jen mui se tak z druhé přiči a protiví sp. učení, zejména polidie, že se nemohu dostat k tomu dicit si porobu celou tu roční útrupu celého člověka, který najednou spí na zemi na slamníku, táře tyčty i nářice se neroupej pádla nemění, vidličce, noži a šálíni už zcela odvykl, své všechny pohyby a každý roh kaveka li musí kousat pu na komando a „mit šedobruň, hladovi-li, hladov, žij-li, žij - i vlastní slemici mit je zářžano - , na ráždov život je

⁵⁷¹ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 11. října 1916, sig. 30 c.

8. Dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. května 1917. Druhý odstavec zabaven cenzorem.⁵⁷²

Handwritten text on a piece of paper, likely a letter. The top right corner is dated "Videč 20. V. 1917". The text is written in cursive and includes a salutation "Má Pavlo,". The main body of text discusses the author's situation, mentioning a judge and a censor. The bottom portion of the page is heavily scribbled over with dark ink, indicating a censored section.

⁵⁷² ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopis Cyrila Duška manželce Pavle ze dne 20. května 1917, sig. 30 c. Jedná se o největší cenzurní zásah v Duškově dochované vězeňské korespondenci manželce Pavle.

9. Výběr z vězeňské korespondence Cyrila Duška.⁵⁷³

Následující část práce je výběrovou edicí odeslaných vězeňských dopisů Cyrila Duška z vazební věznice na Hradčanech a z věznice ve Vídni z let 1914-1917. V rámci edice jednotlivých dopisů bylo sjednoceno psaní dat a číslování dopisů. Byly opraveny zjevné chyby v pravopise a interpunkci, jazyková a stylistická úprava zůstala zachována včetně podtrhávání jednotlivých slov či odrážek mezi odstavci.

Dopisy byly vybrány podle svého obsahu, tak aby byla zpřístupněna témata, na něž byla práce zaměřena. Editovány byly typické dopisy, obsahující soupisy požadavků Cyrila Duška do vězení, ale i dopisy odhalující vězeňskou každodennost Cyrila Duška a jeho spoluvězňů, vztah manželů Duškových, práci cenzora a fungování vězeňského korespondenčního systému.

První vazba

1. dopis

30. listopadu 1914

Máti a všechny ostatní srdečně pozdravuji.

Nemějte starostí a na shledanou. C.⁵⁷⁴

Milá Pavlo,

okolnosti jsou podle toho, že píšu co nejstručněji:

Děkuji za zaslané prádlo (1 košile, 1 spodky, 1 ponožky, 3 kapesníky), 1 ručník, 1 ubrousek, polštář, deku, podhlavíček, hřeben, kartáček na zuby, pastu, mýdlo, žínku, lžiči, kalhoty, noční kabátek, kartáč na šaty. A prosím, pošlete mi po Mařence⁵⁷⁵ do kanceláře ještě:

další kapesníky (mám rýmu z toho chladu), límce přehnuté (asi 4-5), (manžety nepotřebuji), kalodont nebo pebeco na zuby v tubě, prádlo opět na půl týdne, sklenici na vodu, a vše to v oné ruční tašce, co jsem jezdíval s ní ven, abych ty věci nemusel mít ležet v prachu na policiče.

⁵⁷³ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, dopisy Cyrila Duška manželce Pavle z vězení, sig. 30 b a 30 c.

⁵⁷⁴ Poznámka připsaná Cyrilem Duškem v horní části dopisu.

⁵⁷⁵ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, poznámky Hermíny Duškové, sig. 29. Mohlo by se jednat o Marii Dostálovou, známou Duškových.

K jídlu mně můžete dodávat denně cokoli a k pití buď 1 litr piva, nebo 1 litr vína. Ale prosím, neposílejte z toho ted' nic, píše Kasalickým,⁵⁷⁶ co potřebuji, aby mi to poslali po ní [p]řeci, Vám jen zbude to zaplatit. „Pražské Noviny“ nepředplácejte, objednáám si je buď přímo odtud, nebo od Kasalických.

Přiměřeně k okolnostem – nedaří se mi zle a nemějte starostí. A doufám, že se mi podaří v nejbližších dnech dosáhnouti toho, nač mám nárok, abych byl přemístěn do jiné místnosti, kam jako vyšetřovaný dle svého vzdělání a postavení patřím. To by asi jistě odpadly jisté nepopisovatelné obtíže, jež tu ještě zatím snáším.

Prádlo, jídlo, peníze dodávají se do věznice do kanceláře. Návštěvy zde nejsou možny. Lze jen žádati o rozmluvu před p. vyšetř. soudcem (drem. Jar. Němcem) v budově divisního soudu, kde jste byla. V době od 9 ráno asi do 2 hod. odpoledne. Bylo by mi milé, kdybych tak jednou týdně nejmíň mohl se s Vámi nebo s hochy touto cestou vidět. Myslím, že by Borouš⁵⁷⁷ a Sláva⁵⁷⁸ mohli se obětovat a chodit. Kupovat si můžeme, ovšem jen zase s obtížemi přes kancelář. Lépe je poslat. Vy máte v možnou dobu návštěv školu; co dělat?! Neuvidíme se tedy nějaký čas. Pozoroval jsem ostatně, že Vás to dojíká a bylo mi toho líto. Bude přece zase dobře. – Psát se mi může, dopisy ovšem se censurují. Adresa takto: C. D. Praha IV. Kapucínská 2. Píšu ještě Slávovi.

Na shledanou.

C.

4. dopis

12. prosince 1914

Milá Pavlo,

nevím, zda jste dostala poslední mé dva dopisy z tohoto týdne. Odvádíme je totiž do kanceláře a odtud tak jednou, dvakrát týdně odnesou se k soudu. Dnes tedy jdu tento dopis odevzdati panu soudci přímo, a proto jej dostanete hned.

---

⁵⁷⁶ ANM, fond Cyril Dušek, k. č. 1, poznámky Hermíny Duškové, sig. 29. Eduard Kasalický byl tchán Cyrila Merhouta (nevlastního synovce Cyrila Duška), měl obchod na Pohořelci, z něhož posílali Cyrilu Duškovi do vězení jídlo, cigarety a další věci.

⁵⁷⁷ Bořivoj Dušek (1890-1930) byl nejmladším bratrem Cyrila Duška, pracoval u České průmyslové banky, později působil ve službách ministerstva zahraničních věcí.

⁵⁷⁸ Bohuslav Dušek (1886-1957) byl mladším bratrem Cyrila Duška, působil jako prokurista Živnostenské banky, byl také významným sběratelem uměleckých předmětů.

Jdu dnes k prof. Wienerovi se svou pohrudnicí; doufám, že ty malé bolesti, jež ještě pociťuji, už znamenají jen rekonvalescenci. Kdyby ne, připsal bych to ještě na konec dopisu. Kašel mi značně ochabl díky Vaším zásilkám dek a ostatních věcí. V celku tedy se mi vede dobře.

--

V posledním dopisu popsal jsem Vám rozdělení našeho dne. Popíšu Vám teď náš pokoj. Má tři veliká, ovšem zamřížovaná okna. Uvnitř umývadlo, železná kamna, šest dřevěných pryčů s 11 slavníky. Dostali jsme teď také druhé deky. Uprostřed veliký dřevěný stůl a dvě lavice. Ze stropu visí železná klec, v níž se umísťuje petrolejová lampička. Světlo musí být celou noc, aby bylo dovnitř vidět z venčí, kde chodí post s bajonetem ve dne v noci. Volají mne k soudu, musím tedy končit.

Srdečný pozdrav všem.

C.

7. dopis

23. ledna 1915

Františka mockrát pozdravuji. Ta čepice mu sluší báječně, ale naprosto to nejde. Pozdrav všem vespolek.⁵⁷⁹

Milá Pavlo,

líto mi bylo, když jsi si stěžovala, že Ti nepíšu. Nuže, napsal jsem Ti dnes trochu víc, jak jsme se měli před měsícem na Štědrý den.

Jak se mám teď, už jsem vypravoval. Když jsem první den přišel z einzlarestu nahoru do 31 spadla mi vřele [tíha] ze srdce. Einzl je místnost 3 metry dlouhá, 2 m široká. Je tam kavalec se slavníkem, stůl, židle, kýbl, plivátko, kamna. A zamřížované, dřevěnými žaluziemi zakryté okénko u stropu. Nad dveřmi do chodby také tmavé malé okénko. Ani vzduch ani světlo. Tam se musí před výslechem a v einzlu se odpykává tzv. tmavá komůrka jako zostření trestu. To se totiž udělá úplná tma na 24 hodin. Např. kol. G. z Č. Budějovic tam musí jednou za měsíc. Mě to teprve čeká, až budu-li odsouzen.

---

⁵⁷⁹ Poznámka připsaná Cyrilem Duškem v horní části dopisu.

31. byla kasárnická cela. Místo s kavalci pro 11 lidí; když není místo, jako teď vůbec není, položí se tři na dva kavalce anebo se přidají slamníky na zem. Byl tam nekonečný hvězdot a rámus celý den až do noci. A v noci člověk těžko spal pro dusno. Tam jsem kurýroval zánět plic. Ale vykuryoval jsem jej úplně teprve teď, co jsem dole na oficírce. Už Ti to mohu napsat, protože jsem úplně zdrav.

33., kam jsem šel na Štědrý den, byla nahoře nejlepší. „Normalbelag“⁵⁸⁰ je 7, bylo nás tam deset. Ale Máry⁵⁸¹ obstarala i kavalce dva; sama si dávala slamník na dvě lavice. Na zemi nespal nikdo a každý měl svůj slamník. Vzduchu měl každý asi 14 m³ – považoval jsem to za výhru. Společnost: redaktor Gregor z Budějovic, inženýr Havlíček z Baku v Rusku, spolumajitel továrny kloboučnické Hrabě, účetní Kupec od kloboučnicka Bartoše z Beaufortova domu, advokátní úředník Markup, magistrátní sluha Machulka, býv. lajtnant La Motte, inženýr Franßenberger a Štechr – Ruda Pražský.

Dolů na oficírku mi pomohl nově jmenovaný hejtman-velitel nemocnice, u nějž byl Klofáč⁵⁸² intervenovat, paní vrchní štábová, která zakročila doma a auditor dr. Král, který přijel služebně z jižního [?] ještě na tři dny do Prahy, v Brně se dověděl, kde jsem a tady mne navštívil, aby podal v Brně zprávu, jak se mi vede. A ten se v kanceláři ptal, proč nejsem na oficírce, když tam patřím atd. Náš hejtman měl mě tu trestat disciplinárně (půst nebo vzít na noc i ten slamník nebo einzl) na přípis předsedy soudu, že jsem jako Häftling odepřel jít k soudu s vojákem s puškou. Šel jsem tehdy tedy bez pušky, ale měl mne trestat. Náš setník je však gentleman: žádal mne při raportu o dobrou vůli, slíbil nápravu do budoucnosti a já zas za sebe i ostatní inteligenty ve vazbě slíbil jsem mu poslušnost ve všem, na co je zákonný předpis, pokud je. Poděkovali jsme si a bylo po raportu. Myslím, že i to mi pomáhalo dolů. – Když přišel předevcírem hejtman ke mně odpoledne na visitu (Prunar spal), vstoupil s pozdravem a omlouval se, že vyrušuje. Ale že má povinnost se na místnost podívat. Zasalutoval a zas odešel. Milý, vzácný muž.

---

⁵⁸⁰ Normalbelag – běžný počet.

⁵⁸¹ Máry byla kuchařkou a správkyně cely 33.

⁵⁸² Václav Klofáč (1868-1942) působil jako předseda České strany národně sociální, patřil k nejděle vězněným politickým trestancům za první světové války.

A teď nutné věci: 1. Kasalické prosím o víno (přestali vůbec posílat) jako dřív posílali 2-3x týdně, cigaretový tabák, občas cigara (nejlíp 25 portorik a nějakou špičku). Dále rum do čaje pro 33. Každý týden láhev (na jméno Hraběte) a pro mne každých 10 dnů. (Peníze z 33. já vybírám.) Prunar je čajař a rumař, já teď taky. 2. Rukulíbám za nože a ostatní věci; límec ve středu vrátím, protože pro mne je č. 42 až moc a 43. vůbec nemohu vzít. Musíte to vyměnit. 3. Kupte mi Maeterlinck: Život včel⁵⁸³ ze světové knihovny (stojí 80 h), až půjdete ze školy kol knihkupce a pošlete mi to. Ale jméno musíte na to napsat. 4. Líčení mám ustanoveno na 8. únor, ale bude asi odloženo na později.

C.

8. dopis

24. ledna 1915

Milá Pavlo,

ještě tyto dodatky připisuji:

1. konfiskační dodatky nezapomeňte dát k dru Koernerovi;⁵⁸⁴
2. příložený dopis osobně dejte kol. Fischerovi;⁵⁸⁵
3. neopomeňte navštívit pí. Klofáčovou v bytě: Kr. Vinohrady, Jungmannova č. 51, abyste se seznámily. Vhodné dny jsou pondělí, čtvrtek, sobota. Jsou tam Klofáčovy⁵⁸⁶ sbírky, uvidíte zajímavé věci. Ale jistě! Klofáč už o tom své paní psal.

A teď už jen srdečný pozdrav všem.

C.

4. Najděte doma mou domobranou bílou knížku (vojenský pas) a dodejte mi ji sem ve středu nebo v sobotu. Nutně ji potřebuji. Myslím, že bude na psacím stole nebo u Vás. Nemohu vzpomenout, kde by jinde byla. Je-li v zavřeném šupletí psacího stolu (prostředním), zůstanu bez ní. Za násilné otevření stolu to nestojí. Ale když bude k nalezení, budu rád.

---

⁵⁸³ Maurice MAETERLINCK, *Život včel*, Praha, J. Otto, 1914.

⁵⁸⁴ Eduard Koerner (1863-1933) byl český advokát a politik, který Duška zastupoval v prvním procesu, poté zastupoval i Karla Kramáře, Aloise Rašína a Vincence Červinku.

⁵⁸⁵ Pravděpodobně Duškův kolega z *Času* Otokar Fischer.

⁵⁸⁶ Václav Klofáč.

5. Prosím Vás, od Hlavsy ještě jedny takové papíry nebo dvojí. Měli jsme tu zrovna nouzi o ně.
6. Na tyto dopisy pozor; dobře je schovejte! C.

Jak jsme trávili Štědrý večer před měsícem.⁵⁸⁷

Zkušenější vězni vypravují, že není v žaláři horších dní nad vánoční svátky. O Vánocích totiž se vězení nejtíže cítí. V 33. obávali jsme se – a právem – ještě jedné okolnosti. Ve svátek jako v neděli provádí se součet vězňů hned po 2 hod. odp. a cela byla pak zavřena do druhého dne ráno. Svátky a neděle mezi nimi – měli jsme být a byli zavřeni plně čtyři dny. Bez odpolední procházky, bez možnosti přiložit do kamen – jsou železná a musejí se vytápět jen z chodby – , s nutností větrat večer a spát v mrazu. Celá existence všech deseti obyvatel točila se kol zásob za oknem uložených, dobré vzájemné vůle neservat se, ani nerozkopat dveře a kol – společného kýblu, který nám vůbec ztrpčoval život nade vše.

Ráno myli trestanci a vojáci v celé budově cely a chodby. O 11 ½ mináz⁵⁸⁸ – bramborová polévka a dvě knedlíkové koule, blbouny, posypané trochou máku a zalité ze stran lžící stydlého vepřového sádla. O ½ 1 šálky na jídlo vrátit, o 1 hod. hnědá káva, o 1 ½ odpočet. Zámky cvakly, bylo zavřeno.

Lehali jsme po kavalcích na slamníky. Někteří mluvili, kdosi četl, ten hrál šachy, druhý ležel mlčky se zavřenýma očima a ulétlou myslí jako bez ducha. Ubíjelo se odpoledne jako každou neděli a každý svátek. Když se ke čtvrté začalo smrákat, každý byl už rád, že je trochu tmy.

Přistoupí kol. G. z Českých Budějovic: „Už bych byl rád, aby dnešní večer byl pryč.“ Seděl pátý měsíc a marně žádal, aby pro nemoc (tuberkulosu) po třech měsících mohl [na] měsíc domů. Slíbili mu to, psal o tom ženě a dětem, ale vyřízení nepřišlo. V Budějovicích marně čekali.

„Tak hošánkové začnem chystat“ – ozvala se naše Máry, kuchařka a správkyň domu v 33. V civilu starý Štechr, montér, tenorový zpěvák, světoběžník, podezřívavý jako policejní špicl, který znal kde co ve střední Evropě a kdekoho v národě českém. Tady

---

⁵⁸⁷ Dopis byl pravděpodobně přiložen k dopisu z 24. ledna 1915.

⁵⁸⁸ Mináz – společná strava.

říkal, že je ve vyšetřování pro špionáž ve prospěch Ruska; seděl od srpna, znal každý kout budovy a kde jaké tajemství věcí i osob. Byl mistrem v pracovním sále trestanců, kde se dělají pytlíky, v kanceláři psal ranní raport a znal tudíž nejlíp, kdo přibyl, kdo ubyl. Celé 33. tykal a ta jemu, sám stlal a ustýlal postele; dohlížel na úklid a sám myl podlahu, věděl všechno o hodinu dřív než šarže; cídil všem boty, staral se o kamna; znal, co komu patří z nádobí, či jsou které šaty, prádlo, přikrývky, podušky; věděl, co kdo rád jí, co kouří. A opatroval každému i v jiných celách, co kdo chtěl a potřeboval: jehlu, nůž, podrážky, šaraticu, tabák, dýmku, noviny. Nebylo úkolu, s něž by nebyl. Cítil s každým, každému za dobré slovo posloužil, pro každého měl všechno a ve skutečnosti byl to největší chudák ze všech 250 lidí tady. Nikdo mu nepsal, nikdo se po něm neptal. Z budovy nevyšel, protože ani k soudu ho nevolali. I ti cikáni z rodiny Růžičků, Serinků a Klotzů, nemytí a zavšivení trhani dostávali pečené husy a slepice od svých žen a milenek. – Štechr měl, jen co dostal od nás. A když před 14 dny ho odváželi odtud s jinými do Plzně, byl by býval musel v slaměném letním klobouku, nebýt daru kol. S. z Plzně, který mu tu nechal klobouk. A musel v letním šatu, protože neměl zimníku. I starý Doubek tady, odsouzený na tři roky, má už zimník, neboť starý chromý flašinetář, Němec od Žatce či Chebu, trousící své vši zprvu v koutě dvora, dal Doubkovi zimník, protože měl dva.

Ale Štechr, abych dopověděl, svou bídu nepřiznal nikomu. Když ho s jinými eskorta odváděla, říkal, že teď konečně ze skladiště vytáhnou jeho veliký koš, kde má své věci. A staral se, aby při odchodu jeho jsme byli zamčeni. Koš ten byl jen jeho touhou.

Ještě několikrát Máry pobídla: Stůl s dvěma lavicemi postavil se doprostřed, abych mohl sedět v čele na kavalci. Lavice každá byla pro čtyři, jedna židle na zevním konci, čestné místo na měkkém slamníku zaujal jsem jako host sám. Byl jsem první den na 33. a u mne začínala tabule.

Výzdoba byla štědrovečerní už od rána. Od drátěného koše na lampu k oběma stěnám zavěšeny byly modrozluté papírové řetězy, spletené uprostřed kol koše v půvabnou guirlandu. Štechr je dal dělat místo pytlíků hodným trestancům. Stůl přikryt byl zelenou přikrývkou z postele (jsou tu černé a bílé, na stůl Štechr opatřil zelenou). Bůh sud' odkud, napříč stolu ležel atlasový bílý běhoun s barevným vyšíváním a na stole postaveny tři zdobené vánoční stromky se svíčkami a cukrovím, došlé pro 33. zvenčí.

Uprostřed dekorován stůl pomerančovou snítkou zelenou s třemi mandarinkami zlatožlutými a přes ně větévka vonné mimosy, kterou se 33. představila paní Dušková. Štědrý večer začal se slavností stromků. Rozsvítily se svíčky, osm se nás sestavilo kolem stolu a najednou, chtěj nechtěj, zpívali jsme: „Narodil se Kristus Pán.“ Stísněná srdce si ulevila, hrdla vydechla. A nikomu nechtělo se do řeči. Upravovali jsme tedy svíčky, jež pálily jehličí, a najednou všichni jsme je pohasínali, abychom mohli aspoň ještě jednou je jindy rozsvítit.

Temna jako bychom se báli. Malá komisní lampička nechávala všechny kouty temnými, i když byla postavena na obrácený hrnek. A bylo velikým dobrodiním, že kdosi měl ve vánoční lodi dvě voskové svíce, které jsme postavili na polici a umývací reservoir.

A zase ticho. Mlčky jsme uklízeli stromky a okrasy stolu, zatím co Štechr připravil vyprané prostěradlo jako bílý ubrus.

Z kouta pod oknem ozvalo se těžké mužské štkání. Budějovický kolega, dělnický řečník, agitátor a kandidát, dusil pláč. A neudusil ani v podušce, do níž zaryl hlavu. V Budějovicích čekala žena, čekaly děti a marně...

Bylo teskno, bylo těžko. Strop nás tlačil k zemi a mříže v oknech vrývaly se do prsou. Každý zalezl na slamník nebo svěsil hlavu u stolu jako raněné zvíře. Jen posta s bajonetem bylo slyšet přešlapovat kamennou chodbou a cítili jsme i jeho tlukoucí srdce a smáčknuté hrdlo v těžké službě strážní. Ani zamříženými okénky ve dveřích nedíval se do cel - - nebyl zvědavý a nechtěl nic vidět z toho, v čem byl sám.

V koutě pod oknem rozhostilo se ticho, zvlněné jen urychleným dechem trpícího souchotináře. Než tu pojednou zhroutil se mezi okny na slamník inženýr F., náměstek chefa dílen v jedné pražské velkostrojárně. Dotud seděl stranou s rozpálenýma očima, klidně pokuřuje cigaretu za cigaretou. Jakoby křeč ho schvátila, než vydral se mu z hrdla zoufalý vzlyk a z očí záplava jak nešťastnému děcku. Zalekli jsme se té krise – dal se hladit a domlouvat si jako děvčátko. Byl čtyři dny předtím v noci zatčen, dotloukl noc na policii, potom sem převezen a vůbec nevěřil, že by tu mohl zůstat. Už jednou byl zatčen v listopadu a zas hned z policie puštěn jako nevinný. Dnes tu sedí ještě a je žalován pro velezradu, za niž vojenský návladní navrhuje mu trest od 10 roků žaláře nahoru.

Má doma ženu a dvouroční dcerku. Celý rok se těšil na toho Ježíška, až dítě poprvé pochopí, co je lesklý dárek od toho, komu říká: táta. Jak si na to vzpomněl, nevěděl prý,

co se s ním děje a myslel, že se mu prsa rozskočí. Z domova nevěděli, jak mu co a kam poslat; byl tu jak žebrák mezi námi, opuštěný celým světem, zoufale sám. A styděl se tak krutě před námi i za ten nedostatek a za tu samotu.

Hluk a ruch po schodech. Klíčnick otevře rozčileně a volá: „Kolik je vás tu, pánové?“ – deset volá Štechr.

Letí ke druhým, všady napíše číslo a zavře zas.

Přiběhne druhý: Kolik je vás tu? – Deset.

A třetí se objeví, a zase se střídají znova.

Štechr po třetím zmateném dotazu odpovídá: „Deset z 232, jak jsem ráno psal.“ A klíčnick zařve: Ježíšmarjá, člověče, to by museli utéci dva!

S lucernami stráže hledají po tmavém dvoře a v zahradě, na půdách, ve sklepích a zas a znova. Jeden klíčnick s posty poslán k soudu. Vrátný musel s ním prohledat všechny chodby, kanceláře, půdu i sklepy. Marno vše.

Utekl voják a utekl z einzlarestu,⁵⁸⁹ když ho posti vedli s jinými. Jmenuje se Špírek, nemá šarži.

Telefon se rozdrnčel, štábní profous musel letět s hlášením na korpskomando⁵⁹⁰ a na policii, zalarmování detektivové, policie a vojenské stráže, telegramy na četnické stanice a vrchní štábní profous telegrafoval podrobnou zprávu o Špírkovi a o všech opatřeních ministerstvu války.

Klíčnick einzlarestu Škubánek dostal v poledne dovolenou do Buštěhradu a odjel odpoledne vlakem. Jen přišel domů, obdržel poplašný telegram služební s rozkazem, co nejrychleji se vrátit. Otočil se a šel. Marně sháněl cestou příležitost, přišel z Buštěhradu pěšky asi ve tři hodiny ráno. Vrchní štába vrátil se z kanceláře k večeri po 11. hodině, mladý štába o půl noci byl s běháním hotov – měl lahvičku piva a nic co kouřit, šel tudíž spat. Ostatní také – ráno už v osm s nimi všemi velitel setník spisoval protokol.

Chudák Špírek. Utíkal pěšky podle trati z Prahy za milou. – Někde u Zdíc ho chytil četník a tak od Vánoc seděl v einzlu se španglemi do dneška, kdy ho odvedli k marschkompanii, která dnes nebo zítra jede na bojiště. Souzen a trestán prý bude, až se vrátí. Od Vánoc ho z einzlu nepustili ani na dvůr – až dnes ho eskorta odvedla.

---

⁵⁸⁹ Einzlarest – samotka, užívána před výslechem nebo jako zostření trestu.

⁵⁹⁰ Korpskomando – sborové velitelství.

K osmé večer už jsme věděli, co se stalo, Máry ohřála polévku a ryby a večereli jsme, besedovali, pili, louskali a zpívali až do 2 hod. v noci. Písniček jsme přezpívali přes sto. Kde jakou.

To, abychom svých srdcí neslyšeli tlouci. Takový byl náš Štědrý večer v 33.

23. ledna 1915

Druhá vazba

Hradčany 25. října 1915⁵⁹¹

Milá Pavlo,

zas už tedy začínají dopisy z Loretánské uličky. A zase to budou soupisy dovolených požadavků, od nichž tu záleží všechen život. Jsem opět na čísle 33., kde jsem loni trávil Vánoce a Nový rok. Nalezl jsem tu z části staré známé, z části nové lidi, o nichž bližší podrobnosti, tuším se nesmějí psát. Byl jsem také zde první den a noc v samovazbě, ale už nepoměrně příjemněji než před rokem. Druhý den po výsledku jsem k večeru přišel na 33., uvítán radostně a srdečně. Na oficírku jsem nepřišel, je tam prý plno, ale zdá se mi, že tu na 33. je lépe než dole. Jsem v celku zdrav, aspoň v celku se tak cítím a rád bych byl, kdyby to tak zůstalo. Ale ovšem mám různé potřeby, jež Vám tu sepíšu a prosím, abyste mi je laskavě opatřili.

Potřebuji:

1. kufřík s obalem, jako jsem tu měl loni;
  2. mýdlo, pokud lze desinfekční (odorit);
  3. talíř (polévkový)
  4. soubor koření (pepř v celku i utlačený, zázvor, majoránku, papriku);
  5. 1 kilogram mouky v pytlíku;
  6. 1 skleněnou odlívku
- Nepotřebuji hrneček ani jídelní šálek.
7. 1 polštář pod hlavu
  8. cestovní čepici (pošlu Vám velur zpět).

---

⁵⁹¹ Po druhém zatčení byl Dušek nejdříve vzat do vazby do hradčanské donucovací pracovny, záhy byl převezen k dalšímu vyšetřování do Vídně.

Prádlo budu Vám posílat, jak se odtud posílá, každé pondělí, kdy mezi 10-11 dop. Mařenka musí dojít na komandýrku pro ně.

Lidi a cokoliv může se mi sem dodávat třeba denně, ale jen mezi 10-11 na komandýrku v balíku s napsaným mým jménem. Stačí mi, budu-li dostávat asi 2x-3x týdně, abyste s tím neměli příliš značných obtíží. Stravuji se zde; potřebuji prot[o] ty kuchyňské potřeby, zejm. mouku, o níž svrchu píšu. Chléb mi nemusíte dodávat, za to však sem tam moučník, knedlíky (studené, více), zkrátka moučné věci; tu jsou denně jen brambory.

Dále prosím:

9. víno (Opol od Borčice, příp. Deyma od Petříka nebo od Kasalických, jak chcete)

10. tabák ke kouření (nelze tu koupit),

11. a občas aspoň malou lahvičku smetany na sekanou pečení apod.

Hlavně ovšem peníze do kanceláře; zbytečně ne mnoho, ale asi 30-50 K, protože zdá se, že tu pobudu déle a přišel jsem z policie bez peněz, ač denně tu kupuji a platím.

Pivo od Bryndy zatím neobjednávejte; budu je, pokud o ně stojím, kupovat zde.

Všechny tyto věci spěchají; jsou to hlouposti, na nichž však tu visí snesitelnost pobytu. Proto mně vyhovte.

Návštěvy jsou, jako bývaly nahoře u divisního soudu. Zatím nás vyšetřuje p. nadpor. Matěj (II. posch.), tam tedy za nějaký den se hlase a dohodněte se s p. nadporučíkem, která doba jemu by byla případná a dala se u Vás srovnati s dobou školního vyučování. Tam také dodejte další díly Vojny a míru⁵⁹² (napsat jméno na obálku). Ten Koloušek a Finanční věda zůstaly na policii; prosím Vás dojděte k dru Klímovi a mým jménem ho požádejte, aby zjistil, kam přišly a dal Vám je zpět. Potom je dejte k p. soudci. Na policii jsem na okně č. 16 zapomněl také žínku a schází mi tu. To zas v příjímací kanceláři by Vám p. Soukup opatřil, až tam půjdete.

Srdečně zdravím všechny a těším se na návštěvu.

C.

---

⁵⁹² Lev Nikolajevič TOLSTOJ, *Vojna a mír*, Praha, F. Šimáček, 1888-1890.

Víděň, 7. listopadu 1915

Milá Pavlo, včera jsem byl u prvního výsledku zde, proto dnes mohu už psáti. Vzpomínám na Vás všechny a na celou Prahu velmi, ale první překvapení nového pobytu jsou překonány, takže už zase zvykám a klidně čekám svůj delší pobyt zde ve Vídni. Cítím se zdrav a s poměry, v nichž jsem, jsem zcela smířen. Nejsem v samotě, nýbrž na společném pokoji č. 60, kde nás jeden den je 14, druhý 8, každý den změny. Protože jsou tu téměř výhradně vojáci, mám pocit, jako bych žil někde v kasárnách. Líto je mi jen, že postrádati budu návštěv z domova a že Vás nikoho nevidím, až snad nejdříve o Vánocích. Těším se, že aspoň dr. Zeifart⁵⁹³ se někdy ukáže, snad i někdo jiný z vídeňských známých. A teď tedy, co tu potřebuji a oč Vás prosím, abyste mi zasílali nejlíp jednou týdně – poslat z Prahy asi ve středu – :

1. prádlo ještě mám a příští týden vydržím až na límce, ponožky a kapesníky. Přidejte jehlu a černou a bílou nit. Dále mýdlo a pebeko na zuby.

2. ~~K jídlu nejlépe, co déle vydrží, jako buchtu (ale v celku, abych mohl z ní krájet, na malé buchtičky), sýr, kus salámu, hrneček sádla, slaninu, nějaké jablko, sekanou pečeni – takové věci. Připojte k věcem německy psaný seznam a ten mi opakujte v dopise, který pošlete zvlášť.~~⁵⁹⁴

3. A knihy. Potřebuji nutně Německou školu hovornu⁵⁹⁵ a Smetánkovo českoněmeckou konversaci⁵⁹⁶ ze Sammlung Göschen, jiného zatím nic. Výsledky jsou německy, prodávám tu tedy praktický konverzační kurs, a proto potřebuji ty knížky. Nezapomeňte zřetelně označiti je mým jménem.

4. A posléze tabák. Stačí úplně nynější 44 haléřový a sportky, nějaké portoriko.

To je tak v celku vše, co čekám a potřebuji. Dny tu ubíhají, jako v Praze ubíhaly, noci pomaleji zase jako v Praze, ale přitom jsem zdrav, doufám, že vše překonám, co doba mi přinesla. Že se omezují na suchý výčet věcí a referát o zdraví, je samozřejmo. Za to však Vás prosím, abyste mi napsala, co je doma, zda všichni jste zdraví, a vůbec, co je

⁵⁹³ Zdenko Zeifart byl jednatelem Duškova obháje Fassera.

⁵⁹⁴ Celý odstavec je přeškrtnut, balíčky s jídlem do věznice ve Vídni mimo svátky nesměly být dodávány.

⁵⁹⁵ *Německá škola-hovorna. Učebnice a cvičebnice dle sluchové metody pro samouky a cerklové vyučování*, 1910.

⁵⁹⁶ Emil SMETÁNKA, *Tschechisch-deutsches Gesprächsbuch*, Berlin, Leipzig, G. J. Göschen'sche Verlagshandlung G.m.b.H, 1914.

nového u nás. Neuvažujete o výpovědi z bytu? Nevím, jak bychom tuto otázku nejlíp rozřešili, ale snad není třeba se ukvapovat. Bylo by dobře, kdybyste mi věci poslala v poštovní krabici nebo jiné; kufr mám v magacínu⁵⁹⁷ a krabici bych užil, jakmile Vám zas pošlu odtud prádlo. Všechny srdečně pozdravuji a líbám. Váš Cyril

Adresa: Wien

K. K. Landwehrdivisiongericht.

11. dopis

Vídeň, 22. ledna 1916

Milá Pavlo,

dnešní neděle není tak milá, jako posledně, kdy jsem ráno dostal Tvůj dopis a mohl hned odpovědět. Naopak celý tento týden uplýval mi zvlášť dlouho, až nesnesitelně. Snad zas ta nervosa přejde, ale dřív musím dostat buď dopis od Tebe, nebo aspoň konečně jednou nějaké ty knihy, o něž pořád píšu. Víš, co by udělalo dítě, které by matka zahrnovala samou láskou tak nesmírně, že by pro samé laskání mu nedala najíst? Umřelo by prostě proto, že se laskáním ještě žádné dítě nenasytilo. Tak trochu podobně vede se teď mně. Co je mi platno, že na mne všichni vzpomínáte, že Ty se obětuješ, jak můžeš a všechno statečně snášíš, když musím 14x psát o jednu knihu, ale nedostanu ji, nýbrž jen při Tvé návštěvě ve Vídni se dozvím, že knihu má Sláva,⁵⁹⁸ což jsem věděl ještě, když jsem byl doma! A tak je tomu i s jinými věcmi – má drahá, zrovna tak se vede tomu milovanému, ale hladovícímu děcku. Je také nejdřív nervosní, než umře, jenže křičí, kdežto já – píšu.

Tak teď jsem Ti to napsal a nyní zas něco o mně. Jsem pořád na č. 60, pořád nevím, jak to u nejv. soudu dopadlo s mou věcí, ale jinak vše je stejné. Jenže teď už se tu deky nevyrobějí a potom mám kavalec, takže už nespím na zemi. Jsem zdráv a dny jsou dlouhé, jako byly dřív, snad i delší, co neděláme celý den nic. To jest neděláme nic, ale v našem mikrokosmu každý den se něco velikého děje. Např. dnes visita. Už včera celý den jsme drhli a čistili – člověka tu těší jakákoliv činnost – a dnes zas od rána jsme

---

⁵⁹⁷ Magacín – skladiště.

⁵⁹⁸ Bohuslav Dušek, mladší bratr Cyrila Duška.

rovnali, metli, desinfikovali atd. Visita šťastně dopadla, teď máme hodinu radost z toho výsledku, píšeme dopisy a už na nás čeká – mináž. O 3 odp. káva, vyslechnout a pak zas „nekonečná neděle a sešli mi rozhovor přítele“, nebo jak to vlastně Sova⁵⁹⁹ z básnil. Zuvachsy⁶⁰⁰ přicházejí, odcházejí, o novinky v mém pokoji není nouze. Ale přece někdy je dlouho a teskno.

Čekám, že se z Tvého dopisu dozvím, co ti dr. Zeifart psal – už bych mu také rád poděkoval – a co je doma s bratry a Vámi všemi. Záhy budeš mít pololetní prázdniny, pak Velikonoce a to bys snad zas mohla se sem podívat. Líbám matku a pozdravuji Vás všechny, zvláště Tebe. Tvůj

C.

35. dopis

Vídeň, 3. září 1916

Drahá Pavlo,

dnes dlouhou litanii všeho možného. Především, jako vždy, i tentokrát nesmím se na nic těšit, protože to jen přinese zklamání a zlost. Zdržel jsem Vás s Lídou⁶⁰¹ ve Vídni do pondělka, abyste mluvily s drem Zeifartem – nuže a já sám podnes jsem ho neviděl a přijde pryč zítra v pondělí v poledne. To znamená, že ovšem také stojí vše, co mně měl vyřídit a že také stojí např. celá otázka započítání mého trestu. Kdybych Ti to byl přece jen nadiktoval u prvního rozhovoru u soudu, mohlo to už být v běhu. Ale to je to strašné v lidské povaze, (zejména u nás), že každý z nás hledá, jak by jen sama sebe oklamal zdáním, že něco dělal, a skutečné provedení toho, co se má státi, odložil na dobu pozdější.

Zde tedy ti píšu:

Dne 27. ledna mi byl přečten u div. soudu ve Vídni (Oberl Dr Hotter) přečten rozsudek nejv. soudu z 5. ledna, jímž se mi trest z 6 zvyšuje na 10 měsíců. K rozsudku připojena

---

⁵⁹⁹ Antonín Sova (1864-1928) byl český básník, spisovatel a první ředitel Městské knihovny v Praze.

⁶⁰⁰ Zuwachs – přírůstek.

⁶⁰¹ Ludmila Nováková (roz. Smolíková) byla sestrou Pavly Duškové.

byla už tzv. Vollzugsklausel⁶⁰² pražského komandanta (die Strafe ist sofort vollzustrecken).⁶⁰³ Já však byl teprve 27. května – tedy zrovna po 4 měsících – poslán odtud do Rossavských kasáren k nastoupení trestu! Od 27. května byl mi tam trest počítán a měl by dle toho skončit (se započtením vyšetř. vazby – dle rozsudku – z r. 1914) až dne 19. ledna 17, kdežto ode dne Vollzugsklausule pražského komandanta má můj trest vypršet ještě v prvních dnech září. Při mém zdravotním stavu je tato otázka – zda jsem tu pokládán za Kerkersträflinga⁶⁰⁴ nebo vyšetřovance – eminentně důležitá, důležitější vůbec než cokoliv jiného, ale jak už vidím, včasného vyřízení nedosáhnu včas. Podnikl jsem sám, co jsem vůbec mohl: hlásil jsem 31. srpna tento svůj případ u tzv. Monatsrapportu,⁶⁰⁵ ovšem jistoty nemám žádné, kdy a jak bude věc vyřízena, protože za ní běhat nemohu. Zítra požádám dra Zeifarta v této věci a ty zatím nejvýš uvědom dra Krouského,⁶⁰⁶ reps. dra Šámala.⁶⁰⁷ Zda bude dále ještě něčeho třeba, bez rozmluvy s d[rem] Zeifartem⁶⁰⁸ nevím, neznaje, co vůbec on v té věci podnikl. (Myslím, že dosud zholá nic!)

Poněvadž dr. Zeifart nepřišel, není vyřízena má aktentaška. Bylo by snad přece nejlíp, kdybyste mi v Praze nějakou opatřili a poslali. Není nad vlastní majetek!

Jinak za návštěvy a balíky díky. Dostal jsem poštovní škatuli bezvadně, růže i cigara v neděli. A ve středu či ve čtvrtek Syrupus, jenže žel i zde jedna láhev se rozbila a došla jen jedna. Probůh balte to do [ho]blin nebo třísek a starých papírů, jinak budou chodit jen střepy. – Osudy balíku z Rossavských kasáren – toť, má drahá, jen dokument pro paměť. Jinak opravdu škoda zejména Syrupusu.

Machar⁶⁰⁹ mi poslal celého Shakespeara, což mne velmi potěšilo. Ležím v něm. Nota bene z Brna bez tak kdož ví vůbec, zda se knih dočkám.⁶¹⁰ A z Prahy zatím žádných neobjednávám. – A psal mi Riedl, jak ostatně víte [?] adresy, a tak mne potěšil, že i já mu dnes píšu zrovna jako Macharovi za Shakespeara.

---

⁶⁰² Vollzugsklausel – výkonná doložka.

⁶⁰³ Trest je okamžitě prodloužen.

⁶⁰⁴ Kerkersträfling – trestanec odsouzený k těžkému žaláři.

⁶⁰⁵ Monatsrapport – měsíční hlášení.

⁶⁰⁶ Otakar Krouský (1873-1952), advokát, realista a člen Maffie.

⁶⁰⁷ Přemysl Šámal (1867-1941), advokát, vedoucí člen Maffie, po vzniku republiky byl kancléřem T. G. Masaryka.

⁶⁰⁸ Viz poznámka 593.

⁶⁰⁹ Josef Svatopluk Machar (1864-1942), spisovatel a publicista, který přispíval do Času, o měsíc později byl sám zatčen a s Duškem poté sdílel společnou celu.

⁶¹⁰ Knihy z Brna Duškovi přislíbil přítel a kolega z Lidových novin Arnošt Heinrich.

v pátek 22. IX. urgoval náš profous vyřízení mého lože, protože je pořád víc zima a já z nutnosti nosím na sobě dvojí letní prádlo a vypůjčený zimní kabát přítele Declicha. A dostalo se profousovi odpovědi na urgenci: „Jetzt habe ich keine Zeit. Ich werde schon sagen.“⁶¹⁴ Tak tedy čekám. Druhá urgence po tomto odbytí je vyloučena a já se chystám pomalu navléci na sebe třetí, trojí soupravu letního prádla. Co se bude dít, až můj zachránce zimním kabátem bude jej sám potřebovat, zatím nevím. Patrně onemocním a ulehnu. Anebo musí se obrátit počasí, protože, že bych dostal šaty zimní a prádlo dříve než bude padat sníh a mrznout, nevěřím. Čili historie mých třikrát mně zaslaných a třikrát odmítnutých letních šatů se opakuje. A věř, toto, tyto poměry, toto osobní vydání v šanc je nesnesitelnější a trpčí než obvinění i než tresty. Musil jsem Ti to jednou vyložit, abys pochopila, proč člověk někdy v dopisech Tobě, již bych měl zahrnovati jen uznáním a díky za všechnu obětavost, přátelství a lásku, jsou zahořklé, vyčítavé a roztrpčené. Dostaneš-li někdy zas ode mne dopis, v němž bude víc zlých než dobrých slov, pomysli si: aha, to zas musí něco překonávat, a nesmím mu to mít za zlé, protože mně osobně se přičí psát o takových hloupostech, jako jednou pro příklad jsem Ti dnes vylíčil.

A tak tedy, má milá, dostal jsem dnes ráno už také ty medikamenty, cos mi poslala. Sanatogenem jsem teď zásoben na delší dobu než 14 dnů a Syrupus Fameli mi postačí na plné dva týdny, Aspirin ještě déle. Jsem tudíž opatřen zas tím, co považuji za nejnutnější v té své fysické zbědovanosti. Někdy i mně působí ta má tuberkulosa ve vazbě získaná a vazbou tak znamenitě pěstěná, hotové úzkosti, pomyslím-li na vše, v čem žiju a co je vskutku a doslova pravým opakem všeho toho, co teď plní časopisy po titulem: boj proti tuberkulose. Ale zas přijdou dny, kdy pevně věřím, že to přece jen vydržím a že ta doba opravdového léčení už není v nedohlednu. A v celku nedělej si těžkých starostí s touto věcí. Šetřím se, jak toho poměry dovolují, a zdá se mi, že má Syrupus Famelův s tím mým šetřením vskutku úspěch. A duševně už dokonce nemám obav do budoucnosti. Škoda té dlouhé doby tady ubité, ale ani to není bez prospěchu. A nebude. Zjevenec Riedl ovšem už si myslí, když psal Dostojevský své Zápisky z mrtvého domu,⁶¹⁵ že i já po válce se dám spisovatelství na podkladě prožitých událostí. Doufám, že ty toho nečekáš – neboť (ne v tom, co bych jiným vypravoval o

---

⁶¹⁴ Teď nemám čas. Řeknu, až ho budu mít.

⁶¹⁵ Fedor Michajlovič DOSTOJEVSKÝ, *Zápisky z mrtvého domu*, Praha, J. Otta, 1891.

svém věznění, je cena toho, co jsem tu zkusil, nýbrž v tom, co ve mně a pro mne se tu událo a děje. To je také cennější než každý román a každé veřejné sebeoslavování za domnělé mučednictví. To přenechám politickým šarlatánům, o jaké ani před válkou nebyla nouze a po válce rovněž nebude. Je Ti to velmi zábavné slyšet, co si tak lidé myslí o těchto věcech. Např. objevují se tu občas bohatí židé (vesměs s dodávkovými podvody), kteří posuzují svět ze svého hlediska. A tak někteří z nich najednou přijdou a dokazují mi, jaký jsem to udělal dobrý kšeft, neboť teď teprve budu po válce „ein gemachter Mann“.⁶¹⁶ Jeden Uher hned vzpomínal, jak jejich 48tíci všichni dělali na základě svého mučednictví politickou kariéru. Jiní zas s židovsko-obchodního stanoviska naznačují mi: Inu přišlo neštěstí, tak jako když (mám zas víc místa u stolu, budu tedy psát úspornějším písmem) se přespekuluje a najednou člověka stihne kriminál pro zaviněnou křivdu: „Přišel jste o všechno, ale jste mladý člověk a nemáte děti...“ A evangelický kurát Ti po bohoslužbě (chodím příležitostně se účastnit) v rozhovoru, co s kým je, řekne s upřímnými, otevřenými očima: „No mlčte, však on Vám Pán Bůh pomůže.“ A národně-sociální agitator mi dokazoval, jak musím po válce k jejich straně, protože tam dostanu poslanecký mandát, neboť oni mají lid, ale inteligence na poslanecká místa jim se nedostává. Bláhoví, pošetilí lidé! Kdyby tušili, jak je mi cizí to jejich povídání a všechny ty spekulace s „mučednictvím“! Nenáviděl jsem vždy mluvit o sobě, psal-li nebo mluvil-li jsem veřejně, a jak pak teprve teď! Drahá Pavlo, sním o tom, jak spolu pojedeme k moři a na léto už si vyjednávám různé letní pobyty (t. j. informuji se), neboť ať budu po válce dělat cokoliv, v každém případě chci mít prázdniny volné, abychom je několikrát mohli strávit spolu. Myslím vůbec jen na Tebe, na matku, na naše rodiny, jak jsem nikdy v životě nemyslel. Tak jste mi všichni teď blízcí, čím právě cizejší je mi svět a povolání, v nichž jsem žil a své mládí prožil.

Psal jsem lístek Emanovi⁶¹⁷ do Brodu, odpověděl mi hned dopisem; mám ho rád za to a píšu mu zas. A ten nenalezitelný dopis Heinrichovi⁶¹⁸ už neposílaj; není už v Lidových novinách a neznám jeho adresy. A pozdravuj naše kunštýře všechny. Riedl věrný mi, doufám, zas brzy napíše. Za fotografie vřelý dík, potěšily mne velmi. A Mařence Dostálové vyříd', že se mi na obrázku při křtinách velice líbila. František ji věru musí

---

⁶¹⁶ Ein gemachter Mann – „Utvořený“ muž.

⁶¹⁷ Emanuel Dušek (1875-1926) byl starším bratrem Cyrila Duška, působil u rakouského námořnictva, později pracoval jako strojmistr.

⁶¹⁸ Arnošt Heinrich (1880-1933), český novinář a redaktor, působil v Lidových novinách v Brně.

mít rád, takovou hodnou ženu! Že nepřijedeš na sv. Václava, je dobře. Zda bude možná návštěva o Dušičkách, Ti ještě napíšu. To už totiž budeme mít přelíčení. Ale na Vánoce se uvidíme jistě, co?

Tak jsem se nějak po sousedsku dneska rozpovídal, ani se mi nechce končit. Buďte tedy všichni zdraví a mějte se ve všem dobře. A ty zvláště.

Tvůj C.

42. dopis

Vídeň, 11. října 1916

Drahá Pavlo,

dnes je můj první den druhého roku ve vazbě – nemohu odolati, abych Ti nenapsal několik řádků k tomuto jubileu.

Zajímáš se o můj každodenní život zde. Vím to dávno, jenže je tak těžko psát něco z té pustoty; z části by to byly věci, které nejsou přípustny (kritika poměrů), z části jsou to zážitky a poznatky, jež sám si teprve budu muset zpracovat, až nabudu většího odstupu od této přítomnosti a uzřím ji před sebou jako celek, a potom, byť bych chtěl býti co nejpravdivější a nejotevřenější k Tobě ve svých listech odtud, přece jen mně se tak z duše přičí a protiví tzv. mučednictví, zejména politické, že se nemohu dostat k tomu líčit Ti podrobně celou tu roční útrapu evropského člověka, který najednou spí na zemi na slamníku, také týdny i měsíce se nekoupe, prádla nemění, vidličce, noži a talíři už zcela odvykl, své všechny pohyby a každý krok kamkoli musí konat jen na komando a „mit Bedeckung“⁶¹⁹ hladoví-li, hladoví, žízní-li, žízní – i vlastní sklenici mít je zakázáno-, na každém kroku je pozorován a pod dohledem, nota bene všeho druhu lidmi, kteří (většinou) jsou jistě velmi řádní lidé a otcové rodin, ale zde „ve službě“ domnívají se vyhovovat předpisům, když křičí a nařizují věci, za něž by se (za způsob, jakým to požadují) styděli před vlastními dětmi nebo ženou. Jde to často až do komičnosti. Např. včera v noci:

---

⁶¹⁹ Mit Bedeckung – s ostrahou.

Jak víš, čtu leccos a připravuji se, pokud je to možno, k nastávajícímu procesu. Na společné cele je to velmi těžko, ačkoli bys žasla (ale nepřeji Ti přesvědčovat se fakticky o tom), jak jsem už se naučil ovládat, když lidé mlaskají, prohvizdají celé hodiny a vůbec jsou obtížni souvězňovi jako já celou svou existencí, každým slovem a každým pohybem. A tak mi zbývají poměrně klidnější noci. Od 1. října nevstáváme jako dřív ve 4, nýbrž až v 6 hodin, noc je dost dlouhá. Abych si oči úplně nezkažil, spím teď docela vprostřed cely, sám, na dvou na sebe položených slammících, přímo proti dveřím a kukátku v nich. Včera v noci tedy probudím se o ½ 2, posadím se, abych v této posici byl ještě blíž žárovce na stropě, chytnu spisy a čtu. O 2. hod. střídá se stráž. Post – voják z těch 46-50 letých – přešlapuje chodbou, zastavuje se u kukátka občas a je mu asi divné, co ten trestanec s tou tlustou velikou knihou (velký oktáv spisů) tam dělá. Bijou tři hodiny. Pořád přešlapuje, už hodinu mne ob chvíli okukuje, je slyšet každý krok. Po 3. hod. už to nevydrží – na jeho chůzi slyším, jak ho přepadla, nějaká utkvělá myšlenka a čekám, že něco přijde. A ovšem nerušeně se zabývám svými věcmi, vůbec ke kukátku oči neotočiv. Asi o ¼ 4 najednou zastaví se zas, stojí snad minutu, snad dvě u kukátka, konečně zaklepe – když já pořád nic – a zvolá: Schlafen!⁶²⁰ Nevšímám si ho, neobrátím hlavy, ale ze tří, pěti slammíků zvednou se hlavy rozespalců: Was ist, was ist los?⁶²¹ V cele už jsou na mé noční bdění zvyklí, vysvětluji tedy cele: Aber nichts, ich soll schlafen!⁶²² Ozve se smích, dva tři nelaskavě odbývají posta, aby šel po svých, za mne a ovšem tak, aby to [bylo] i na chodbu dobře slyšet. Ale post zachraňuje situaci pro sebe a na mne volá: Jetzt bleiben sie ruhig, jetzt ist noch Nachtruhe, jetzt muss war schlafen⁶²³ – Já zase už nic. Spáči mu řekli, co uznali za dobré a spí dále, já dále čtu, post se dál dívá. Za minutku pak přešlapuje opět, až o 4 hod. je vysvobozen novým, který se jednou po mne koukl a vida, že žádnou díru nikam nevrátám, ani se nevěším ani si žil neřežu, nýbrž čtu, víc se o mne až do 6 nestará.

Tak se tu tedy utloukají dny jako noci. Ale dnes, jubilejní den, byl přece jen trochu jiný. Probudím se dávno před zvoněním, ale neseďám ani nečtu. Nevím co, ale to ráno je jaksi jiné než jindy. Vzpomínám, přemýšlím, sním. Snil jsem (čehož nikdy nebývá) už v noci. Byl můj soud a mnoha jiných velezrádců. Ale bylo to jako divadlo v přírodě,

---

⁶²⁰ Schlafen – spát.

⁶²¹ Co je, co se děje?

⁶²² Ale nic, mám spát.

⁶²³ Teď zůstaňte klidný, je noční klid, musíte spát.

odpoledne, před západem slunce. A víš kde? Na Novém světě, tam kde se přechází po vysoké silnici nad Novým světem k bývalé Strahovské bráně. A soudu předsedá pražský starosta Dr Groš,⁶²⁴ přisedíci jsou pražští konšelé, všechno v historických krojích. Přímo skvělé bylo, jak pražský starosta – když trubači zatroubili – vyhlašoval silným hlasem obrácen k Libušinu městu dole: „W roli svou a pánů konšelů přisedících, aby uzavřeli brány města s pokročivším večerem a rozřehše svítilny pochopové zabezpečili jistotu ulic, života a majetku, dokud nebude skončen tento soud a radnice bude opuštěna.“ Čert ví, zda ten Váš sv. Vít nebo kdo mi dal do mozku tuhle scénu, ale líbilo se mi to. I ten Grošův hlas, silný baryton, jakého nemá, i ten černý knír jako Alešův husitský hejtman – ale přece to byl Groš! Chudák, jistě mu v Praze dnes v noci znělo v uších! Já ho přece zúmýsla jakživ nepozdravil, třebas se léta známe. Ale – Sen je sen, i když není svatojánská noc.

A ráno přemítám: Husa vidím, vyvolávám si v žaláři, jeho noci a jitra, a zas toho písmáka, Baruščina otce z Jiráskova „Temna“, na Komenského myslím a tisíce jiných vyhnanců, po staletí a staletí, i Havlíčka v Brixenu mi myšlénka vyvolá i na Kramáře tady vzpomenu v Einzel Arestu. Bez tendence, bez úvahy, jen jako ve snu letí mi hlavou ty myšlénky a představy. Je mi teskno, ale sladké teskno, jaksí kouzelně utišující a teplé jako blahodějný jarní déšť za svitu slunce zúrodnující oplozenou zemi. A tu najednou vzpomenu: dnes je tvůj jubilejní den druhého roku, vstanu a obléknu se dávno před časem, protože nemohu v posteli vydržet, jako bývá ve slavnostní dny, kdy už se nemůže člověk dočkat té radosti, která přijde. Káva mi ráno neobyčejně chutná, chléb mi voní, jsem pln vnitřního utišení a radostnosti, nevěda proč. I procházet se jdu (jindy čtu spisy z líčení, protože je cela prázdná, nikdo nehvízdá ani nekřičí, jako teď např. vedle mne jinak roztomilý typ pravého selského Michla z alpských zemí), pak teprve čtu a mám Ti všecy lidi rád. O 9. k soudu a stále je mi tak mile a pěkně. I teď večer při psaní, neboť radost potrvála celý den. A u soudu dostal jsem Masarykovu misi a Českou otázku⁶²⁵ i Program i pojednou Novákův⁶²⁶ dopis. Vyříd' mu ode mne, že jeho dopis byl mi korunou dnešního dne, a že ho mám velmi rád za ty upřímné, srdečné řádky a vše, co v nich obsaženo. Budu mu ovšem psát, jenže dnes už při tom špatném světle mne příliš

---

⁶²⁴ Karel Groš (1865-1938) byl advokát a mladočeský politik, v letech 1906 až 1918 působil v Praze jako starosta. Jeho manželkou byla dcera Julia Grégra Božena.

⁶²⁵ Tomáš Garrigue MASARYK, *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*, Praha, Čas, 1895.

⁶²⁶ Josef Novák, manžel Ludmily Novákové, sestry Pavly Duškové.

bolí oči, tedy až v neděli. Zatím ho pozdravuji i Lídu a mám z Vás všech radost, jak jste k sobě přilnuli a jak je mi teta věrná.

Tak si tady člověk dělá a musí dělat svátky sám, nemá-li docela zatvrdnout proti lidem a ztratit lásku k životu.

Ale teď: Co dělá Syrupus? Už zase dobré účinky zmizely, jak jsem čekal, pokašlávám celý den a po týdenní pause budu zase tam, kde jsem byl před šesti týdny. A proč? Protože nemáš papírek, na němž bys s datem si vše podstatné vypsala, co jsem požadoval a zda's mi to poslala. Neboť jsem psal 3 láhve syropu na dva týdny – ale jen jednou přišla bednička přesně na 14 dnů. Už je zas konec. Nebo prádlo: Ano, potřebuji stále několik (aspoň 3) košile, stejně spodky a zejména aspoň tucet límců k líčení. Tady totiž, jak už aspoň po páté vysvětluji, leží prádlo v prádelně v městě 3-5 týdnů, a potom límce se tam žehlí bez lesku a tak nečistě, že k líčení, jež několik týdnů potrvá, ani jeden zde žehlený nemohu potřebovat. Manchet 5 párů spotřebovaných jsem vyhodil, tedy rovněž. A 1-2 noční košile. Což vše někdy v neděli (od 9 -11 dop.) by nejlíp obstarala Macharova Pepka, zlatá holka, které musíš ale něco poslat za ty služby. A je-li pí. Macharová v Praze zase – adresa u Herbenů – korr. lístkem se snadno dovíš – letos, navštiv ji a poděkuj. Mnoho pozdravů všem a díky za poslední dopis. Mám v tomto týdnu štěstí s dopisy. I Riedl psal tak pěkně.

C.

A co ty dvě dlouhé zastrkovací kravaty. Trhám tu jinak límec za límcem.⁶²⁷

59. dopis

Vídeň, 11. února 1917

Šestý týden 1917. Drahá Pavlo! Tvůj expresní dopis z 3. II. dostal jsem dnes ráno, po osmi dnech. A jsem rád, žeš mé výčitky pojala nikoli ve zlém. Je to tady dokument doby, co vše se tady s námi i v těchto nejjednodušších věcech ve Vídni děje; co se dá proti tomu dělat, podnikám a podniknu, byť valného úspěchu nečekám. Ubohé nervy, co vše tu musejí snést! Ale doufám, že to přece už dlouho nepotrvá a že pak zase na zdraví

---

⁶²⁷ Připsáno na okraji poslední strany.

spravím, co se vůbec ještě spravit dá. Ty korespondentky posílej, abych aspoň něco věděl. Tak např. vím aspoň dnes, žes mi 30. I. poslala zásilku; podnes jí nemám. To bylo také příčinou (fakt, že plné dva týdny nic nedošlo), že jsem včera si dal od našeho lékaře povolit restaurační stravu; beztak co nám kupec jednou týdně dodává, je úporně drahé a až na kousek salámu a olomoucké syrečky vůbec bez výživné ceny. Předpokládal jsem, žes o Vánocích těch 200 K poslala, ovšem teprve dnes mohl jsem urgovat, proč mi to nebylo hlášeno. Zatím jsem musel požádat dra Zeifarta,⁶²⁸ aby mi dal peníze zaslat, protože na mou pozdější žádost, abys mi opět zaslala, jsem od Tebe žádného sdělení neměl. Zda mi dnes opravdu z restaurace cosi přinesou k obědu, nevím, neboť ani peníze od dra Zeifarta mi dosud nebyly hlášeny. Znáš mne, ale přece nemáš ani představu, jak je mi toto tahání o peníze a kus jídla odporné, k zalknutí[.] Zejména když vím, jak vy se s tím doma sháníte, a pomyslím, jak se s tím tady zachází a co z toho vlastně dojde. Než dost o tom, beztak ještě dva dopisy, dru Zeifartovi a Macharovi, o tom musím psát. – Ty dlouhé procházky mi dělají dobře na zdraví, cítím to a nevím, jak by bez nich bylo s nervy a spaním. Takto jsem přece denně 2-3 hodiny v mrazivém vzduchu, aspoň trochu vzduchu. Měl jsem na procházkách šest neděl dva druhy, Karla⁶²⁹ a Aloise,⁶³⁰ včera však odjeli. Škoda. Byly to pěkné hodiny, co jsme strávili pospolu, a mnohé, v čem jsme si v dřívějších letech nerozuměli, jsme si nyní ozřejmili a vysvětlili. Škoda, že jsou pryč. Jinak není v mém životě změn. Četl jsem Hauptmannovu dramatickou zvěst *Der arme Heinrich*⁶³¹ s Vogelečovými ilustracemi; obé mne zase zklamalo jako pro t. zv. umění našich severních sousedů mám patrně málo porozumění. Opakuje se totéž, ať vezmu cokoli do ruky; není-li toho (např. u B. Kellera jsem to pozoroval), je to v partiích, dělaných à la Hamsun nebo Francouzi. Ale o tom zas jindy. Teď se právě dovídám zas překvapení: Restaurace prý nemůže dodávat, protože od 3. prosince 1916 mi nic na penězích nedošlo (tehdy prý došlo 200 K) a mně tu zbývá jen něco přes 100 K. To jest ani ty vánoční peníze od Tebe ani nic od dra

---

⁶²⁸ Zdenko Zeifart byl jednatelem Duškova obhájce Fassera.

⁶²⁹ Karel Kramář (1860-1937), český mladočeský politik, odsouzený v procesu k trestu smrti v roce 1916, v roce 1917 byl trest změněn na těžký žalář, po válce první premiér Československa. Spolu s Aloisem Rašínem byl v únoru 1917 převezen do věznice v Möllersdorfu.

⁶³⁰ Alois Rašín (1867-1923), český mladočeský politik, odsouzený v procesu k trestu smrti v roce 1916, v roce 1917 byl trest změněn na těžký žalář, po válce první ministr financí Československa. Spolu s Karlem Kramářem byl v únoru 1917 převezen do věznice v Möllersdorfu.

⁶³¹ Gerhart HAUPTMANN, *Der arme Heinrich. Eine deutsche Sage*, Berlin, S. Fischer, 1902.

Zeifarta. Co uděláš, píšu na současném korr. lístku. Máš tu doklad, proč musíš mi vždy všechno současně sdělovat.

Ale, jsou to radosti!

Tvůj C.

72. dopis

Vídeň, 20. května 1917

Drahá Pavlo,

těšil jsem se, že teď, co píšu soudem, poměry s censurou se zlepší a že dopisy budeme dostávat aspoň v lidských lhůtách, to jest třetí, čtvrtý den. Ale zde patrně nesmí člověk si žádných nadějí dělat, jakmile píše česky. Už 14 dnů nemám žádného dopisu od Tebe – zda Ty už aspoň víš mou novou adresu k soudu, je mi rovněž neznámo.

XXXXXXXXXXXX, XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX, XXXXXXXXXXXXXXX, XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX, XXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXX XXXXX XXXXXXXXXXX XXXX XXXXXXXXXXX XXXXXXXXXXXXXXXXXXX XXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXX, XXXXX XXXXXXXXXXX XXXXXXXXXXXXXXXXXXX.⁶³²

Ale chtěl jsem psát o jiných věcech. Pošli mi záhy Boháčem režné nebo jiné niti v několika barvách (šest nejméně). Mám novou ordonanci, Rusa, který z takových nití ne příliš slabých dělá podložky, ridiculy dámské apod. věci. Budeš mít za to jihoruskou lidovou vzpomínku. Hedvábí je snad příliš slabé; tož co a že v pestrých barvách, rozumíš Ty lépe než já. A můj Simeon bude mít co dělat.

Já jsem zdrav, počasí je krásné, dny ubíhají rychle a tak nemám nač si stěžovat. Kolikrát vzpomínám, jak asi těžko Vy teď doma žijete, když tu slyším, jak v Praze vůbec nic nelze dostat. Také my tu jsme se zásobováním na tom stále hůře a za úžasných cen. Minulou neděli dostal jsem zase chléb od Eman⁶³³ – půjde-li to i dále tak, jsem pak beze strachu. Třeba že tu zdejší stravu nemohu jíst.

Kdy bude proces dosud nevím; ani dr. Zeifart nechodí a nedbá. A já mnoho také ne.

Snad bude Vás zajímat, jak se nám tu prodává a co: Tož marmeláda už není (byla sklenice za 3·50), lžíce tvarohu, co bys jednou krajíček natřel, 1 K, kornoutek rozinek 1 K, slaneček 80 h, čokoláda, 2 žebírka 1·60 a dost. Jiného k jídlu od kupce není. Z židovské kuchyně košer frankf. párek 1·50 K, hausbäckerei tj. závin v rozměru

⁶³² Celý druhý odstavec byl cenzurován. Jedná se o největší cenzurní zásah do textu v Duškově dochované vězeňské korespondenci manželce Pavle.

⁶³³ Emanuel Dušek, starší bratr Cyrila Duška.

salámu, dva decimetry délky, bez mouky (z nějaké kaštanové náhražky) s jakýmsi zbytkem po marmeládě, na hovězím loji pečené 5 K, wurst⁶³⁴ bez tuku ½ kg 9-10 K, ale jen několik deka – a to je vše. Restaurace ještě dodává, ale porce kuřete 7 K 5 h, zelenina 80 h a guláš, hovězí maso – porce po 2·20, resp. tzv. pečeně 3·50.

Zatím to vše ještě jde. Ale Vy v Praze?

Tvůj C.

---

⁶³⁴ Wurst – uzenina, klobása.